UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 27 25 03 001 4

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PJ
5050
H27A17
1895

Hai ben Sherira, gaon
Shire musar haskel

שִׁירֵי מוּסַר הַשֵּׂכֶל

לרב האי גאון

עם

תולדות המחבר

נדפס ראשונה בשנת תקצ"א ובעת יוצא שנית לאור בהוספת
חלופי נוסחאות והערות ובאורים רחבים על כמה חרוזים
מהשיר מוסר השכל, ובהוספת

דברים ישרים

באורים על איזה אגדות בתלמוד ובמדרש

מאת

משה יחזקאל בר' דוד פֿאָגעל.

ווארשא

בדפוס א. בוימריטטער דזיקא 44

תרנ"ה

Мусаръ Гашкелъ

т. е. Пѣсня Нравоученіи Раби-Гай-Гаона

съ примѣчаніями **М. Х. ФОГЕЛЯ**

Типо-лит. Ф. Баумриттера Дикая 44.

ВАРШАВА 1895

Дозволено Цензурою
Варшава 10 Апрѣля 1895 года

PJ
5050
H27A17
1895

שִׁירֵי מוּסַר הַשֵּׂכֶל

לרב האי גאון

בן רב שרירא גאון, בן רב חיננאי גאון, בן מר רב יהודאי גאון,
ממשפחת רחבי נליות מצד זקנו יהוסף הכהן מצד דוד מבני זרובבל
בן שאלתיאל.

חי בהמאה השמינית לאלף החמישי

ע ם

תולדות המחבר

חבר מאת הג' שלמה יהודה ליב רפפורט (שי"ר) זיל

נדפס ראשונה בשנת תקצ"א ובעת יוצא שנית לאור בהוספת
חלופי נוסחאות והערות ובאורים רחבים על כמה הרוזים
מהשיר מוסר השכל, ובהוספת

דברים ישרים

באורים על איזה אגדות בהלמוד ובמדרש

מ א ת

משה יחזקאל בר' דוד פֿאָגעל.

הסכמות

הסכמה כבוד הרב הגאון הגדול
חו"ב שמו נודע בשערים מוהר"ר
שמואל זנוויל קלעפפיש
שילאוי"ם, הרב הראשון לדריני
צדק דפה ק"ק ווארשא יע"א.

ב"ה

הנה מכיר לגכי כעוב לת כבוד
כרב החו"כ י"ל מוה'
משה יהזקאל בר' דוד פאגיל
וידעתיו כי סוף מופלג בתוי"ל
ויקר סערך. וגסלתו לבו להוליא
לתור לת הסבר פעל ועבה לבתר
לביר מוסר השכל מרב סלי
בתן ודקיפי כי מבתריהו בבוס
בכל ומיפה לת דברי הסיר
ברעיונים טובים וכוונות ישרות
בסכבל ודעת ומגלה מקורי דברי
רב סלי גתן בדרז"ל הסבר מבס
שלב רב סלי גתן פניני מוסר
הסכבל הבר בבוירים על חומן

הסכמת כבוד הרב' הגאון הגדול
חו"ב סוע"ה שמו נודע בישערים
כקש"ה טוה' הלל ליעבשיין
נ' שליט"א אב"ד דק"ק לובלין

כ"ה לובלין יוס ו' עב"ק כ"ב עבת
תרנ"ה לפ"ק.

לכ' ידידי הרב החריף והבקי מתון
ומסיק נאה דורש ומקיים יראת
ד' טהורה היא אוצרו כש"ם משה
יחזקאל נ"י שלום ואך טוב סלה.
זה ימים עבול הבר הגיעוני
מחברותיו בהורו על ביר
הקדוש של כ' הלי גתון ז"ל
ופירושיו על מלמרי חז"ל
בודיש ומפני טרדותי לת
הספיקה לי הסעה לעיין בס עד
היום הבר לק"תי לי מועד רלויתי
ומלתתי בהמבך על דברי הגתין
כי לת הכל עבה יפה ומוס מין
בו וקרוב לבמוע הבר מלת לת

סומעת תוכחת חיים. וגם קלת מחידושים לאבר חנן ה' חומו לבאר דרז"ל בתגדותיהם וחיזק מדרשים פליאות לאבר ביאור בשכל טוב מקובלים על הלב ע"כ לחמיכת לפעלה טבה ייבר חילו והגני מעתיר מלחב"י נדיבי לב לוהבי תורה בימכו בידי הרב הג"ל. ולמלוה גדולה יחשב להתומכים בימינו ויתברכו ברוב ברכות כעתירת המדבר לכה"ת ולומדי'.

הבאעה"ח יום ה' ז' טבת תרנ"ה
לפ"ק פה וו א ר ש א

שמואל זנוויל קלעפפיש
מו"ל דפה"ק הג"ל.

הכוזה הפשוטה חולי הקרובה אל האמת ובהגוגע להמאמרים הכוללים היו לי פירושיו בם לפעמונים וביחוד במדרשי פליאה לאבר הביא ים לאבר הפליא לבאר לותם ויש לאבר חדר אל הכוזה העמוקה לא רחוקה מהאמת ובכלל הם כולם לחוביס וברוריס רחויס לעלות על הדפוס ויתענגו רביס על טובם ולני תפלה כי יהי' ד' עמו לכונן לת מעשי ידיו כי ימלא פרי תנובה כעמלו לעם שמיס ויחלליהו מן המלר.

דברי אוהבו מוקירו כערכו הלל בהגאון כמר דוב זאב נ"י הונה פה ק"ק הנ"ל.

תולדות רבינו האי גאון וקורות ספריו

[סימני המספרים יורו על ההערות הבאות בתוך ההולדה].

רבינו האי גאון בפומבדיתא, בן רב שרירא גאון*), בן רב חנינא גאון, בן מר רב יהודאי גאון, בן מר רב שמואל ריש כלה, וכפי המקובל, מורע רבה בר אבוה שהיה ממשפחת ראשי גליות, אשר נודע יחוסם מבית דוד מבני זרובבל בן שאלתיאל [1]), נולד בשנת ד"א תשב"ט, ונפטר בן ס"ט שנים בעיו"ט האחרון של פסח שנת ד"א תשצ"ח [2]). עוד בימי נעוריו, נראו בו אותות נפלאות מגדולת רוחו ורוחב לבו, כי בהיותו בן י"ח שנה מנהו אביו כבר לאב"ד שלו, ובהיותו כבן עשרים נחלק לו הכבוד שנרשם גם

---

*) **אמר המל"ה** למען מלאות רצון המתאימים בעם, לדעת מי אביהו, זה ילדו, ומבלי העלם צור חצב ממנו, הנני להעתיק את לשון הרב מחבר התולדה, בכתוב על ספר התולדה לרבינו נתן בעל הערוך אות 32:

רב שרירא גאון הי' לגאון בפומבדיתא בשנת ד"א תשכ"ח עד תשנ"ח, שאז הסיר עצמי מגאונות ונתנה בחייו לבנו רבינו האי, והאריך ימים עד מאה שנה. אכן רעים היו ימי זקוניו, כי הלשינו אז פריצי ישראל בו ובבנו רב האי, ותפשם מלך ישמעאל ובזז כל אשר להם ולא השאיר להם שום מחי', ונתלה רב שרירא מידו אחת (ספר הקבלה להראב"ד). ולא ידעתי לפרש מה זה „נתלה מידו אחת". ומיחוסי הרב יעוין בקונטרס מיוחד על ספר תולדות רבינו האי הערה 1), ומוכאים ממנו בקדמונים פירושיו הרבים על ש"ס גם תשובות רבות, ומעט מהן נדפסו בשערי צדק דפוס שאלוניקו. וכן פירושיו לבקרא מובאים בשרשי רד"ק שורש דבף וספל, וחבר עוד ספר מגלת סתרים (עיין לקמן). וכל

המאמרים

גם שמו אצל שם אביו בשאלות הנשלחות ממרחקים, ושאלו החכמים תשובה משניהם ביחד, אעפ"י שהמשיב הי' עוד רב שרירא לבדו [3]), ובבן שלשים שמהו אביו לגאון אחרי הסיר עצמו מגאונות, ונתן לו בחייו כבודו, אשר נמשך אצלו (אצל רבינו האי) כארבעים שנה עד זמן מותו [4]), ואז חדל גם יקר זה מישראל, והוא היה אחרון הגאונים, ואחריו כמעט נפסק למוד התלמוד בארץ בבל [5]) אשר כבר החל להתמעט שם גם בימיו, והוא בעצמו כמתאונן על זה [6]). הרב רבי שלמה בן גבירול חבר קינה על מותו ונשאר מטנה רק חרוז אחד יקר ומשבר לב הקורא [7]):

הראב"ד הלוי יביא עוד אות על יחום הגאון משבט יהודה, כי עיניו ראו עוד צורת חותמו על גליונים שהיה שולח והיה חקוק עליו ארי', שהיה גם על דגל מחנה יהודה בפי המדרשים. ונתחתן

המאמרים הנמצאים מגאון זה לפנינו מורים על זכות תבונתו ורוחב לבו. יעויין ביחוד תשובתו הנדפסת ביוחסין אשר עלי' סמכנו פה ברוב הערות על הולדות הגאונים, ומובאה כבר מרש"י שקורא אותה פסק סדרו (כתובות ז' ב'), ע"ש שכתב שעיר בגדת נזכרת בו והוא באמת בתשובה זו (יוחסין קי"ח א'), אצל מר רב נטרוי כהנא דמן בגדד הוי – וכתב תשובתו (ניטין סמ"ך ב'). והיתה כפורסמת ב"כ עד שחשבוה הקדמונים לנודעה בפי כל ורשמוה רק בהתהלה ולא בשם מחברה. יעויין במלחמות להרמב"ן פ"ד דכתובות שכתב ועיקר תורה בנהרדעא בו' והחרש והמסגר וכו' כמו שמפורש בביצד נכתבה המשנה עכ"ל. ושלש מלות אלה הן בהתחלת תשובה זו. ונראה שאעפ"י שכתוב שם בשאלה שהיא לשניהם, ר"ל לאב רבינו שרירא ובנו רבינו האי, מ"מ לא הי' זה רק דרך כבוד מפני שכבר הי' אז רב האי אב"ד אבל התשובה כלה מרב שרירא לבדו היא, כמו שתראה מלשונו בסופה, ובשנת רע"ט איסתמיכו בגאונות וסמכנוהו להאי בנינו באבית ב"ר משעור כ' שנים עכ"ל. ועוד נראה שתשובה זו היתה מחוברת עם אחרת

המובאה

ונתחתן ג"כ לגאון, כי אשתו היתה בת רבינו שמואל בן חפני הכהן, גאון במתא מחסיא שחבר ג"כ ספרים הרבה [8]. הוא, רבינו האי, הרביץ תורה בישראל יותר מכל הגאונים אשר לפניו, ולאורו הלכו דורשי התלמוד ממזרח שמש עד מבאו [9]. ואם בארצו נאסף נגה לימוד תורה שבע"פ בעת נאסף הגאון אל עמיו, כאשר אמרנו, הנה בארצות אחרות עוד קרנים מידו זרחו להם גם אחרי מותו, ובמעט רק על ידיהם לכל בני ישראל היה אור במושבותם [10]. וכל הבאים אחריו הגדילו מעלתו עד מאד, וחשבו דבריו למכריעים נגד כל החולקים עליו באיזה ענין [11], ונמצאו מאמרים ממנו ועוד סיפור אחד ממנהגו נגד חכם גדול מאספמיא, המורים כלם על טוב לבו, ענות רוחו ויושר דרכו [12], מלבד קדושתו ויראתו הנודעה בישראל. בכל ספריו ובתשובותיו הרבית, יכיר כל מעיין את

מקורו

המיבאה בערך אביו שהוא קירוואן שעניו ודרך אחר לשתיהן, והשאלה שם ג"כ לאב ובנו. ולפי דברי בעל מ"ע סוף פכ"ד היתה גם תשובה זו הנדפסת ביוחסין, לאנשי קירוואן, אעפ"י שלא נרשם זה לפנינו, א"כ השואלים והנשאלים אחדים הם, ולכן גם שתי התשובות לאחת היו מקדם, רק הסופרים חלקוה אח"כ, והיא נפלאה מאד בבאור שנות קדמונינו חז"ל, ובבירור כל דבר על אמתתו, והבאת מאמרי התלמוד הנאותים לדבריו, וכל הוקר בקדמוניות ישמח וישבע מעדנים בקראו בה. אך חסרון קל נראה בתיבה למעיין, שגלגוי בעליל מגמת כותבה ליחס לישיבות בבל ארץ מולדתו, וביחוד לנהרדעא ופומבדיתא מקום ישיבתו, קדימה רבה בשנים מדורות עולמים (כמה שמיגע ג"כ להחזיק משפחתו מזרע דוד, יעויין תולדות רב האי הערה 1) אעפ"י שמשה לו למצוא ראיה נבונה על זה, וההפך נראה לעין בתלמיד, שלפני אבוה דשמואל ולוי לא נמצא חכם מצויין בארץ בבל. והלל שעלה משם למד כל תורתו בא"י, ועיקר למוד תורה שבע"פ נתפרסם בבבל ונתפשט רק ע"י רב שירד לשם מא"י, והלמידיו עם תלמידי שמואל

מקורו הנאמן אשר שאב ממנו הוא אביו רבינו שרירא, כי לא עזב את דרכו בשום דבר הן ביושר פירושי ההלכות בתלמוד, וברור הדברים בסדר נכון, הן בפירושי הגדות ודרכי הסמך עליהם, והרחקת הגוזמות מהם כפי מה שאפשר, גם באהבת האמת בכל ענין. ודרך זה קבלו ממנו גם שואבי מימיו ע"י אגרות והמה הר"ח ורבינו נסים [13]. וכן החזיק כמו אביו ועוד יותר ממנו בלמוד הסודות אשר היה חשוב אצלו ולא אצל שואבי מימיו הנזכרים [14]. ובכ"ז לא היו חכמות האחרות שנואות ממנו, כאשר חשבו קצת גדולים בתלמוד ודמו להביא מדבריו ראיה אשר נתברר סתירתה ואולי גם הפכה, ורק על עזיבת ספרי התלמוד והעסק בחכמה לבד שנתפשט מאד בימיו, התלונן הגאון [15]. וככה יתמרמר נגד המבקשים הואנות ומדמים לסתור דין שנתפשט ונתקבל בכל תפוצות ישראל, מכח

איזה

שמואל הם הרבו והגדילו למיד זה, וכמו שהוכחתי כל זה במקום אחר ביותר באור. ועכ"פ יעויין לדוגמא כאן בתשובה זו השתדלות הגאון בדבר הזה. וז"ל: „ורבנן דבבא [צ"ל דבבל] דהוי קמי [הני] רבנן הוי להו מהנייתא דהא הוית בהו הורה מרובה שהיו מרביצין בדוכתא דמתיבתא, דתנן אמר ר"ע כשירדתי לנהרדעא לעבר שנים, ובפומבדיתא דהיי בה ר' חנינא בן אחי ר' יהושע. ות"ר בסנהדרין צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה, ומפרשין אחר ר"ח בן אחי ר' יהושע לגולה כו' ואמרינן מאי גולה פומבדיתא, והלל הזקן עלה מבבל והי' נשיא בא"י (יוחסין דפוס קראקויא קי"א א') ואע"ג דברייתא דרב ושמואל דהית בבבל דיקא ותרוצא" וכו' (שם קי"ב א') „ואפ"ה חכמה הוי בבבל נפישא טפי" (שם קי"ג ב') „והיו יודעין, דמעקרא בד גלו ישראל בגלות יכני' והחרש והמסגר וכמה נביאים עמהם אייתינהו לנהרדעא, ובני יכני' וסייעתו בי כנשתא" וכו' [ע"ש בקדימת ביה"כ בנהרדעא]. „וכיון שעלה עזרא מבבל והגולה עמהן, ובנו בהמ"ק והוו שם ראשי סנהדרין כגון שמעון הצדיק ואנטיגנוס ושאר הזוגות ורובן מבבל

היו

איזה מאמר בתלמוד, ועליהם יהגבר במועצות ואמרים חדים, וירהיב בנפשו עוז לערוך יסודות חדשים ומועילים [16]), (אולם גם למוד הסודות בעצמו הי' עוד בזמנו וביחוד אצלו על דרך החכמה ומושג לכל שכל ישר, כי בימי צמיחתו הי' ולא נתערבב בו עוד הרבה סינים והוספות מסודות בני קדם וספרד, כאשר נעשה ביחוד בשנת ה"א נ"ג, ולא נצטרפו אליו עוד גמטריאות ונוטריקון באשר הקיפוהו האחרונים מכל צד, עד שאין מקום עוד לראית בו הנקודה הנכונה ומטרת הכותב הראשון). והלמוד אשר הוסיף על למודי אביו ולא נמצא בו לאביו רק מעט, הוא המקרא עם כל ענינין, היינו פירושי הכתובים, שרשי לה"ק ושירים ומליצות בלשון זה, כאשר יבואר בפרטי ספריו שנחשוב בסמוך. קצת חכמים חושבים כי הי' רב האי בעיר רומה, וזה ע"י שגיית לשון מאמר אחד

היו עולין [זה דבר חדש מאד ובלי שום ראיי, והנה בשלשה מהם מפורש שמות עירם באי"י יוסי בן יוחנן איש ירושלים, אנטיגנוס איש סוכו, ונתאי הארבלי] והלל הזקן הי' עולה עמהן מבבל, ואעפי"כ היו מרביצים התורה הבא והוו להו ריש גלותא מבית דוד, אבל ריישי מתיבתא וסנהדרין לא הוות בהון, דהרא מלתא הוי אמרין דלא הוי אלא כן המקום אשר יבחר ה'. — וביומו דרבי הוי רב הונא קמי ריש גלותא בבבל" (שם קט"ו א', וכאן יראה הקורא שלא מצא הגאון בבבל איזה חכם מפורסם קודם רב הונא זה שהי' בימי רבי). כדאמרינן בסנהדרין „לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את ישראל במקל, ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים, אלמא הני רבבל עדיפי טפי, הואיל ושבט אינון" (שם קט"ו ב', ואין זה ראיי כלל דמשום תקיפת לבר אצל המלך איקרו שבט, לא בשביל תורתם שנתפשטה כתחלה רק באי"י ובמשמעות לשון הש"ס לכל מעיין). ורבנן דילן בפומבדיתא דמן יומא בית שני היו עיקר גולה כדתנן בר"ה עד שרואה את הגולה, ואמר אביי גולה הוא

אחד שמצאו בהוב, ואצלי רחוק להאמין עליו נסיעה רחוקה כזאת הבלתי נזכרת משום קדמון, ולשון המאמר ההוא יתישב על דרך אחר [17]. ואלה המה חבוריו הנודעים לנו ממנו:

בפירושי והלכות התלמוד. א) ביאורים על ש"ס מובאים הרבה מאד בקדמונים, וביחוד בספר הערוך. ב) פירוש ביחוד על משניות סדר טהרות [18]. וכל פירושיו נאבדו מאתנו, ואינם נמצאים בהבור מיוחד לו. ג) תשובות רבות מאד מובאות בקדמונים כמעט בכל ענין והלכה, וגם בפירושי המקראות וביסודי הדת [19] וריבן נאבדו ומעט מהן נשארו בידינו בספר שערי צדק דפוס שאלוניקי והיו כמעט כלן בלשון ערבית הנדברת בארצו ובימיו, ונעתקו אח"כ ללה"ק, כמו שנראה בפירוש על כל תשובה ממנו בספר שערי צדק. ד) משפטי השבועות, ג"כ בלשון ערבית ונעתק לעברית

פומבדיתא [שם קט"ו א'. ושונה כאן דבריו שלמעלה קי"א א' רק להכניס בלב הקורא קדימת פומבדיתא עיר ישיבתו]. זולת זה ירחף רוח חכמה ודעת על פני כל ההשובה כאשר אמרנו. ומעתה מה מאד יכאב לב הקורא אם ימצא בה שבושים רבים אשר נפלו בכתב או בדפוס, עד שלפעמים יבלבלו גם חשבון השנים! יעו"ש ביחוד דף קי"ח סוף ע"ב בלבול השנים גלוי, וקשה לתקנם, וכבר הראינו למעלה (הערה 24) איך נדסר מספר השנים אצל מר שמואל גאון, והוא בדף קי"א א' שורה כ"ו. אולם נחסר שם עוד מאמר שלם, ויורה ע"ז דברי הגאון לקמן (קי"ט ריש ע"א). שכתב על סר אבא בר מר רב אמי והוא בן בנו של מר רב שמואל, שהציבו שלמה בר חסדאי ריש גלותא במתא מחסיא כמו שפרשתי למעלה עב"ל. א"כ פירש איזה ענין אצל מר שמואל שלא נמצא דבר ממנו לפנינו. וכן יורה על זה לשונו (קי"ח סוף ע"א) על רב יהודאי, אף הוא נמי שקלי' שלמה נשיאה ומני' להתם עב"ל. נראה שדבר כבר מחכם אחר דשקלי' שלמה נשיאה שהוא מר שמואל הנ"ל, ומזה נראה רב התועלת אשר נובל להוציא

לעבריה, נדפס בווינציאה, ובסוף הספר נרשם יום כלות המלאכה ט"ו שבט שנה בשמ"ך, וניכר בו דרך לשון ערבי בכל דף, ויש בו באיזה מקומות דברי מוסר המעידים על טוהר רוחו וענותו [20]. והרב בעל שם הגדולים (ח"ב מערכת ש' סימן ב'), ראה גוף החבור כ"י על קלף בלשון ערבי, והקדמון הרב בעל שערי שבועות (שער י"ט) יקרא ספר זה של הגאון בשם, „הכלל והשרשים לשבועות". ה) מקח וממכר. והיא רק על הלכה אחת משאר הלכותיו הרבות שחבר עליהם ספרים בכל ענין, ומחוברים אליו ספריו הקטנים והם המשכון, משפטי התנאים, ומשפטי הלואות והיו כלם לספר אחד [21]), וגם הוא בערבית והעתיקו לעברית בעל שערי שבועות הנזכר, והוא הרב הגדול הנודע ג"כ בספריו, ר' יצחק ב"ר ראובן אלברצלוני בשנת ד"א התל"ח בהיותו בן ל"ה שנים

להוציא מספר תנאים ואמוראים כ"י הנמצא באוצר הספרים של ד"ר אפענהיים נומרא 844 קוואדרט, אם יהי' הכוונה שם על תשובה זו כמו שנסתפקנו בזה, יעויין תולדות רב האי הערה 26. אכתם מקומות אחרים עוד נראה יושר שכלו בכל ענין מבלי פנות גם אל המוקדם מזמן רב וטוכסם לקצת חכמים נגד האמת. יעויין בתשובה שכתב הוא ובנו הטובאה בתשובת מהר"ם אלשק"ר סי' צ"ו ומהם בט"ע ריש פי"ד, בענין גלגל קבוע ומזולות חוזרים, וז"ל: דעו לכם דאע"ג דהך ברייתא דפסחים תיובתא לעולא ולרבא, ליתא להך ברייתא כו' וליתא להך טילתא מכמה אנפי לפי שאינו רקיע אחד ואלו היתה בלילה למעלה מן הרקיע היתה נראת בארץ וכו' עכ"ל. וכן במגלת סתרים שלו המובא בהקדמת מנורת המאור, כתב הני מילי הנפקי מפסוקי ומקרו מדרש ואגדה אומדנא ניהו עכ"ל. ועיין ר"ן על חרי"ף פ"ג דפסחים מה שמביא בשם תשובת רב שרירא פי' על המאמר התמוה שם עם הארץ מותר לנחרו ביה"כ שחל להיות בשבת, איך הוא מבארו באופן נאות וקרוב אל השכל, והרי"ף קבל

שנים [22]) ונדפס כלו בפעם הראשונה בווינציאה, וראשית מלאכתו היתה בל"ג בעומר שנת שס"ב. אולם במקום ההוא ובשנה ההיא בעצמה רק כמשלש חדשים מקודם לזמן זה, היינו בט"ו בשבט, נדפסו לקוטים קצרים מאד רק מספר זה של מקח וממכר לא משאר חבורים קטנים הנזכרים, ונצטרפו הלקוטים האלה למשפטי שבועות שזכרנו. ונראה שהלקוטים המה מהעתקה אחרת של ספר מקח וממכר שהיתה יותר מבוררת ומתוקנת [23]). ונדפס עוד ספר זה כלו עם חבורים הקטנים, מחדש בוויען שנת ישרי"ם עם פי' זר זהב הכולל מראה מקומות והערות מועטות, גם איזה הגהות בגוף החבור, מהרב הגאון מוהר"ר אלעזר בעל שמן רקח, אכן לא עמד על הרבה דברים שהיה יכול לתקנם מנוסחא המתוקנת של הלקוטים [24]). 1) סדר תנאים ואמוראים, כ"י נמצא באוצר הספרים של

הפירוש והכניסו בספרו. כנגד זה נמצא מאמר ממנו המורה על החזיקו כבר בדרכי הסודות ועניגים נשגבים משכל האדם. אשר לא נמצא כזה מגאונים שקדמוהו. יעויין בבאור הרמב"ן על התורה סוף בראשית זה לשונו: וכתב רבינו שרירא הגאון שמסרו חכמים אחד לחבירו הברת פנים וסדרי שרטוטין מקצתן אמורין בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם. ומקצתן בסדר פסוק שלאחריו זכר ונקבה בראם, ואין מוסרין סתרי תורה ורזין אלא למי שרואין בו סימנין שראוי לכך, אלו דברי הגאון ולא זבינו בהם עכ"ל הרמב"ן ז"ל. ודע כי בחכמת שרטוטי היד והפנים כתבו גם חכמי ערב מבעלי הסודות בימים ההם ספרים הרבה בלשונם, יעויין ענציקלאפעדיע כן ערש עט גרובער מלת חיראמאנטיע. וביותר נראה גדולת רוחו של רב שרירא בחנוך בנו רבינו האי המפורסם בכל חכמי ישראל סני אז ועד נצח, ואשר נכר בתהלוכותיו בכל ענין כי מאביו הי' לו כל ידיעותיו, ועל יסודיהן נבנה כל בניניו ועלה מעלה מעלה הן בלמוד הלכות התלמוד, הן בפירושי ההגדות ודרכי הסמך עליהם הן בקבלת למוד הסידות. יעויין

תולדתו

של ר"ד אפשענהיים (נומערא 844 קוואדט.)[25]. ז) מצרנות, מוא מקדמונים וכפי הנראה מהם הי' ספר גדול כמו מקח וממכר ונאבד מאתנו,[26]. בשרשי לשון עבר ופירושי מקראות: ח) פירושים על תנ"ך ומובאים הרבה מקדמונים[27] ט). המאסף בלשון ערבי, וכפי הנראה היה כולל אסיפת שרשי להק"ק על סדר א"ב, ומהולל מאד מראב"ע[28] ונאבדו מאתנו גם הפירושים גם ספר המאסף. במשל ומליצה: יו"ד) מוסר השכל, כולל משלי מוסר בחרוזים, נדפס בפאריז שנת שי"ט[29] ובווניציאה של"ט, ועם נקדות והעתקה רומית בפ"פ דמיין שנ"ח, ואעפ"י שנדפס ג' פעמים אינו מצוי כלל ולא ראיתיו מימי, רק דונמא קטנה ויקרה מצאתי מובא ממנו בספר אחר[30]. יא) פיוט המיוחס לו. ותחלתו שמע קולי אשר ישמע בקולות,

קורא

הולדתו ביחוד באריכות. והרכב"ן במלחמות (רי"ף פסחים קנ"ח ב'), קורא לרב שרירא אביהן של ישראל. ויש לנו לברר עוד טעות בעל ש"ק שכתב על רב שרירא שהי' גאון בפרוז שבור סביב נהרדעא. ונראה שבאה לו השערה זו כפה שמצא במאיר עינים סוף פכ"ד שמביא חתימת האגרת מרש"ג הנדפסת ביוחסין (ושם נשמט חתימה זו) וכתוב שם שהוא מפרוז שבור, ובמ"ע מוסף עוד שהי' בעיר הואת יותר מן צ' אלף יהודים, וכ"ז העתיק בש"ק כדרכו לרוב להעתיק דברי בעל ט"ע מבלי הזכירו, ולכן חשב ג"כ שבמקום כתיבת האגרת שם הי' מקום ישיבתו, אולם המעיין בסוף האגרת שם יראה שרק בפומבדיתא היו אבות רב שרירא לגאונים והוא מלא שם את מקומם. וכן משמע מלשונו שם באמצע ההשובה (יוחסין קי"ז ב'). ואלין גאינים דהוו במדינתא דילנא בפומבדיתא. והאגרת נכתבה בלי ספק בעת שהי' הגאון לצורך איזה ענין לפי שעה בפרוז שבור, ולא שהי' לו שם ישיבת קבע:

(קורא הדורות ה' א') והוא צח ויפה, ונמצא אצל הספרדים לבל העניה [31]. זולת אלה הספרים יש מיחסים לו עוד חבורים אחרים אך טעות המיחסים או ערמתם גלויה לכל מעיין [32].

הערות

1) **הראב"ד** הלוי כתב בקבלתו בסתם שבבגו האי היה מזרע דוד. לולם אבין רב שרירא בתגרהו אשר היתה למקור לספר הקבלה כתב וז"ל, ורבה בר אבוה זקנגו מן דבים נפיק הוה, דאתנח נקיטנא בקבלה דמן בית נפיהה אתנחא ומזרעא דרבה בר אבוה עכ"ל (יוחסין קי"ג ב'). ועוד כתב שם (קי"ז א') ואכתתא דילנא דבי נפיהה הינון, מיהו שבקוה כל הני אתרתא בישתא דנפיהות ועיילי ברבנן במתיבתא למבעי עמוה ושפלות וגמיכות, ולא מבני בסתנא אתנחא אלא מקמי הכי עיילי זקנינו ברבנן דמתיבתא עכ"ל. והמבין ירתה שרירא רס"ג לפרסם יחוסו מבית הנשיא שהיה מזרע דוד כפי המודע, ולתרץ לאיש אחר יקשה לו למה לא נמשכה שלשלת אבותיו עד דורות רחוקי גליות ונשיאים, אמר שעזבו אבותיו בירושה את כבוד זה שהפך לבוז מפני שקנוהו בדמים יקרים ועערו רבנן ובחרו יותר בנאותות, ושוב היה ירא כל יעמיסו על משפחתו שמן פסול שהיה נמלא בבית הנשיא ע"י בן ר' בוסתנאי רחב גלות ויבואר בסמוך, ולהסיר ממנו גם הכתם הזה אמר ולא מבני בסתנא אתנחא רק מקמי הכי עיילי זקנינו וכו'. ועיין זה על ר' בוסתנאי יעויין מתהלה

מתחלה כסה"ד ח"ח סגת ד"ח ס"ם מעשה כהריכות מחציות ר'
בוסתנאי הגל המלך, ובס בסוף המעשה מעיין בת מלך שנתן לו
מלך ישמעאל לאשה, והמחלוקת אחרי מותו בין הבנים שאמרו
על בן הגכרית שהוא בן הספחה וכו' ע"ם שמלת כן בספר קטן.
ואני מלאתי בשערי לדק (שער ג' ח"ח סימן י"ז), בחמלע התשובה
מרב האי ז"ל: הלא מיהו יש בדבר חלוקה בין גאונים לחרונים,
ועיקר שלה, בוסתנאי היש גלותא דהוה תגיתאי בבא על שפחתו
בת כנסרי מלך פרס דיהבה ניהלי' עמ"ר בן בעת"ב מלך ישמעאל
במתנה וילדה בן ומת ועמדו עליו לחיו למוכרו, ונחלקו חכמי
ישיבות בדבר זה, יש מהם שאמרו כל כמה דלא מצחרר עבד
הוא ולריך שחרור מלחיו, וכתב מר רב חגיתאי דינא דבבא
ז"ל שער שחרור להיות שפחה מביא דינא, ויש מהן שאמרו
בוסתנאי בניא הוי וגידו לשחררה כו' ובוסתנאי היה ליה כמה
בני מגשים כשרות כו' והלכך עבדו ליה רבנן תקנתא, ואמרו לא
יהא חלא מצוחרר ומותר לבא בקהל, ואתיחס ליה לבוסתנאי
והוי חיכא עלי' ערער במלתא, וסוף שתיקו מיניה ועדיין לא
מיחסי בניו בשאר בוהי דבוסתנאי עכ"ל. והנפלא שגם בשער
ות"ו (סי' ט"ו) בפולה כל תשובה זו, וגרשם עלי' שהיא מרב
שרירא והיא ממש כלשונה, רק שנחסר לה עובדא הדא דר'
בוסתנאי, ע"ם ושם שים לתקן מזו לזו שבוביס רבים המבלבלים
את הקורא. ויתכן שנשתלה השאלה בשניהם לאב רב שרירא ובנו
רב האי ונשאלו משניהם שתי מהדורות של התשובה, ובמהדורת
של האב רב שרירא נשמט מעשה דרב בוסתנאי מפני הכבוד לבית
הנשיא אשר נתיחס בו רב שרירא כנ"ל, ורב האי בנו לא חס
עוד לזה מטעם בכבד נודע ע"י תגרת אביו דלאו מבני בוסתנאי

הם

הס , ולכן העמיד כל המעשה כאשר היה לפניו בהשובתו . והנה בכל הספור הזאת נרמה מתוכו שכן מודע הי בו נצח על היסטאליס בשמו טמ"ר , שכשם תרן פרס מיד המלך האחרון שמו יזדגר , אשר היה ממשפחת בָּרי הנקרא בנסרי בהשובת רב האי , וגם סופרי היונים קראו להדבה מלכי פרס רק בשם כסרי , וכן יקרא ניקעפורום את שבור מלכא , יעויין קורות עולם מחברת חכמים בתרן אנגליא ונעתק לתשכנזית מאת החכם בוימגארטען (ח"ט סי' 648 והערה שם) , והנה היית ליזדגר היה שמה דתרה יעו"ש בשה"ד ובקורות עולם להחכם גרייט סוף קורות פרסיים לתרונים :

נשוב ליחום רב שרירא , טכ"פ נרמה שרק להרבות כבוד משפחתו , אשר גדול היה בחמת גם בלא זה , כתב דמן בית נשיאה תנחום וכו' , וגם אם רבה בר אבוה בעלמו היה רחם גלות או ממשפחתו ים שפק עלום עוד יעויין שה"ד , ובספרי תנאי שם התרבתי בזה . ועיין הערה 32 לתולדות רבינו נתן , מדרך רש"ג בעין כזה להגדיל גם כבוד אבלו ולהרחות קדימה למוד התורה שם , אולם הרחב"ד יעיד עוד שרמה לורת אביה על חותם של רב האי וזה קנת חיזוק על היחום מזרע דוד . וע"פ כל הנ"ל יפורשו דברי בפנים .

2) כל זה כפי חשבון הנכון בספר הקבלה , ואין להשגיח כלל למשמעות חשו' רש"ל סי' כ"ט שנרמה כחושב מות רב האי בשנת ד"ח ת"ת , ע"ש שכתב ורבינו גרשון מאור הגולה קבל מרב האי ונפטר שנת ד"ח ות"ת טכ"ל , וע"כ שמוסב מלת ונפטר על רב האי לא על רבינו גרשם שנפטר בזמן מאוחר , עיין תולדות רבינו נתן הערה 46) . אולם משובשים רוב החשבונות בחשובת רש"ל

רס"ל סם כמ"ס במ"א , והרא"ד ה"ח הקדמון כדבר זה , והיודע יותר כפי הגרסה שניהו של רב האי יצו"ם , לחשוב שהוא העתיק ברבה סיפורים וחשבון שנות הקדמונים מחלק ב' של ספר מבוא התלמוד לר' שמואל הנגיד הנאבד מאתנו , וביחוד על דוכו של רב האי ודור שלאחריו , שכן מובא מחלק זה של מבוא התלמוד בספר כפתור ופרח לר' ימחק הפרחי (פ"ה דף ט"ו ב') שכתב לאחר חרבן הבית ק"ל בנה שהיה שנת הק"ל למנין היוצים בימי רבינו הקדוש יכד רב לבבל להורות עכ"ל , וחשבון זה נמצא ג"כ בספר הקבלה לרא"ד , אך לא במבוא התלמוד אשר לפנינו . בבחרו המדפיסים הראשונים רק בחלק הראשון שעבור שמועיל לכללי התלמוד יותר , וכן מובא ממנו בקורא הדורות (דף ב' ב') שני פעמים , מה שנמצא ג"כ בתגרת רש"י וס' הקבלה , ועוד שם (נ' ח') . וכתב רבינו שמואל הלוי הנגיד במבוא התלמוד כי אלו הם סוף רבני בבוראי , וכ"כ הראב"ד בס' הקבלה וכו' , אבל ר' שרירא גאון ז"ל כתב וכו' עכ"ל . הנה אע"פ שתגרת רש"י היתה למקור תמיד לס' הקבלה כמו שהראתי בכמה מקומות , מ"מ במקום שר' שמואל הנגיד עוד דרכי הגאון , עוד יותם גם הראב"ד . ועוד (שם וכס) כפי מה שבא בתשובת הגאון רב שרירא ז"ל וכמבוא התלמוד לרבינו שמואל הלוי הנגיד ז"ל ובספר הקבלה לראב"ד ז"ל עכ"ל . ועוד (ה' ח') וכתבו רבינו שמואל הלוי הנגיד במבוא התלמוד והראב"ד בס' הקבלה כי בימי רב שרירא גאון ז"ל כו' הירע מעשה שהיו הולכים בספינה ממדינת בארי למדינת שכסתאן ר' חכמים גדולים וכו' עכ"ל , ח"כ כל הסיפור מהתפשטות לימוד התלמוד באפריקא וספרד מרב שמואל הנגיד היה ומבס לקחו הראב"ד , ודע כל זה . ור' שמואל בחי רק י"ז שנים לאחר

רב האי היה לו מקום היטב לדעת עניני , ע"י רב נסים מחותנו
על רב שמואל שהיה מרין לגדות תמיד עם רב האי , ומפורש
כתוב בספר הקבלה , שרב שמואל הגניד על יד רב נסים היה
שותה מימיו על רב האי , ועיין עוד לקמן (הערה 4) מסכים
לחשבון הרא"ד .

3) בראש התשובה הנדפסת ביוחסין (ק"ו ח') וכן ברוש התשובה
המונחה בערוך (ערך אבי) נרשם בפירוש שהיה על
שלשה בשולטו שיהם האחד רבינו שרירא ובנו רבינו האי , ושיהם
נקראו כבר בשם רשם יבינת גאון יעקב , ולע"פ שכפי הנמלא
בסוף התשובה שם ביוחסין , ושמכנוהו להאי בנגו בא"ד משעור
ג' שנים , היה רב האי לז רק בן עשרים שנה ולא היה עוד
גאון . (עי' הערה 4) . וגם נראה מלשון ההוא שרב שרירא לבדו
הוא המשיב , ובערך גוזמא מסיים ואת תבו' רב שרירא ורב האי
הגאונים ז"ל . ובשערי לדק (שער ז' ח"ד סי' י"ב) שלשה לרב
שרירא ורב האי , ושם (שער ח' ח"ה רים סי' ות"ו) , לרב האי
גאון בו' והגיעה עכשיו התשובה מאת לדוננו רשם היבינות בשלשת
שנשלחו במדרש אבינו נטרי רחמנא , עכ"ל .

4) גם כאן כתבנו נגד השו' רש"ל סי' כ"ט שכתב התמהות רב
האי לגאון בן עשרים שנה בשנת תשל"ו (או תשכ"ו) ונגד
דברי הקודם לו הרבה הוא ר' אבא מארי חכם בימי הרשב"ץ ,
המונח בשם הגדולים (ח"ב רים מערכת ס"ת) בכתב וז"ל ומי לנו
גדול מרבינו האי גאון ? כי מקובלים אנו שהיה שלש בכל חכמה
ונהמנה גאון בן י"ח שנים עכ"ל , ונגד שני אלה יכריע הרא"ד
הקדמון להם והיודע יותר עניניו על רב האי , (ע' הערה 2) .
ודברי רש"ל שתירתם מתוכם , שבשנת תשל"ו היה רב האי בן

שבע

סבע , ומס גגרום תסג"ו , ח"כ היה כבר בן סבע ועשרים שנה.
וגם מהבו' רס"ג מוכח סהירת דברי שני החכמים הנזכרים כאן
שיזכר בסמוך . ויתכן לומר שהחליפו התמנות לאב"ד בהתמנות
גאון , ומאחר מלאו לו שמעו ליזה חשבון מהתמנות רב הלאי
לאב"ד בבן י"ח , הפריזו על המדה כדי להפליג בשבחו וכתבו
התמנות זו לגאון . לולם התמנותו לאב"ד בבן י"ח יתגאר מסוף
תגרת רס"ג שכתב וסמכיוהו להאי בגנו בתנות ג"ד משיטור ב'
שנים עכ"ל וכ"ל ב' שנים לפני תחילת תגרתו . והנה במחור עינים
(סוף פכ"ד) מבואר שרחה תחילת התגרת ההיא שנכתבה בפרוז
בבור שנת תלף רל"ח למנין שטרות , ומס נפרש לבון משיטור ב'
שנים שלח עברו עוד כל השני שנים , ונחשוב התחילה בסוף שנת
רל"ח , יהיה מנוי רב האי לאב"ד בתמלא שנת רל"ד , והוא כפי
חשבון רס"ג בהוספות ג"ח המ"ט שלפני השטרות סך הכל תמלא
שנת ד"ח תשמ"ו ליצירה . מעתה כפי חשבון הראב"ד שנולד בהחלת
שנת ד"ח תשכ"ט , יהיה בעת מנוייו לאב"ד בן י"ז וחלי שנה לו
יותר מעט קרוב לי"ח , ומזה נתפשטה השמועה שנתמנה לגאון
כבן י"ח שנה , לולם נחמת לח נתמנה לגאון רק י"ב שנה לח"כ
בהיותו קרוב לבן ל' , ומשכה תללו הגאונות קרוב לתרבעים שנה
כמ"ש הראב"ד . ולעיין מקום הגאונות בפומבדיתא ולח בפרוז

שבור , עיין הערה 32 לתולדות רבינו נתן .

5) הראב"ד הלוי כתב שהיה רב האי לחרון הגאונים , ואע"פ
שבני יהיבתו הקימו לח"כ לראש ישיבה חזקיה ראש
גלות בן דוד בן זכאי , הנה לח עמד רק שנתים ולח"כ תפשו
המלך ותסרו בבבל , ולח פשקו כל הישיבות והגאונים . וגם חכם
גדול לח נשמע עוד לח"ז בבבל , זולת רב שמואל הלוי שהיה

לאחר זה הרמב"ד, ובימי הרמב"ם, והיה נקרא גם מרמב"ם, גאון רחם יסיבה (תגרות הרמב"ם) לומס רק דרך כבוד בעלמא, והרמב"ם בעלמו ירה על כיוויי כבוד הלה, בחן לשונו, בפירושו למשניות (בכורות פ"ד) ולליו כיוון ג"כ בהשובותיו (פאר הדור סימן ל"ה וסי' קמ"ב ועו"ס היטב לאחרי העיון עוד ברים מאמרו על החיית המתים). כנגד זה עיין הולדות רבינו נתן בעל הערוך (הערה 58). וכתב עוד הראב"ד (ד"ח דף מ"ה ח') שר' יצחק בר' מכה הידוע בן סכני האסר לא עלה כח בימי ר"י בר יהודה ור"י בר ברוך הלך מדאגי' (האסר בספרד) לארץ מזרח ונסמך שם לגאון והושב על כסא רב האי ז"ל, עכ"ל. לומס העיר שם בעלמו היטב, "ולפי דרכנו למדנו הלא נאסר שם ואחר בהלמוד בבל תרן בנער" ור"ל שסמיכה זו לגאון מורה ג"כ שפסק למוד התלמוד שם, שקבלו הים מספרד האסר לא עלה כח בביתו להיות חבר אלא חכמים המזכרים. ועיין עוד רחי' על הפסק הגאונות ולמוד התלמוד בבבל לאחר רב האי בהערה 7.

6) בסוף ח"ח ממשפטי שבועות כתב רב האי וז"ל ובכלל זה העיקר די לאנשי הבירה והשמוש, וידוע לפני תלמיניו שלא בארתי כתבי זה אלא כדי להבין מי שאינו מבין, ולהתלמד מי שאינו למד ולידע מי שאינו יודע, ולפי שראיתי מיעוט בינת רוב המתחכמים בגמרא בזמן הזה עכ"ל.

7) בסוף ספר שקל הקודש על עניני הסיר לר' דוד בן יחיא, הגלוה לספרו לשון למודים, מבית דוגמא ממין לאחד מהסיר לר' שלמה בן גבירול, והיא הקינה היסד על מות רב האי, ושם נמלא חרוז זה, נגדעה קרן עדינה, היא גברת כל מדינה, עכ"ל. וכ"ל שכיוון על ארץ בבל הנקרא בכתוב עדינה (יחעני' מ"ה

ח') גם נברת ממלכות (בס בס ה') וקרתה כן גם הרב ר' שלמה בעבור שמצלה על כל גולת יכורון ע"י התשובות מגאוני תרלה לבד, לכל שאלה בעיני הדת עיין לקמן (הערה 12), ונגדעה קרנה והפארתה כמות רב החי כי נפסק הגאונות ממנה, וגם למוד התלמוד חדל בס בישיבות כנ"ל (הערה 5) ויהיה גם חרוז זה לרמיה על הגאמר שם.

8) הראב"ד כתב בהיה רב החי חתן רב שמואל בן חפני גאון במתא מחסיא. ואלה הם הספרים שבר מצאתי מוכח על שמו שב ר' שמואל בן חפני בקדמונים ח) הלכות גילים בלשון ערבי (תשובת הרמב"ם סי' כ"ח). ב) שאל זאת שאל תחכמת, בדינים, ג"כ בלשון ערבי (תשובת מהר"ם שלבק"ר סי' י"ז) ואולי בס ג"כ הל' גילים. ג) ספר השומפות (בעל העטור חות ס' סיהוק). ד) ספר המצוי (קונטרס הדוכות ד' ח'). ה) ס' המתנה, (הקדמת המעתיק פי' סדר נגיים להרמב"ם). ו') בערים (מרדכי פ"ד דסנהדרין סי' הרל"ט ט"ם בדיני עדות ובס נקרא ר"ם בן חפני הכהן). ו) (בערי בחיבות (רשב"ן סי' רי"ו ובמרדכי סוף פ"ו דחולין מביא ג"כ דיני בחיבה ממנו וקורא הספר בספם בס בערים, ומזה נראה בשלל החבור היה נקרא בס בערים והיו בו בערי בחיבות ובערי עדות, ואולי עוד יותר ספרים בהבאתו, והיה מדרך הקדמונים לכנות ספריהם בשם הכולל בערים כמו שעשה רב החי עיין הערה 22. וריב"ר אלברצלוני עיין הערה 23). ח) פירושים על מקרא וביחוד על התורה בתוך גדול (יסויין הקדמת הרשב"ץ ובשלחנו ברשבית ב' י"ז, בסות ד' כ"ה, וח' ו' וי"ט י"ג, ורד"ק ס"ח כ"ט לעניין בעלת חוב). שכן ספרי המרלונת ומקח וממכר לימס ממנו כשבר טעו מחברי

בספרי

בספרי יסודים וסה"ד, רק מחמתו רב הלי עיין לקמן (הערה 27). לולם בחלק ב' מספר בעל העטור כ"י אשר ראיתי מלאתי דבר נפלא מלוי שכתב שם (דף ק"ב ב'), ותמוה לרבינו שמואל בן חפני חכם פאס עכ"ל. והנה הרחב"ד כתב בפירוש שהיה ר' שמואל גאון בעתו מחסיד וכן נראה ממה שהיה חותן רב הלי ואיך יהיו ח"כ שני יוסף בן שמעון מלויים בחלה בזמן אחד רק בהרלות רחוקות. ולולי מולדתו היה בפאס אשר באפריקא ונתקבל לגאון בעתו מחסיד. אך הלבון חכם פאס לא משמע כן, ולע"ג. ובקובץ הדורות כתוב שלרב שמואל זה בן חפני כיון רב הלי במ"ש בתשו' המובאה בכותב לע"י (פ"ב דחגיגה) וכשלמח רב שמואל גאון ז"ל וכיוצא בו שהרבו לקרות בספרי הגויש וכו'. ולולי קשה להאמין שרב הלי יביא לא חותנו בשתא כמדבר מלים מוזר לו וגם קלא דרך גנאי, ובהוספת מלת ז"ל, לע"פ שרב שמואל בן חפני מת רק ד' שנים קודם רב הלי. ולכן חשבתי מתחלה שכיוון לאיזה גאון מקדמונים שהיו בהם שנים שמש כן. האחד מר שמואל מבני בניו של לימיתר בסורא בשת ד"ח ת"ל, והשני רב שמואל בר מרי בפומבדיתא שנת ד"ח תק"ח. יעויין לשרת רש"ג. לולם ראה זה מלאתי בשערי לדק (שער ז' ח"ה סי' כ"ח) שחלה לרב הלי הא דאמור רבנן לשמכתא קניא והוא דקאו מני' בב"ד חשוב, דהזיון הא פלוגתא לרבותא זל"ל, לית מ"ד דבעיון לכלהו מעכשיו וב"ד חשוב, ולית דאמרי דבאד שניא וכן אמר רב שמואל גאון כ"ע בספר התגלים וכו' והולרכנו להכרעת גאונו כרוב חסדיו. הכותב, כך ראינו כו' ודחזיתין למר רב שמואל גאון ז"ל לא השמיט עלי', וכבר אמרנו לי' בחייו דהוה מימרא בהלי שמעתא בלאוד הוא ודכתבתון דחזיתון דהא מלתא פלוגתא לרבותא,

תנחא

תגחנא לא חזי לגמ׳ בה פלוגתא מן תדע, לבד מן מר רב שמואל והדרני׳ מינה ע״כ. והנה פה מבית רב הלי בפירוש מר רב שמואל גאון בהוספת מלת ז״ל בסיה חי בימיו ומעט זקן ממנו, והוא רב הלי החזירו מהלכה לחתן, ואחרי שלח גמלא בתגרת רם״ג ולא בספר הקבלה שוב גאון בימי רב שרירא ורב הלי שמו רב שמואל זולת בן חפני, לין ספק ח״כ שהלין כיון לע״פ שקורלהו בשתם, וזה יעיד גם על הגו׳ הנזכרת מכותב לע״י. (ומעתה נראה מכם שהיה רב שמואל בן חפני לותב חכמות עד כי בימיו הרבו לקרות ספרי גויס יותר מדאי, גם יבואר מכם דעתו ודעת כיולא בו בהגדות שגמלאו בהן נסיס לגדיקים בלתי נביאים, עיין מזה בתריכות לקמן (הערה 13) וכן נראה ממה שמוכח בשמו בפירוש הרלב״ע ורד״ק במקומות שכתבנו יצו״ם, ביחוד תלל בעלה לוב שכתב לע״פ שמשמעות דברי חז״ל בגמרא כי לתת הוא שהחיתה לת שמואל לא יקובלו הדברים במקום בים להס מכחיבים מן השכל. ובכ״ז היה מפורסם לחכם גדול בתלמוד, והרב בעל העטור ושאר הקדמונים, יקרלוהו תמיד רבינו שמואל בן חפני ולספרים שהשבתי ממנו לריך למנות עוד ספר התגלים שמוכח בתשובת רב הלי. לולם כל ספריו נלבדו מלחתנו, לעלמון כל משכיל).

9) לישון הרלב״ד בספר הקבלה.

10) הר״ח ורבינו נסיס גם לביו ר׳ יעקב שהלו מימיהם בלמוד התלמוד מרב הלי ורב שרירא לביו ורק על ידי תגרות והשובות, ולע״פ שהר״ח קבל גם מלביו רבינו הושיאל, מ״מ לא השפיק לו לבדו, כפי הנראה מהשלות הרבות שהלו תמיד מרב הלי, ושם יסדו למוד זה באפריקא בעיר אלקירוואן (עיין בהילדית

בתולדות כ"ח מהם) . ומהם בלי ספק נתפשט לרומי ומהר ערי איטליא , ומהם לקלה לספרד וממזרח לרפת על נהר ריין (עיין הערה 57 לתולדות רבינו נתן) . ומהם ללרפת הלפונית , ועוד מן אלקירוואן לאספמיא ע"י הרי"ף תלמיד הר"ח שנפטר מאפריקא לפס והעמיד שם תלמידים הרבה (יעויין ספר הקבלה) ואע"פ שכבר נתפשט שם הלמוד ההוא ע"י תלמידי ר' משה וכ' חנוך , מ"מ לולי גם הם לא הפיקו לבדם להעמיד בתי מדרש בכל הארץ , לולא הרי"ף שבא לעזרתם , ומקודם לו עוד היה רב שמואל הנגיד מנרונטה בותה בימיו של רב האי ע"י רבינו נסים מאלקיוואן (יעויין לעיל הערה 2) . וגודע שזה הנגיד התחמן מאד לעזור להתפשטות למוד התלמוד ע"י העתקת ספרי קדמונים בכל הארץ ספרד , (יעויין בספר הקבלה) .

11) הרמב"ן במלחמות (כתובות פ"ד) כתב ורבינו האי שהוא שקול כרובו של סנהדרין , ושם בניתין על הרי"ף (דף קע"ג ב') קורא לו הגיהן של ישראל . ועיין לעיל (הערה 4) מה שכתב בימי הרשב"ץ שכתב ומי לנו גדול מרבינו האי כו' וכדומה הרבה מאד בקדמונים .

12) נודע כי הרבה הנגסות היה לגאונים מכסף שהיה נשלח ליבישם ממדינות רחוקות ורחוקות , בעד הסובותיהם שהיו נלרכות לפס מאד כי לא שקדו חכמי ישראל בלמוד התלמוד אז רק בארץ בבל . יעויין מזה בתריכות בם' הקבלה ובספור ר' נתן הבבלי ביוחסין . וראוי להעתיק כאן דברי הרשב"ץ בתשובותיו (ח"א סוף סי' קמ"ב) מה שמלא כתוב בספר רב עמרם גאון בתחלתו , וז"ל שנר לפנינו רבנא יעקב בן רבנא יוסף כ' זהוביט שנגרת ליבישה , חמשה שלנו וחמשה עשר לקופה של יבישה ,

וליווינו

וליוונו וברכנו לותך ברכות שיתקיימו בך ובזרעך ובזרע זרעך ע"כ, וזה רב עמרם שמלא סדר תפלה לספרד וכלי ספק כבדוהו בני ספרד ובלחו לו מנה יפה בעבור זה. לולם ע"י ר' משה ור' חנוך בנו שמשבו בלגי' ונמכרו לאשפמיה, ונהפשט שם למוד התלמוד עד שלא היו לריכין עוד להשובות הגלוים מבבל, ולזו נפסק לחם חקס ממדינה זו. ולאח"ז בימי ר' חנוך שיבב על כסא הורשה בקורט"בה בשע בו ר' יוסף בן שט"נאם שהיה תלמיד של ר' משה אבי ר' חנוך, וגדול בהלמוד ובחכמה, ונחלק העם למחלקות, חלי העם לאחרי ר' חנוך והחלי לאחרי ר' יוסף, וגבר החלי של ר' חנוך וגדו לאת בן שט"נאם, והמלך יעלהו שיברח מפניהם, וכן עשה ונכנס בספינה והלך עד שיבתו של רב האי ואחשב שרב האי יקבלהו בשמחה ובסבר פנים, בשבור שע"י אים ריבו ר' חנוך נכרת חק היסיבות מבבל, לכן רב האי שלח לו שלח יבא עליו, ואם יבא יחום לגדוי של הרב ר' חנוך, ולזו הלך בן שט"נאם לדמשק ומה שם. יעויין המעשה בלוחך בספר הקבלה. ובבעל העטור (מהנת שכיב מרע דרך ג') כתוב, ובהשובה לרבינו האי גאון סברת דילנא ודאבא מאבי ידוע בדיני מעולם, למידק דייקנא מעולם בהר לומדנא, ומעשים שלא יהיו בהן מרמה וגזל ועול. ולמיזל בהר קיסטא ותרילוהא דמעשים, ולגלויי כל מעשים ולאודויי לאמיתותא כדאמור רבנן מנין לדיין היודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר כו', ורבוותא דהוה בהון ירחת שמים הכי הוה סוגייתו ומנהגן עכ"ל. ועיין עוד דברים כאלה ממנו לקמן (הערה 21).

13) מדרך רב שרירא בהגדות יעויין הערה 32 לתולדות רבינו נתן, וכס ג"כ תשובתו ותשובת בנו רב האיי המובאה מר"ס שלט"קר סי' ל"ו בעניו גלגל קבוע ומזלות חוזרים וע"ם בכתבו

שכתבו לו לך כרייתא דשמים מכמה הגפי , ובהקדמת מגורת המשור נשאל לרב האי מה הפרש יש בין המדרש והאגדה הכתובים בתלמוד ובין הכתובים חוץ לתלמוד ? והשיב כל מה שהוקבע בתלמוד הוא מחוור ממה שלא נקבע בו ע"כ , ור"ל שאר המדרשים . ובערוך ערך גוזמא תשובה מרבי' שרירא ורבי' האי בשו כיוצא מקום יש רשות ובחיוב אין רשות לומר על דברי רז"ל גוזמא ע"כ , לעפ"י שרב האי שם הוא קלא סותר את דברי עלמו המיבאים בערך עבר , ע"ש שכתב דהני כ"ד דקאמר להו דוקא האי מינייהו אלא לרעות נפשיה קא מכווין , וקאמר כ"ד בלשון הבאי וגוזמא כדכתיב מהכות כסיל משה , כי שבע יפול לדיק וקס , ואי תאמרת היכי כ"ד ? תאמר רגילי רבנן במאי דנפישי למימר כ"ד , כי היכא דתשוכר את הפועלים דאי הוי כבר לקוצה הוי מקצי לי כ"ד קוצים ומפריקנא ליה כ"ד פירוקי , וכן תאמר בסוף המדיר כ"ד מוכי שחין היו בירושלים , ע"כ . ועיין ערך דל ב' בפירוש המשנה שלא עבירת מים בשת רב לבבל (שבת פ"ת ח') ותרגם שהוא מתינע מאד בדרך רחוק קלא לקרב כל הספור שם אל דרך השפשר בחק השבע , ולא בעבור שחשב לגמגע נפלאות שלמעלה מן השבע לגדיקים גם הבלתי נביאים , שאדרבא הוא כתב בפירוש דעתו בהפך , וחולק על קלא התלמים האומרים כן , וזה לשונו (בסוף התשובה המובאה ממנו בכותב לעין יעקב פרק ב' דחגיגה) „ודע כי זה היה מקובל אצל הרחשונים כלם יחדיו , ולא היה לאחד מהן מכחש בו , כי אומרים היו כי הקדוש ברוך הוא עושה אותות וגורחות על ידי הצדיקים כמה שהוא עושה על ידי הנביאים , ומרחה את הצדיקים מרחות גורחות כדרך שהוא מרחה את הנביאים . כי הקטנות יש לעולם

בדברים

בדברים הללו ואין בהם הפסד כל עיקר, כי יודע אלהים שאין טועין בו טעמת בעלה, (כפי הגראה היה קלת חכמים לומרים שם כדעה זו הפסד בתשר שמוסיפים עי"ז עוד על הנמנה במקרא תחרים ונשמות לבורא) וכל מ"ש שנעבה לר' חניגא בן דוסא וזולתו מתמיהים בו ולא מכחישים, (וכבלמח מר שמואל גאון ז"ל וכיוצא בו שהרבו לקרות בספרי דברי עבו"ם ואומרים אין המראות הללו נראות אלא לנביאים ולא יעשה גם כזה אלא לנביא. ומכחישים בכל מעבה שנאמר בו כי נעבה גם לנדיקים, ואמרו כי אין זה הלבה אלא במעבה של ר' עקיבא שנפה בהיכלות, ומעבה ר' נחוניא בן הקנה ועל ר' ישמעאל וכיוצא בהם גם כל אלה אומרים אינם הלבה, ואנו סוברים כי הקב"ה עושה נסים לנדיקים ונפלאות ומראה להם היכליו, ואתה מחמד עיניני תשר אתה חומד לבא לחדרי הלבה יביאך המלך חדריו, ויזכך לתת לך מהלכים עם העומדים לפניו, ותרוה מדבן ביתו ונחל עדניו תשתה כי עמו מקור חיים יפע רב עכ"ל הזהב. (כנגד זה עיין לוהל יוסף על הרמב"ע פ' שמות סימן כ"ג ותראה פלא שמצית בשם רב האי ממש להפך, שסובר כדעת ר' שמואל גאון, אכן לולי רואה רק קלת דברים מהבוחה זו ולא סיומה לו שהיה ממקלי דברים, וזה קרוב יותר. לולם זה מורה יותר על טוהר למונתו של רבינו האי ויותר שכלו יחד, בלא יקבל ספורי הנסים כפשוטים, לבלתי נביאים, רק במקום שא"א למנוע דרך אחר יותר קרוב לטבע, כמה שרגילנו מערך לל ב'. אכן כ"ז דרכו בספורי מעשים. ולא כן במאמרים כלליים של הגאים ולמורחים, שאלמלא יתרחק מאד מלהכניס בהם כוונות זרות לא עלו על לב לומרם, וכבר התלוננו ע"ז הרבה חכמים גם על הרמב"ם שרצה להעמים דעות פלוסופיות בתוך מאמרי רז"ל וגם במקראות, וזו

בתמה

בחמה דבר קצה מלד לנחת מן כוונת החומר ולהוליכו בע"כ לדעה
אחרת אבל לולי לא ידע ממנה אז לא רצה לדעתה, וימת לנו
ההיזק עי"ז שלא נדע מהלך המחשבות והשתלשלות הידיעות מדור
דור. ובזה דברי רב האי בתחלת התשובה הנזכרת, שכתב
"דע כי הנו מעודנו אין דרכנו לתפוס על דבר ולפרש אותו שלא
מדעת מי שאמרו כדרך שאחרים עושים, והרי הנו מפרשים לך
דעתו של הגה זה ותוכן כוונתו ואמתת מה שהי' סבור ואין הנו
מבחרים עכשיו הדברים הללה או היו הלכה, ודאי משניות הרבה
יש שאינם הלכה והנו מפרשים אותן מליבא דמאן דאתני (ומאי
תאמר?) לאתה יודע כי הרבה חכמים היו סוברין כי מי שהוא
הגון בכמה מדות זכורות ומבוארות כשמבקש לעשות במרכבה ולהלין
בהיכלות של מלאכי מרום. יש לו דרכים לעשות ביסוד בתעניות
ימים ידועים וכו' ולוחש באזן בירות ותשבחות הרבה שהן
מפורסות, וכבן מלין מפניניו ובחדריו כמו שהוא רואה בעיניו
היכלות ז', ולופה בהלו נכנס מהיכל להיכל ורואה מה שיש וכו'
ודבר זה מפורסם וידוע עכ"ל. והבן מאד איך יבנה וישלם דבריו
שבזה רק לפרש דעת התנא וסברת החכמים ולא לבדר אם הם
כהלכה ר"ל אם מסכימים עם דעותיו בתעניות ההלה, וזה בחמת
דרך יפה סיבור לו כל מעיין, והיא תפארת לו, ותפארת גם
לקדמונים, יותר מאשר אם דרך הללי יוסף בפיהם עלות לחוקות
מזמנם, ותועלת החמת גלויה תמיד לעין, תתראה מחיזה לד
בתהי'. ועוד נעמוד על סוף לשונו זה "ובכן מלין מפניניו ובחדריו
כמו שהוא רואה בעיניו" עיין לקמן (הערה 14) ומנטיתו עוד
להרחיק המוגת הבל לף אם נוסנת היא, יעויין בתשובותם בסדר
התקופות בשם הרשב"ץ שכתב שהלו חכמי קירואן לרבינו האי

למה

למה נהגו ישראל הדרים במערב להסמר שלא יפהו מיס בשעת התקופה, והביב כי ניחים בעלמא הוא, בעבור שהיא תהלת השנה או תחילת רביעתה ולא ירצו לשהות מיס חנם (וכ"ל שים כאן חסרון בהעתקה וחכ"ס נכתב במקום לב"ד). ע"כ יתכלו כל מתיק להיות שנתם מתוקה עכ"ל רבינו האי וע"ז כתב הרחב"ע והני לומר מתוקה שנת העובד השם, הכוונה בו לבדו וכו' ע"ם עוד דבריס מוסכלים מרחב"ע בעניין זה. ועל דבר הר"ה והכ"ן שהלכו בזה ממם בדרכי רב האי, יעוין בתולדות כ"ל ביהוד).

14) רב שרירא גאון החזיק בלמוד הסודות, ע' תולדות ר"י הערה 32 וכן בנו רבינו האי מלבד מה שהבאנו בהערה הקודמת מהשובתו המזכרת בכותב לע"י פ"ב דחגיגה, יעויין עוד השובתו המובאה שרך לאן המגוגעת, ושם יביא בריתה בזה הלשון, ולא שהם טולין למרוס הלא בחדר"י לב"ס רואין ולופין בחדס הרוחה ולופה בעיניו דבר ברור ושומעין ואומרין ומדברין בעין השוכה ברוה"ק" ע"כ. ונפלאה מאד בריתה זו קדמוניות שמסכמת ממם עם חכמי הרפואה בימינו העוסקים במאננעטיסמום, וקורלוים לאים כזה הרוחה ולא בעיניו (זאמנאבול), כ"ל ניטור בביגה, ולפיתו היא לפי דבריהם בחדר"י לב"ו (הערץ גרובע) יעויין בספריהם, והסתכל בדברי הבריתה לא שהן טולין למרוס כו' אלא בעין השוכה ברוה"ק, ה"כ אין זה מקדושת אלוה והופעת זיו השכינה עליו רק בעין רוה"ק ולא רוה"ק ממש. וגראה שלזה כיון גם כן רב האי בהשובתו המובאה בהערה הקודמת, במ"ש וכן מצין מפנימיו ובחדריו כמי שהוא רואה בעיניו וכו', וכתב שם שקלת החכמים סוברים כן, ורמז לבריתה שהביא כאן, ועוד מובא ממנו השובה על י"ג מדות ועשר ספירות בספר המסגות לר' שם טוב (שער

ב' פ"ז) וקודם לו בבחיי (פ' השלח), והשובה נרחב הרמב"ע ממנו על תורים ותומים (פ' תצוה). כלי ספק היתה ג"כ על דרך זה כמו שהעיר בלדק הרמב"ן שם. חולם הספרים בקבלה שמביא ממנו ר"מ בוטריל בפירושו לס' יצירה נחשדים תלוי, יעוין הטרה 33. ותודות הר"ח ורבינו נסים בלא קבלו למוד הסודות, יעויין תולדות כ"ח ביחוד.

15) הרבה משונתי החכמה חשבו את רבינו היתי למעוז להם, הרשבון הי' הריב"ש בתשובותיו (סי' מ"ה). שהביאו לרתי' בענין זה, וכתב בשמו ז"ל "הקון הגוף ומיסור הנהגת האדם הוא עסק המשנה והתלמוד כו', ואשר יסיר לבו מזה ויתעסק בדברים שהם (בחכמות) יסיר מעליו תורה וירחת שמים וכו', ושם תרתה ותוהן בני אדם המתעסקים בחכמות יאמרו לך שהוא דרך כלולה שבזה יסיגו ידיעת הבורא לא תאבה להם, ודע כי יכזבו לך באמת, ולא תמלא ירחת שמים וירחת חטא וכו' אלא במתעסק במשנה ותלמוד ע"ל, ונשנו הדברים האלה כלשונם שם' אור החיים להחסיד ומתגנד גדול על למוד החכמות ר' יוסף יעב"ץ ז"ל, וגם בכותב לע"י פ"ב דחגיגה. חולם רחה פלא איך חסרון איזה מלות יסובב שנוי הכוונה מהפך להפך, כי דברים אלה מוכחים ג"כ בחגרת התגלות לרמב"ן בעד ספר המורה המתחלת טרם תענה אני שוגג, והוא קדמון הי' בזמן הרבה מכל אלה ובדק המיד נוסחאות מדוייקות, ושם נוסח תשובה זו על רב האי כזו, "ואשר יסיר לבו ויתעסק בדברים ההם בלבד, יסיר מעליו הורה וירחת שמים כו' ולא תמלא ירחת שמים וירחת חטא אלא במתעסקים במשנה ובתלמוד ובחכמה יחד לא בדברי חכמה בלבד" ע"ל, וכל המלות אשר רשמתי בלותיות גדולות הן הנשמטות בשו"ת הריב"ש והכרוכים

והכרוכים לחריו וכפי נוסחת הרמב"ן נראה ההפך שלהב רב האי העסק בחכמה אם רק הוא ביחד עם עסק התלמוד, וסגנון הלשון מוכיח כגירסת הרמב"ן, וגם לולא שהי' כן הנוסחא לפניו לא הי' מביא הסוגה כזו בהגדת התגלות בעד הרמב"ם שהיה רחוק לסמוך, ואף רבינו האי בעצמו לא היה כותב כזאת לר' שמואל הנגיד, לחרי שהיו כבר לפניו חכמים מפורסמים שנהגו כן, ר"ל שנרפו למוד החכמות אל הניומס בהלמוד, והמה רבינו סעדיה גאון, ומר שמואל גאון ז"ל חוהגו של רב האי, ולחריהם גם הסואל בעצמו הוא ר' שמואל הנגיד כנודע ממנו אלא ודאי ברק אל המסירים לבם מלמוד התלמוד כלל וכלל, יורה הגאון חי לסמוך, וכפי הנראה רבו כבר בימיו חגסים כאלה וכמ"ש בסוף הסוגה הנזכר' (הערה 13) „וכשלמח מר שמואל גאון (והוא חותנו) והרבו לקרות בספרי עכו"ס" ועוד קלת זכר לדבר אין נתפשטו ביהראל ספרי החכמות בזמנו, יעויין שערי לדק (ח"ד סוף שער ו') תשובה מרב האי. מי שקנה ספרים מחברו ועוסק המוכר שים בהם לוגלה לריכין לרחות מה שכוה הקלף והכתיבה, ואם יש בהן לוגלה בשחות, הקונה חייב להחזיר, ואם הלוגלה מפני החכמות שבהן אין הקונה חייב להחזיר עכ"ל.

16) ראוי להעתיק כאן בקלרה דברי רב האי בתשובתו בעניו סדר תקיעות (מובאה בתמים דעים סי' קי"ט) אשר כל קורא מבין יתבונן עליהם ועל דרכיו איך ערב את נפשו לדבר כל אשר עם לבבו הנאמן לה' ולא חת מפני כל, וז"ל „כך ראינו כי הדבר שאנו יולאין מידי חובתינו ועוסקין בה רצון יולרנו, נכון הוא וברור בידינו ירושה מסולסלת ומקובלת מאבות לבנים דורות רלופים ביהראל מימי הגביאים ועד עכשיו, מה שאנו עושים שתוקעים מיושב

כמוהג

כמנהג ומוקעין מעומד על סדר ברכות ג' של ג', הלכה הולכת ופשוטה היא בכל ישראל, וכיון שמעשה הזה בידינו נכון והלכה למעשה בסיני כי ילמו ידי חובתם כבר סר כל קושיא, ואם תאמר אם תפ"ת העיקר הרי תר"ת בטלה ואם תר"ת העיקר הרי תפ"ת בטלה? תחילת תשובתי לומר, מנין לנו יודעין כי מלוה לתקוע ביום זה, ועיקר התורה הגמונה מנין לנו יודעין כי היא תורת משה שכתבה מפי הגבורה, אלא מפי עם ישראל? הכה אלו המעידים עלי, גם הם מעידים כי במעמד [זו] ילמנו ידי חובתינו, וכי כן העתיקו בקבלה מפי הנביאים הלכה למשה בסיני, ודברי הרבים הוא המוכיח על כל משנה ועל כל גמרא, ויותר מכל רבי מזה, פוק חזי מה עמא דבר זהו העיקר והסמך, ואח"כ אנו מביטים בכל הדברים שנאמרו במשנה או בגמרא בעניין זה, ומה שיעלה מהם ויתרץ כתשר את נפשותינו מוטב, ואם ים בהם כלום שלא יתכוין כתשר בלבבנו ולא יתכבד ברבי' לינו עוקר את העיקר, (ר"ל העיקר של דברי הרבים ופוק חזי מה עמא דבר) והולרכנו בדברים אלו בתשובה זאת כי רוב שאלות אלו תולנות הם לפיכך גליגו כי עיקר המלוה לינו תלוי בהם, ובפשטן של דברי תורה הכתובים בלבד אין ללמוד כ"א תרועה בלבד · שכן כתוב יום תרועה יהיה לכם, והפשטות לא נלמדו אלא מדברי חכמים ו"ש פשוטה לפני התרועה ופשוטה לאחריה, שאין בכתוב רבי' פשוטה על זאת, אלא הלכה למעשה היא ביד ישראל, וכבר פירשנו לתלוף קדום נ"ע כי שברים ותרועה אחת הם כו' ודבר זה עיקר, וכל המשופים הבאים מרומי ומשבשים אתכם, להגדיל תורה ולהאדירה הוא וכו' הרי נשאלק ספק ולא נשארה תוהה כו', וסר מה שהבדתם והרחבתם דבריו ומניתם ושלשתם ובניתם בניינים שלא

על

על יסוד, ולמרתם במלכיות תבר"ת לו הם"ת לו תר"ת הם טיקר כו', כל אלו דברי קנתורין ותוקנות וכו'. וכמה מנהגי הפלות בכנסיות שכלם נכחות הללו לומרים ויתקלס והללו אין לומרים. הללו לומרים והוא רחוס בברכת יוצר והללו אין לומרים, הללו מוציאין ס"ת בקלוס פלני (?) וכו' עכ"ל, ויכאב לב אים מבין על כי נתקלקלה תבונה זו מאד בהעתקה, ויש בה הרבה דברים עקריים טוד שהשמטו רק מחמת שאינם מובנים, והמעיין יראה דרך ורוח לשון ערבי בכל מאמר ממנה. ורמז אלי' כבר ר' טובי' מחבר הפסיקתא בפ' לאור במ"ם, ומה שנהגו להקוע בלחם, על אלה המלות ועל כיוצא בהם ועל כאלה שלא בתורה, שאל אחיך ויגדך כו', שהם קבלה בישראל דור אחר דור האיך היו ישראל נוהגין, שתקיעת השופר וצעצוע הלולב ושחיטה וכו' כל אלה קבלה הן בישראל שלא נחלקו חכמי ישראל עליהן. ומי שאינו חס על כבוד קונו ורוצה לדבר תהפוכות הרי הוא חומס נפשו כו' יעו"ש בתריכות והס ממש דברי רב האי נגד מבקשי תוצאה בדבר התקיעות, וכבר מובא רב האי בפירוש בפסיקתא זו סוף פ' ויקרא.

17) בש"ק כתב וז"ל במרדכי דשבת נראה דרב האי הי' ברומי עכ"ל — ויפה העיר שכן הוא שם (פע"ז סי' של"ח) ששמע ר' יצחק בר"י רב האי ברומי טעם למה מאחרין בשבת ליתן שיעת שחרית. שלא שהדבר נפלא מאד ולא נמלא בשום ספר מקדמונים שרב האי נסע ממקומו, ומכ"ש לדרך רחוק כזה, ואיך לא ידע מזה הראב"ד בעל ספר הקבלה או בעל היוחסין. לכן מוכרחים אנו לפרש שמע ר"י ב"ר יהודה ברומי מה שהי' לומרים חיזה תלמידים מפי רב האי. וראי' נוכחה לפירש זה מהגה"מיי פ"ב מהל' שחיטה ס"ק כ' ט"ם ר"י ב"ר יהודה כתב שמעה מפי

רב הלי ורב שרירא חביו וכו', לו שהי' כתוב כהן ר"ח יע"ר ט"ס נעשה ר"ה וכה אחד ובאר בטעות רב הלי, שיותר יכול להיות שרבינו חננאל נסע דרך ים התמלטי מן אלקירוואן לרומה, ועיין הולדות ר"ח שנקרא ג"כ חיים רומי חולי בעבור שהיה שם חעפ"י שגם זה רחוק ושם נכתוב טעם אחר לזי"ה:

18) בתשובת רשב"ם שבראב"ן (דף קמ"ה ב') וברש"י (שבת קכ"ב ב' וברכות נ"ט ח') מוכח מפירושי רב הלי על סדר טהרות. ומ"ש רש"י בברכות שם מלח טמיח במס' כלים ט"ס, שהוא רק בהלות (פי"ז מ"ג) וע"ש בפירוש הרמב"ם שמכרשה כמלה חדשה שלח נמלחה עוד בכל הסדר, וכן בעדוך ערך מלטמיח.

19) רד"ק בפירושו (יהושע כ"ח ז') כתב ולפיזי שנשאל רבינו הלי בזאת השאלה בעניני הפסוקים ממעה רלוכן וגו', והשיב וכו' והשובתו בעניני הגדות והשמך עליהם עיין לעיל (הערה 13) ועל ד' נכנסו לפרדס (שם) ועל למוד החכמות (הערה 15), ועל י"ג מדות וי' ספירות (הערה 14), ועניין לוריס והומיס (שם).

20) התחלת ספר משפטי שבועות היא, "לחדם מערכי לב ומה' מענה לשון, חעפ"י שהעושק והעשוק לח נכחדו מהקב"ה הואיל והוח שהור מכני חדם העיל עליהם שבועה על הנשתרות כדברי החכם שם יחטח חיש לרעהו ונשח בו חלה להחלהו ואחה תשמע מן השמים" עכ"ל, ובסוף חלק רחבון שם, ושם יתלמד הבע"ד ממ"ו טענות לטעון על העיקוב ולהגלל גורם רעה לעלמו ולמי נקי מ"ה פי' בורחי, לפי שלח פירשתי כתבי זה חלח למיבדי נחיבות, להבין ולהורות, ולמי בזה כמו שחמר ריב"ז על חרבן הרמחים

הרמתים הוי לי אם תומר הוי לי אם לא תומר וכו' ומסקנא תמרה ומתך תהלי קרא כי יסרים דרכי ה' נדיקים ילכו בם וגו', והקב"ה יפרע מן כל הקורא כתבי זה בלא יגעג בו אלא בירחה בחיים ובדרך האמת, ואם יעבור ע"ז, אלהינו שכל נעלם לפניו הוא גלוי, יהיה בעל דינו ואתנו נקיים, כדכתיב ומתנים מקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון אלום על ישראל עכ"ל. וסיום כל ספר, זה כלל אחפלתי לבהר מסערי הגמרא בפנועות בעזרת אלהינו, חון ממה אלה על לבי הו אם נעתק מן הדעת. והקורא כתבי זה אני מעיד עלי אלהים, אם ירחה בו בלום פרן יבינני, הו ידיעני לבף זכות, בעל זה היתה כוונתי ומניתי, ואלהינו יפיק לנו רצון עכ"ל. ועל זאת יתפלל בחמת כל מחבר ספר הדורם לאלפים מבני האדם.

21) אולי חסרים עוד בחסיפה זו ספרי הדינין, והפקדון המובאים ממנו בש"ק, וכפי הנראה חבר עוד על הלכות הרבה זקוראם בשם הכולל שערים, כמו שקראו את ספריהם חופנו ר' שמואל בן חפני גאון (הערה 8), ור"י ב"ר יהודן אלברצלוני (הערה 23), יעויין בספר האם לרביעו יהודם (גחיב ט"ו ח"ה) וכתב בשערים דרביעו האי שאם נעלה בלפוחית במימי רגלים נקיים לחוכה, טרפה עכ"ל. וקלת קדמונים קוראים ג"כ למספרי פנועות בשרי פנועות ורש"י קורא גם לספר מקח ומתכר בשם שערים דרב האי (ב"מ ל"ט ח' ד"ה מדדין), עיין עוד הערה הקודמת בלשון רב האי „זה כלל אחפלתי לבהר מסערי הגמרא" וספר מקח וממכר מסודר בשנים שערים.

22) המעתיק ספר מקח וממכר כתב בהקדמתו בעזה יתרה וז"ל, ואני יצחק בן יהודן אלברצלוני בינותי בספר לפי

עניות דעתי, והחזרתי לומו בלשון עברי לאחיגו שבארץ לדוס אשר לא יבינו בלשון הערב, ואם אמת יאמר בו שגיון ידעתי כי אני שגיתי כי אמת לא נתברר לי הלשון יפה יפה, ואין לתלות לומו שגיון לבעל החבור ז"ל כ"א עלי אשר החזרתיו בלשון העבריה, ואני בן ל"ה שנה בעת שהחזרתי לומו שנת ד' תתל"ח לב"ע עכ"ל. ומ"ם לאחיגו שבארץ לדוס ר"ל לבני ישראל היושבים תחת ממשלת הגוללים, והוא בא מארץ כזה (שעיר כרלוגא בחספמית הלפוגית היתה תחת יד) . לעיר דאני בגבול לספמית הדרומית שהיתה כבושה אז תחת יד הערביים, והעתיק החבור לאחיו בארץ מולדתו. וגודע ר' יצחק זה למחבר אזהרות לשבועות שהחלקן אי' מקום ביגה, ועדיין אומרים לומם גלילות המערב פנימי וחילון. (שם הגדולים ח"ב מערכת ת' סימן ות"ן) ולא ראיתים מימי, רק אינה מרווים מובאים משם בהקדמה היקרה מהמבית לבית הדפום ספר לשון למודים להחכם רמ"ח לוגאטו הנדפס בלבוב שנת תק"ע, ונראה בהם יותר חרילות מגועם שיגע והגליח מאד לסייע תמיד החרוז במקרא הגאות לעגין. אולם בתחכמוני (שער ג') מרבה במהללו וז"ל ושירי ר' יצחק בן ראובן סודם מי חכם ויבן, כי הפליא לעשות מליצות נאות, והביא במלות חרוזיו זכרון כל המלות, ויעימם בפסוקים דבקים, כאלו הם ברוח הקודם חקוקים עכ"ל. ובקורת הדורות (ו' ב') כתוב שאחוש שם ריב"ר אלברגלוני ברשאי החרוזים בשמו ושם אביו וחבר עוד פירוש בפרקים ממס' כתובות מעיד על חכמתו והבונתו (לשון הרשב"ד הלוי בקבלתו) ומובא ממנו בשטה מקובלת על מסכתת זו, גם כתב ספר שערי שבועות הנדפס בסוף ספרי הרי"ף תעפ"י שלא חברו הרי"ף רק ר"י זה אלברגלוני כמ"ש

בהסו'

בתשו' מהר"ם לם' מצפניס סי' מ"ח וסי' נ"ה, וכן מבואר בסיר של רחם הספר בערי שבועות „ותרד לפלגות יוחק בן רחובן" ובשער הכ' מביא את ר"י הלפתי בהוספת מלת ז"ל, ה"כ היה מחברו ריב"ר חז עכ"פ בן ס' שניס ויותר, שהרי"ף מת בשנת תתס"ג ור"י כ"ר רחובן גולד כפי חשבון שבשמוך שנת ד"ח תת"ג, וחשבון זה יוכל להסכים ג"כ עם מ"ם מהר"ם בסי' מ"ח שם שהרי"ף היה אבי אביו של בעל הטערים, והנה הרי"ף נולד בשנת ד"ח תשע"ג, ומלוי הוא שיהיה כבר לבן שלשים, נין וגכד בעמו. אלא שיקשה לנו איך מוכח בשער שני הזוכר רב אלפתי בשתם, ולמה לא יכנדהו המחבר בהוספת „אבי אביו"? גם רחוק קלת שרב אלפתי שהיה שוכן באפריקא ורק כשהיה בן מ"ח שנה נכנס לספרד הדרומית ולימד בקורטבה ואליסנה, היה לו כבר כשהיה בן שלשים נכד בעיר ברצלונה בקלה ספרד לפונית תחת ממשלת הנוצרים. לולם הנפלא הוא טעות המניה של ספרי החלפתי ד' ויען שנת תקס"ה, והוא המדקדק הגודע ר"ל בן זאב שכתב ברחם כרך שבי שם, וגדול שם ר"י אלפתי בחרן, ואבי אביו ר' יוחק ב"ר רחובן חבר טערים דרב אלפס עכ"ל, הנה טעה מבן הבן אבי אב, והקדימו עד חמשה דורות למעלה, ואע"י שיקרא את הטערים בשמו טערים דרב אלפס, וזה מנת נבר אחר יפלא ידו אל מקום בלתי נאות לו, כי מדקדק היה וספריו בדקדוק טובים ומופלים. אבן בשעם קריאת שם טערים דרב אלפס הנזכר כבר בהשובת מהר"ם שם גם בפתיחת נוף הספר, יתבן לומר שהוסיף המחבר הטערים הללה על הלכות הרי"ף וחברם בסוף ספר ההלכות, וע"ם זה נקראו כן מתחלתם. וכשה"ד כתוב בנקרא ר"י זה ב"ר רחובן נ"כ ר"י מפיס. ולפי"ז היינו מוליאים טעם בשוע

לקרי את

לקריאת שם שערים דרך חלפם, חלת שלח מלאתי רחי לדבריו בשום מקום, ובמהרי"ק סי' קי"ד לא נזכר מזה, ואדרבה כבר שמעתו שעיר מולדתו לזברגלוגה ופעירתו בעיר דאני שבחספמית הדרומית ויהכן שנחלף לבעל שה"ד ר"י חלפחסי שנקרא כן ע"ש תרן מולדתו פי"ם, בר' יצחק זה הזברגלוני.

23) בשער של ס' מקח וממכר שנדפס בווינציאה יוס גל עיני למב"י נרת שם"ב, כתוב שהביאו לבית הדפוס כהר"ר משה הלוי מינץ יצ"ו, ובהקדמתו שם כתב שחמדה גמוזה היה בחולרות יחידי סגלה, ומולאת תחלה מבית מדרשו של החכם הכולל כמהר"י לבטליון ממודינה יצ"ו, ובסיומו שם כתב שהשתדל להלוק הבקי חדרי תורה כמהר"ר עובדי' ספורני נ"י להגיה ההעתק. ומעתה הלא יתפלא הקורא אם ימלא שלם חדשים לפני החילם במלאכה יקרה זו, נדפס כבר בעיר ההיא בעצמה (ווינציאה) בסוף ספר מספט שבועות, לקוטים מדיני מקח וממכר והם כוללים כל השמים שערים של ספר זה רק בקלרה מאד. חולם אחר השורה הליקוטים עם נוף הספר שנדפס שח"כ, ימלא שהליקוטים המה מהעתקה אחרת שהיתה יותר קלת מבוארת ומתוקנת, יעויין לדוגמת רים שער ל"ה בשני הספרים. ולזאת ים לתקן ולבאר מזה לזה קלת מקומות קשי ההבנה, וגראה שהקדמונים סי' להם העתקה זו ממנה הליקוטים, יעויין ס' המכריע סי' כ"ח מביא דברי רב האי בחקח וממכר שער י"ג בלשונו והיא כלו בליקוטים, ומשונה מאד בהעתקת ריב"ר חלברגלוני. ועיין הערה הסמוכה אח"ז.

24) יש מקומות עם מקומים קטנים הרבה שהוגהו בס' זר זהב. והם מהיקרים יכבר יותר בליקוטים, אך לדוגמת נגיע פה בני דברים שהניח בעל זר זהב בל"ע ומתבארים היטב מליקוטים.

בדעד

בשער וח"ו (ס"ק ל"ח) כתב כזה וזה הכותי דברי רבינו מהי רחי' מייתי מס"ס הכ"ל עכ"ל. והמעיין בליקוטים שם ימצא הרחי' נכונה, שכך כתב וכשאין לקנות להם כ"ל הכ"ח רשאי לקנות שדה מן לוה שלו, וע"ז כתבה רחי' מהיכה דב"ק (קט"ו ח') דקאמרינן התם (לפי גרסתו) ודילמא ד' זוזי קמאי תגודי תגיד לי' גלימא בגוו' ולשון תגודי לשון מכירה היא כו' כ"ל שמכר לו הלוה המלבוש בחובו יעו"ש. ועוד בסוף שער ג"ז ס"ק ח' ומ"ש רבינו וזה לשון נלע"ד ט"ס כו' וזה שהלשון דחוק קצת מ"מ ההכרח לזה ינוגה עכ"ל. הולם בליקוטים שם מתוקן מאד יע"ש שכתב מי שמכר לחברו פירות וכל דבר שמנו חכמים לקבל עליו לפי חשבון ההפסד או כפי מנהג המקום, ומזה יותר (פסולת) מן הרחוי, והניח הדין לנפות לו חייב לנפות את הכל, כמו שאמרו (ב"ב ל"ד ח') ושם בזה לנפות מנפה את כלו עכ"ל. והוא ממש כפי דברי הגמרא. וגם מה שתמה שם ס"ק ח' ים להרן בדרך אחר יותר פשוט מהירולו, והוא שכוונת רבינו שם במ"ש והשם הוא יותר יפה עליו לחשב לו לאותו יתרות כ"ל שמצווה המוכר לעשות כן בשעת מכירה ומחוייב לאמור ללוקח ים כאן עפרורית יותר מן השיעור והמנהג, ולחשב לו בכיון המקח. ומשכיח לזה בליקוטים שם, הכל אם ים מקום שים להם מנהג קבוע, על מנהגם עומדים, ואין רשות לאחד מהם לחלף המנהג עכ"ל וכ"ל ג"כ בשעת מכירה להשיב יותר עפרורית ולמכור בשתם. הולם אם שבר המוכר ע"ז ולא התנה ונמלא שח"כ יותר מן השיעור והמנהג, זה כתב בסוף השער שמנפה את כלו כדברי הש"ס וכנ"ל. ועכ"פ נראה מכ"ז שלא לחנם בקש ריב"ר אלברצלוני

המציק

המעתיק כל הספר להלות בו הסגיון שימלא, ולא במחבר עלמו.
(עיין רים הערה 23).

25) יש להסתפק אם סדר הגמים והמורחים זה כ"י לינגו לגרת רס"ג הנדפסת ביוחסין, שמדברת ג"כ בכלל על סדר הדורות של בעלי התלמוד, ונקרא שם בלוגר הספרים של ר"ד אפענהיים ע"ם רבינו האי בעבור שהשלה היתה ג"כ תלוי, ולריך לעיין בגוף הספר. ומה שיחזק הסברה זו · הוא שכבר קרא רס"י (כתובות ז' ב') ג"כ התשובה זו פסק סדר (עיין תולדות רבינו נתן הערה 32), וגם תרלה ג"כ התועלת לספר תלמח לנו מהעיון בגוף כ"י זה. לכן אם הוא ספר לחר מיוחד כמה מן התועלת היתה נוספת עוד יותר מחבור קדמון כזה, לשר לא שזפתו עוד עין חוקרי הדורות ויכלב לבם על פניהם כשלה המונחים בקרקע היס.

26) ביוחסין (ק"ל ב') כתוב, רבינו האי גאון נפטר שנת תשל"ח, ד' שנים לחר פעירת חותנו רב שמואל בן חפני וחבר ספר מקח וממכר וספר שבועות וס' מלרנות וספרים לחרים עכ"ל ומלא חשב הספרים הקטנים שחוברו לספר מקח וממכר והם המשכון והתגמים ודומיהם· ונקט רק הני תלתא, נראה דס' מלרנות דומיא דהני תרי קמאי, וגדול בכמות כמותם. וכן נראה מלשון המעתיק פי' משניות סדר נשים להרמב"ם, בהקדמתו שכתב וז"ל. ויש מהן (מן הגאונים) שחבר על מלוה לחת ספר לחד כגון רבינו האי גאון ז"ל שכלל כל דיני השבועות בספר לחד, ודיני המלרנות בספר לחד ודיני מקח וממכר בספר לחד עכ"ל. ויש להפליא על טעות הגאון בעל סה"ד בדברי יוחסין שהשמיט שבחפזו חשב שמ"ם שם והבר ס' מו"מ וכו' מוסב על ר"ם בן

חפני

חפני ולח על רב האי, ולכן העתיק כל לשון זה חגל חיי ר' שמואל ולח חגל רב האי. חולם הבגיחה גרחה לעין, ומעולם לח יחם בוס חכם ס' מקח וממכר חלו ס' השבועות לר' שמואל, וככה ס' המלרעות הגרשם שם בשמוך, וכמו שהבחנו עוד מהקדמת המעתיק סדר גטים. וכן מובח ספר המלרעות על רב האי גחון במשרים על רבינו ירוחם נתיב י"ח ח"ד. וכבר טעה בזה לפניו עוד הבעל שפתי יטנים, שבחות מ"ס כתב ספר המלרעות ר' שמואל הכהן בן חפני, ולהלן בס, מקח וממכר ר"ם הכהן בן חפני, (ספר יוחסין דף ק"ל.) עכ"ל, הנה בחר טעותו ג"כ בדברי היוחסין לטע"י שכתב בטמו בשמוך שם מקח וממכר מרב האי גחון.

27) בפירוש הרחב"ע (דברים ל"ב ל"ט) ור' האי ז"ל לחמר, ובפירום רד"ק (ש"ח כ"ט) בבעלת הוב, חבל רב סעדי' ורב הלי הגחונים ז"ל לחמרו, ט"ם. ועוד ברחב"ע (יטעי' מ"ו ח') ורד"ק (ירמי' ח' ז') ופי' רבינו האי קנח"ך בערבי, וברם"י (הושע ג' ד') וברחב"ע (עמום ה' כ"ג) על תיבת ומריחכם. ועיין עוד בבחור מלה זו מרבינו האי בכפתור ופרח (פ' כ"ח), ועוד ברחב"ע (תהלות ל"ח י') וחיוב (וח"ו י') ותני רחיתי בפירום רב האי ז"ל שפיכם, ובס (י"ד כ"ו) ובס (כ"ח ל"ב) גדים לחמר רב האי ז"ל שהוח הקובה שעל הקבר כמנהג חרן ישמעחל, ובס (ל"ו ב') · ובשרבי רד"ק מובחים פירושיו הרבה מחד.

28) הראב"ע כתב בתחלת ספר מחזיק ותדונגו רב האי חסף ספר המחסף (בידיעת לה"ק) מלח חכמה וכליל יופי עכ"ל. וגרחה שהוח בלשון ערבי. בחחר מנותו בס כל הספרים בידיעת לה"ק, כתב וכל חלה הספרים הם בלשון הגזרחים לבד

מהמברות

מהמחברות והסירה והלגרון עכ"ל. ולחסוד שהיה כולל לסיפת שרשי לה"ק על סדר ת"ב שכן מורה לשון רד"ק בשורש רגד וז"ל למה הרלדון הריש גבוניש בחות הד' לרביעו הלי ז"ל מפרש לשון עיון ותוחלת כלומר למה אתם מעייפים ומיחלים לכך יהוה קרוב ללשון הערב בקורלים לעיון הדבר אל רל"ד עכ"ל ולולי ל"ל בחות הרי"ם ור"ל בשורש רגד, והפירוש נפלא בחמת, ונמלא גם ברש"י ההליש (שם) בשם ר' משה הדרשן רגד הוא מלרב בלשון הערבי עכ"ל, ומזה תבין דברי המדרש ריש לחמור לחזל ורגד עלי' ר"ל לרב עליו, ומחברה מלה זו בערוך. וכדברי ר' משה הדרשן כתב ג"כ בעזעניום במדרש מליש שלו שלא שהוסיף שהורלה העלמית לשורש זה בערבית היא עיון ותחבולה וביחוד להדע לזולתו, ועתה רלה גם הוספה זו בהורלה ערבית ידע כבר רביעו הלי ז"ל. ועכ"פ חבר כבר ס' השרשים וע"כ ת"כ שהוא הוקרא ממנו בשם מחסף, שאל"כ לא היו הרחב"ע מחרים ממנו, שהרי חשב שם מחברות של ר' מנחם וספר השרשים של ר' יונה, ודומיהם.

(29) בשפתי יסניס כתב ספר מוסר השכל כולל פסקים ומנהגים וכו' בחרוזים פאריז שכ"ב. חולם נודע מהירות העיון של זה החכם בשערי כל ספר, לו שסמך בטעות על ליזה חכם אחר. לכן בחולר הספרים של רד"ח אקטאוו נומערא 565 ירבוש ספר זה בשם שירי מוסר השכל לרב הלי גאון פאריז שי"ע. ובהעתקה רומית שם כתב שכולל מוסר בחרוזים, וכן תורה הדוגמת שגביה ממנו בהערה הסמוכה לח"ז, ת"כ טעה בעל ש"י גם בהכותה הם' גם בזמן הדפוס, ורק שאר הספרים הללויש

לספר

לספר זה בדפוס פאריז, נדפסו שם שנת שכ"ב כמ"ש בתוכן הספרים שם.

30) בסוף ס' חרדים כתב, וז"ל רבינו האי גאון בספר מוסר השכל, לשונך שים בפיך נאמרה, ובאלם היה בין החבורה, ואל תרפה ארי אסור בחבלך, ואם אותו השלח ואבלך עכ"ל. והחרוז האחרון מושכל ונעים מאד.

31) במחזור ספרדים נמצא בערבית יו"כ לפני כל נדרי הפיוט שמע קולי והוא שם אחר פיוט המתחיל לך אלי תעוקתי אשר הוא נפלא ויחיד בכל פיוטי הספרדים, ברגשת הלב ומסירת הנפש ליוצרה, ומליצה נחה מאד ולא נודע שם מחברה, ושם נרשם שים מקדימים שמע קולי לפני לך אלי. והוי' נרשה קלת מזה שהיו שני אלה הפיוטים תמיד ביחד, וכאחד יאמרו ג"כ מעטו של רב האי, לולא ההבדל הרב הנרשה בין דרכי לשונם ואטפ"י שמניחם נחים מאד, מ"מ הפיוט לך אלי נמרץ עוד יותר וכו דבריו משמן. גם החרוזים הנפלאים בסופו "ויוסף לכתי לפניך, רצה נא שם הליכתי, ועשי עושי רצונך, הנה שכר פעולתי, והשלם מלאכי החן, ויאמרו לעמתי, ושלום בואך יאמרו, בקול אחד בניחתי, יבישורני לגן עדנך, ושם תהי' יבישבתי". עש שמיוסדים על הגדת רז"ל (כתובות ק"ד ח') נרשים בכל זאת בבנין מליצתם ובקל תמרוקם כמועתקים ממקום אחר (יעויין קרבן קרוב לסוף סירה י"ג, וקרוב לסוף סירה כ', אשר מהבדו נודע ג"כ למשתמש בדרשות רז"ל ומחספס במשבצות חרוזיו כפי ערכו) ואין זה דרך רב האי.

כהיותי עסוק בסדור הדפסת הספר הזה, יצא למור הספר בהוצאת מחיתפ עם תולדות המחבר נערך ע"י הסופר מ. ה. וויים, ומזה מצאתי למויים בהתולדה, ולבלי למצע טוב מבעליו אמרתי להביא גם אתו זאת.

אחד מן הגאונים אשר התפעל מרוח רב סעדיה ביתר שאת ויתר עז היה אחרון הגאונים בזמן, אשר עמו נהתם פרק זמנם, הוא רב האי גאון, בן רב שרירא גאון, בן רב חנינא גאון, בן רב יהודה גאון, ולמעלה מהם אבותם ואבות אבותם כלם אדירי תורה מצאצאי נשיאים ראשי הגולה שבבבל, והתיחסו למשפחותם עד זרובבל בן שאלתיאל מזרע דוד בן ישי. משחר טל ילדותו נראו בו אותות כשרונים נפלאים ובעזוז שקידתו בלמודים התפתחו ויהי לנשא נעמן אשר בכר פריו בבבורה בטרם קיץ. שנת הולדת אותו היתה שנת ת"ש לאלף החמישי וכבר בימי נעוריו ישב לרגלי הגאון רב אהרן הכהן המכונה גם בלב בן סרגדו אשר הלך לעולמו בשנת תשי"ט. ורב האי בעצמו מעיד כי כמה שבתות היה עם אביו, אשר היה מחבמי ישיבת ר"א, אצלו וספר ממנהגיו בישיבתו בפומבדיתא (ס' האשכול ח"א צד 5), ובעת ההיא הלא רב האי עוד צעיר לימים. וקרוב הדבר מאד כי גם רבו זה העיר לבו לדעת חכמות אחרות ולהגות במדעים. והלא ידענו כי רב אהרן זה יותר אשר היה חכם בחכמה התלמודית עוד היה חוקר ודורש במדעים ואמרו עליו כי חבר גם ספר פילוסופי ועשה פירוש על התורה (גראֶטץ ח"ו 356 בשם מונק). ועל כן לא רחוקה היא ההשערה כי האציל עליו רבו זה מרוחו לבל יסיר עינו מלמוד החכמות. בשקידה ובהגות לבו תבונות עברו לו הצי ימי חייו הארוכים. כי עד היותו בבן מ"ד או מ"ו שנה לא היתה לו כל פקידה בעמו רק ישב בשבת תחכמוני ואסף בחפניו חכמת התורה ויתר החכמות למיניהן. גם לא אפונה כי בקרב השנים האלה, אשר הן הטובות בכל חיי גבר, נתנה שקידתו פריה בעתו וחלק גדול או קטן מחבוריו הרבים אשר הכין ואשר יסד היו בני הזמן ההוא, אבל לא הוגד לנו מי ומי מהם יצא לאור ראשון ראשון. זה נחשב בעיני משגה אשר שגו רוב קדמונינו, כי העלימו שכם מספריהם וילידי רוחם ואף אם לא העלימו לא רשמו הזמן אשר בו חברום. ושתי אלה הנקודות לא נכון שתעדרנה, כי כל מחבר טובע על מלאכתו חותם תכונתו ובדעתנו אותה גם נעזר לתת משפט צדק על מעשהו. וככו כן ידיעת זמן הולדת איזה חבור תהיה לנו עזרה לא מעט להבין דבריו ולשפוט על ענינו ולהתר בהעלומות חכמתו. אמנם בשנת תשמ"ו או תשמ"ז התנשא ויוקם על לפקידה רמה. אביו רב שרירא אשר היה אז גאון בפומבדיתא מנהו לאב בית דין על ידו. כל

כותבי

כותבי תולדות חייו עשו את שנת תשכ"ט לשנת הולדת אותו, ומדעתם ברור מפי הגאון אביו כי השנה אשר בו מנה את בנו לאב"ד היתה שנת תשמ"ד (או תשמ"ו) כמו שתי שנים לפני כתבו האגרת הידועה לקירואן. והאגרת הזאת הלא היא כתובה בשנת תשמ"ו (או תשמ"ח), כאשר מפורש יוצא מתוך האגרת בהחיתמ דבריה; על כן יצא להם משפט מעקל לנשאהו על כסא האב בית דין עודו בילדות בטרם מלאו לו עוד שמונה עשרה שנים. ומי יאמין זאת על רב שרירא גאון שמנה נער לאב"ד, ומי יאמין על רבני הישיבה שיאבו לו וישמעו אליו? ואם נעבור על כל דורות הגאונים נמצא כי רובם לא נתמנו עד הגיעם ליפי זקנה ובלי ספק לא נבחרו גם לאבות בית דין מצעירי החכמים. אבל באמת טעות אחת קטנה תאבד לפעמים טובת הרבה ותסכל דעת חכמים. הם חשבו כי נולד רב האי בשנת תשכ"ט. ואמנם מאין ידעו זה? האם מפי קבלה ומפי עדים נאמנים בני זמנו? לא. אמנם ממשפט רעתם. כי מצאו במקור ישן כי ר"ה מת בן ס"ט שנה, ועמד בגאונות ארבעים שנה, ובאמת בית דין י"כ או י"ד שנה, ומת בשנת תשצ"ח. ועתה המשפט אשר יצא להם מכל זה היה כי נולד בשנת תשכ"ט והיה בן כ"ט כאשר נעשה גאון וכבן י"ז כשנעשה אב"ד. ואמנם כל אלה החשבונות ילכו בתהו ויאבדו אם נדע כי במקור הראשון אשר נתן מספר ימי חיין ס"ט שנה נפל טעות, כי תחת צ"ט כתב המעתיק או הבותב ס"ט, כי באמת בן צ"ח שנה היה ר"ה במותו, ונאמנה לנו עדות בן זמנו תלכידו וידידו רב שמואל הנגיד הספרדי אשר קונן עליו: „בבו בכה לרב האי אשר היה כלא היה, אשר היה כמו ט א ה". ועתה יעלה חשבון ימי חיין כן: בשנת ת"ש נולד, בן ס"ד (או ס"ו) שנה נתמנה לאב"ד, ואחר כן הגיע לגאונות והיה גאון ארבעים שנה. נמצא בין הכל צ"ח שנה. אולם יתד דברי ימי רב האי הגופים לוטים בחשך, כי לא הגיע אלינו מהם דבר, רק אחת אשר נודע לנו עוד, והיא, כי לקח לו לאשה בת רב שמואל בן חפני גאון. ואין זה פלא בעינינו כי לא נשאר מקורות חייו הגופיים והזמניים רק מעט מזער. לדעת קדמונינו רק זאת חשוב להשאיר לזכרון מעניני גדולי התורה והחכמה משפטם ומעשיהם מה שהוא שארית לברכה בארץ עד שנות דור ודור. בעיניהם תולדות אדם באמת הן מעשיו הטובים, עבודתו בכרם ה' צבאות היא התורה, פעולתו אשר פעל לחיים, ואמנם תולדות חיי רב האי האלה לשם ולתהלה ולטוב לנו נשארו זכורות וכתובות לדור אחריו וכמעט אחת לא נעדרה. במעשיו קנה לו שם עולם טוב מבנים ומבנות אם כי הלך לעולמו ולא היה לו בן או בת, אבל ילדיו הם היו תלמידיו אשר נשאו שמו לכל קצוי ארץ (זכרון לראשונים מהרכבי 48).

שִׁירֵי מוּסָר הַשֵּׂכֶל

לרב האי גאון.

*) קְחָה שִׁירָה וּבִין דָּתָהּ לְהָקִים
אֲרַנְיָתֶיהָ בְּמוּסָרִים וְחָקִים
לְזָכָרוֹן תְּהִי נָא לִנְזִירִים
וְלִלְמוֹד הַצְּעִירִים מִנְּעוּרִים.
שֶׁקַּלְתִּיהָ נְצַרְתִּיהָ כְּאִישׁוֹן
וְשַׁמְתִּיהָ מְאֹד קַלָּה בְלָשׁוֹן
וּמְנִינָהּ רְאֵה נָא וַעֲשֵׂה בָהּ
וְתִצְלַח אִם תְּהִי אֹחֶז נְתִיבָהּ.

*א יְרָא[1] הָאֵל בְּנֵי רֵאשִׁית אֲמָרַי[2]
לְכָה קוּמָה וְשִׁמְעָה מַאֲמָרַי

*ב וְתֵן עַל כָּל עֲבוֹדָתָךְ · תְּחִלָּה
בְּכָל עֵת אֶל אֱלֹהֶיךָ תְּפִלָּה

*ג וְעָלֶיךָ לְהַשְׁכִּים כָּל שְׁחָרֶךָ
וְהוֹדוֹת[3] לוֹ וְעָלָיו מַחְסוֹרֶךָ

---

*) ארבעה החרוזים הראשונים נמצאים כעין פתיחה בהוצאת „בית הבחירה".

1) בהוצאת „בית הבחירה" נמצא החרוז הראשון כזה:
בְּנֵי עִוְרָה וְהָקִיצָה וָרוֹצָה
שְׁמַע כּוֹפֶר וְתוֹכֵחָה וְעֵצָה.

2) ע"ד הכתוב במשלי (א' ז') ראשית דעת יראת ה'.

3) בהוצאת „בית הבחירה" נמצא „לְהוֹדוֹת".

י הֱיֵה תָמִיד פְּנֵי הָאֵל מְחַלָּה
וְאָז כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ יְמַלֵּא

ה שְׁמוֹר חָכְמָה שְׁמוֹר מִצְוָה וְתוֹרָה
וְדַע כִּי בָם תְּהִי נַפְשְׁךָ צְרוּרָה

ו וְהִתְרַע בַּאֲצִילֵי עָם פְּלִלִים
דְּבַק בָּהֶם וְאַל תַּט אֶל כְּסִילִים[4]

*ז תְּהִי נָא אָזְנְךָ[5] אֶל פִּי חֲכָמִים
וְעֵינְךָ. תֵּאָסוֹף מֵהֶם לְשָׁמִים

*ח וְקַנֵּא בָם בְּכָל שִׂכְתָּךְ וְגוּרֶךָ
בְּכִיסֶךָ אַל תְּקַנֵּא בַּחֲבֵרֶךָ

*ט בְּמֶלַח פַּת אֱכוֹל וּרְעֵה עֲשַׂבִים
וְאַל תִּשְׁאַל אֲנוֹרָה מַנְדִיבִים[6]

---

4) ע"ד הכתוב במשלי (י"ג כ') הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע. גם ע"ד הכתוב (שם יד ז') לך כנגד לאיש כסיל ונו'.

5) בהוצאת „בית הבחירה" נמצא „וְהַפֵּה אָזְנְךָ".

6) ע"ד שָׁשָׁר ר' שמואל הנגיד:

אֱכוֹל עִם קְנֵךְ יָרָק,
וַאֲוֹר שַׁק הֱיֵה חוֹגֵר,
וְתָעֵב פַּת נָכְרִי עִם
תָּגוּר סָעִי-וְאַתָּה גֵּר.

(האבן תרס"ה)

וכס' בן משלי לחתנו הר"ש בן חצני נאכר:

אֱכוֹל יָרָק בְּמַעֲמַקִּים
וְלֹא בָשָׂר בְּמַעֲנָה,
וְקַח אַתַּת בְּתַקְּמַקָּח
וְלֹא אֶלֶף בְּמַתָּנָה.

(פז)

י בְּחַר מָוֶת וְהִטָּמֵן בְּקִבְרָךְ
וְאַל תֵּלֵךְ לְבַקֵּשׁ מִשְׁאַרָךְ

יא וְלָמָּה תִּהְיֶה שׁוֹאֵל לְשׁוֹאֵל
שְׁאַל מֵאֵל הֲלֹא הַכֹּל בְּיַד אֵל׳

יב וְאַל תִּישָׁן וְהַבֵּט אֶל נָמָלָה
וְאַל נָא רַגְלָךְ תִּהְיֶה עֲצֵלָה[8]

יג וּבַקֵּיץ אֲגוֹר יֶרַח בְּיֶרַח
אֲשֶׁר תֹּאכַל יְמֵי חֹרֶף וָקֶרַח

יד וְאִם לְדַרֹּשׁ מְזוֹנָךְ מְנָוָתָךְ
תְּהִי יוֹצֵא, זְכוֹר אֶת בַּת בְּרִיתָךְ

טו רְאֵה יוֹנָה בְּנוּדָהּ אֶל מְזוֹנָהּ
תְּהִי שָׂבָה בְיוֹמָהּ אֶל מְלוֹנָהּ

טז וְאִם יַרְחִיק נְדוֹד נָשֶׁר לְלַחְמוֹ
בְּעוֹד יוֹמוֹ יְבַקֵּשׁ לוֹ מְקוֹמוֹ

---

7) ע"ד שָׁשָׂר ר' שמואל הנגיד :
בְּהַפִּילְךָ כְּאוֹר פָּנִים בָּמַשָּׂאָל
אֲנִי תֵּכֶל וְתֵרֵד מַנְרוֹלָה ,
בְּכָל כֹּחֲךָ סְבוֹל חוֹסָנְךָ-וְתִהְיֶה
נְשׂוּא פָּנִים-וַנַּפְשְׁךָ לֹא נְקָלָה.
וְאִם יִכְבַּד בְּךָ צָרְבְּךָ וְתִקָּשֶׁה ,
וְתֵלֵךְ נַפְשְׁךָ הָלוֹךְ וָדָלָה
שְׁאַל מֵאֵל אֲשֶׁר יָדוֹ יָדִי
רַחֲבִי הַיָּד וְקַצְרִי יָד כְּבַלָּאָה.
(צד)

8) ע"ד הכתוב (משלי ו' ו') לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם.

יז וּמְבֵית אָח שְׁמוֹר רֶגֶל וְהוֹקֵר[9]
וְסוֹר מְבַעֲלֵי כָזָב וְשֶׁקֶר

יח וְאַל תַּעֲמֹד בְּפִתְחֵי הַגְּדֹלִים
וְאַל תִּתְאַו לְמִשְׁתַּמֵּן מַאֲכָלִים

יט וְאַל תִּשְׁתַּמֵּחַ לְיוֹם נוֹרָא וְאָיוֹם
לְאָדָם, פֶּן יְבוֹאֶךָּ בְּעוֹד יוֹם

כ וְאַל תִּדְרֹשׁ לְיוֹם אֵידוֹ וְתִבְחָר
הֲתֵדַע מַה לְּךָ יִהְיֶה[10] לְמָחָר

כא אֱלֹהִים אוֹ פְּלִלִים לֹא תְקַלֵּל
וְלִשְׁלֹמָם פְּנַע בָּאֵל וּפַלֵּל

כב וְיָפֶיךָ אֱהַב[11] אֵשֶׁת נְעוּרִים
וְדוֹדֶיהָ בְּלִבָּךְ שִׂים קְשָׁרִים[12]

כג וְעִם אֵשֶׁת עֲמִיתָךְ אַל תְּדַבֵּר
וְאַל תִּהְיֶה לְלֵצִים אָח וְחָבֵר

כד וּמְזָרָה תְּהִי עֵינָךְ רְחוֹקָה
וְנָכְרִיָּה אֲמָרִים הֲחֵלִיקָה

---

9) ע"ד הכתוב (שם כה יז) הוקר רגלך מבית רעך וגו'.
10) בהוצאת „בית הבחירה" נכתב „יבואך".
11) בהוצאת בהב"ח „ביסיך אהוב".
12) ע"ד מאמר חז"ל (סנהדרין כ"ב ע"א) אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה.

כה וְאֵימָתְךָ בְּלִבָּה תֵּן וּפַחְדָךְ
וְתַכַּחְתָּךְ, וְאַל תֵּדַע בְּסוֹדָךְ[13]

כו וְאִם תּוֹלִיד לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת
בְּכָל עֵת יַפְרֵם אָכֵן בְּחַנּוֹת[14]

כז קַנֵּה לָהֶם בְּכָל כֹּחֲךָ סְפָרִים
וְשִׂים לָהֶם מְלַמֵּד מְנֻעָרִים

כח וְהַעֲנֵק תַּעֲנִיק לָרַב בְּהוֹנְךָ
אֲשֶׁר תִּתֵּן וְשֶׁתַּעֲנִיק לְבִנְךָ[15]

כט וָדַע כִּי לַקְרָנְךָ בָהֶם תְּרוֹמָם
וְשָׁלוֹם לְךָ יִהְיֶה עֵקֶב שְׁלֹמָם

ל מְלַאכְתְּךָ תְּהִי בֶּאֱמֶת וְכֹנָה
וּמֹאזְנֶךָ בְּצֶדֶק וֶאֱמוּנָה

לא וְהוֹן חָמָס יְהִי לָמַס וּמִרְמָס
וְתַם לָרִיק בְּכָל־מַשָּׂא וּמַעֲמָס[16]

---

13) ע"ד הכתוב (מיכה ז' ה') משוכבת חיקך שמור פתחי פיך.

14) ע"ד הכתוב (משלי י"ט י"ח) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו־ אל תשא נפשם.

15) בהוצאת בית הבחירה:
וְאִם לֹא תַעֲנִיק לוֹ רַב בְּהוֹנְךָ
אֲנִי לֹא תַעֲשֶׂה בָהֶם רְצוֹנְךָ.

16) ע"ד הכתובים: (משלי י"ג י"א) הון מהבל ימעט וקבץ על יד־ ירבה; ושם (יב ב"ד) יד חרוצים תמשול ורמיה תהיה למס.

לה וְאִם יִבְחַר בְּךָ מוֹשֵׁל, שְׁמוֹר לֹא
תְכַזֵּב בּוֹ וְסוֹדוֹ אַל תְּגַל לוֹ

לג וְאִם יֵצֵא[17] וְיַרְחִיק מְנוּחָתוֹ
שְׁמוֹר בֵּיתוֹ[18] כְּאִלּוּ הוּא בְּבֵיתוֹ

*לד בְּחַר שֶׁבֶת יְמֵי גֶשֶׁם בְּנוֹפֶשׁ
וְאַל תָּבֹא בְּטִיט יָוֵן וְרֶפֶשׁ[19]

לה וְאַל תָּבֹא[20] יְמֵי חֹרֶף דְּרָכִים
בְּחַר לָצֵאת יְמֵי צֵאת הַמַּלְכִים

*לו וְאַל תִּפְתַּח לְשָׂטָן פֶּה, וְתֹאמַר
דְּבַר רָע, פֶּן לְךָ יֵרָע וְיֵמַר

*לז וְלֹא[21] תָּרִים עֲלֵי מוֹשֵׁל לְשׁוֹנֶךָ
בְּקִלְלָךְ, פֶּן יְהִי פֹּקֵר עֲוֹנֶךָ

*לח וּמַה תִּינַע עֲשׂוֹת חַיִל בְּכֹחֲךָ
וְחַנֵּן יוֹצֶרְךָ אָז הוּא יְנִיחֶךָ[22]

---

17) בהוצאת בית הבחירה „יברח".

18) שם „גוזל".

19) אולי נוגעו ע"ד דאיתא בבראשית רבה (ס"ב) טן דאת קטיר לולבך קטיר רגלך.

20) בהוצאת בית הבחירה „תצא".

21) בהוצאת בית הבחירה נמצא פה עוד שני חרוזים:

וְאַל יִקַּבֵּד וְאַל יַרֵּץ בְּזִינְךָ
אֲשֶׁר תִּתֵּן וְשָׁתֵּנִיק לְבִנְךָ
בֶּגֶן פּוֹרֶת שָׁתוֹל וְגַל וְיִצְמַח
וִיבָרֵךְ תַּךְ, תֶּחֱרַת־בּוֹ וְהִשְׁמַח.

22) בהוצאת בית הבחירה:
בְּפַת בָּאַל וְלַבַּד הוּא יְנִיחֶךָ.

לט לִשְׁאֹל עַל שְׁלֹמֶךָ כָּל פְּעָמִים
אֱמוֹר שָׁלוֹם תְּהִי מוֹצֵא שְׁלֹמִים[33]

ם וְאִם שָׁכִיר יִהְיֶה לָךְ וַעֲבָדֶךָ
חַשֹּׁב אֹתוֹ כְּאִלּוּ הוּא יְלִידֶךָ

מא וְאִם הֶכֶל לַעֲבֹדוּתוֹ לְאַט לוֹ
וְשַׁלֵּם חֵישׁ שְׂכִירָתוֹ וּפָעֳלוֹ

מב שְׁמַע לִי וַעֲזֹב דֶּרֶךְ פְּתָאִים
בְּכָל יוֹם תֶּחֱזֶה תִּרְאֶה פְּלָאִים

מג בְּנוֹ חָכָם יְשַׂמֵּחַ דַּל וְחֶלֶךְ
וּבֶן חָכָם יְשַׂמֵּחַ שַׂר וָמֶלֶךְ[34]

מד וְאֶת[35] גֵּאִים וְנַעֲאִים יְשׁוֹמֵם
וּמַאֲשִׁפּוֹת וְעָפָר דַּל יְרוֹמֵם

מה וְגַם אִם יַעֲשִׁיר פֶּתִי רְצוֹנָה
פְּעֻלָּתוֹ, וְחָכְמַת דָּל בְּזוֹיָה[36]

---

33) ע"ד מאמר הז"ל (ברכות ו' ע"ב) כל היודע בחבירו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום.

34) בהוצאת בהכ"ח נמצא פה כזה:
בְּנוֹ מָלֵךְ יְשַׂמֵּחַ דַּל וְהֶלֶךְ
וּבֶן נָבָל יְשַׂמֵּחַ שַׂר וָמֶלֶךְ.
בְּנוֹ־מָלֵךְ יְשַׂמֵּחַ לָךְ מְחַסֵּר
וּבֶן נָבָל יְשַׂמֵּחַ לָךְ וְטַפְסָר.
ובהוצאת אחיאסף נמצא כזה:
בְּנוֹ מָלֵךְ יְכַנֶּה דַּל וְהֶלֶךְ
וּבֶן חָכָם יְכַנֶּה שַׂר וָמֶלֶךְ.

35) בהוצאת בית הכחירה „וְאֶל".

36) ע"ד הכתוב (קהלת ט' ט"ז) וחכמת המסכן בזויה.

נו וְכֹל מִכְתַּב אֲשֶׁר תִּכְתֹּב קְרָאָה
וְאַל יִמְצָא לְךָ אִישׁ בּוֹ חֲטָאָה

מו וּמֶרְשׁוּת וְהוֹד מֶלֶךְ[27] בְּרָחָה[28]
דְּרֹשׁ צֶדֶק וּבַקֵּשׁ לָךְ נְכוֹחָה

מח בְּפַחְדָּם נַפְשְׁךָ תָּמִיד תְּבִיאָה
וְאָם תֹּאכַל בְּפִתָּם חִישׁ תְּקִיאָה

*מט וְאִם תְּקֻנֶּה נְכָסִים אָז דְּאָגָה
תְּהִי קְנֶה, וְלֹא נַחַת וּפוּגָה[29]

נ וְאַל תִּתְאַו בְּלֹא שַׁלְוָה אֲכִילָה
וְטוֹבָה פַּת חֲרֵבָה מִבְּלוּלָה[30]

נא וְטוֹבָה הַסְּחוֹרָה בָּאֲנָשִׁים[31]
וְשָׂרִים[32] סוֹחֲרֵיהָ גַּם יְשִׁישִׁים

*נב וְלַמֵּד נָא לְבָנֶיךָ[33] מְלָאכָה
תְּהִי לָהֶם לְיוֹם מָחָר עֲרוּכָה

נג וּלְיָמִים וּלְשָׁנִים נְשִׁיכָה
כְּצִפְעֹנִים, וּלְעִתִּים[34] הֲפֵכָה

---

27) בהוצאת בית הבחירה „מלכות" .
28) כראיתא (ע"ז י"ז א) אל תקרב אל פתח ביתה זו הרשות .
29) כראיתא באבות (פ"ב מ"ז) כרכה נכסים מרכה דאגה .
30) ע"ד הכתוב (משלי י"ו א') טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב .
31) בהוצאת בהב"ח „לאנשים" .
32) כהוצאת אחיאסף „יצרים" .
33) בהוצאת בהב"ח „את ילדיך" .
34) שם , תהי להם" .

נד וְאֵיךְ יִישַׁן אֲשֶׁר יָדַע בְּכָל זֹאת
וְכָל מֵבִין מְמָלָא רֹב רְעָוֹת

נה וְאִם יַעֲלֶה חֲבֵרְךָ מַעֲלָה אַל
תְּקַנֵּא בּוֹ בְּכָל דָּבָר וּמִשְׁאַל

נו תְּדַבֵּר לוֹ כְּמוֹ רָשׁ תַּחֲנוּנִים
וְלֹא תִזְכֹּר אֲשֶׁר הָיָה לְפָנִים

נז וְדַע כִּי כָל אֲחֵי רָשׁ יִשְׂנְאוּהוּ[35]
וְהֶעָשִׁיר לְרֹאשָׁם יַעֲלוּהוּ

*נח וְעוֹלָם זֶה בְּזֶה נוֹצָר וְנִבְרָא
וְעֵת רָצוֹן וְעֵת חָרוֹן וְעֶבְרָה

*נט עֲשֵׂה חֶסֶד גְּאַל וּפְדֵה וְהַצֵּל
וְדַע כִּי כָל יְמוֹתֵינוּ כְּמוֹ צֵל

*ס וּמִפֶּלֶא דְּלֵה יוֹשְׁבִים בְּחֹשֶׁךְ
וְכַסְּפֶךָ אַל תְּהִי נֹתֵן בְּנֶשֶׁךְ

סא וְטֶרֶם תַּעֲשֶׂה לָךְ אֶת מַלְאַכְתֶּךָ
וְאֶת צָרְכֶךָ דְּעֵה נֶפֶשׁ בְּהֶמְתֶּךָ[36]

כב וְאִם יָגַד לְךָ דָּבָר יְדַעְתּוֹ
רָצָה וּשְׁמַע כְּאִלּוּ לֹא שְׁמַעְתּוֹ

---

35) ע"ד הכתוב במשלי (יט ד') הון יוסיף רעים רבים ודל מרעהו יפרד; ושם (שם ז') כל אחי רש שנאהו אף כי מרעהו רחקו ממנו.

36) ע"ד הכתוב במשלי (יב י') יודע צדיק נפש בהמתו; וע"ד מאמר רז"ל (ברכות לט) אסור לאדם לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו.

כג וְאִם תֵּדַע בְּסוֹד רֵעַ וְחָבֵר
יְהִי לוֹ בְּטָנְךָ כַּטְּמוֹן וָקָבֶר[37]

*סד וְאִם תֶּאֱהַב עֲנוֹת שִׁיר בִּנְדִיבִים
דְּעֵה כִּי אָז תִּהְיִי עוֹנָה כְּזָבִים[38]

כה שְׁמוֹר נָא[39] רֵעֲךָ תָּמִיד בְּעַיִן
לְךָ פֶּן יַחֲלִיף הוֹדָיו בְּאַיִן[40]

כו וְשִׂנְאַת רֵעֲךָ רַבָּה תִּהְיִי, אִם
יְהִי נָךְ מִמְּךָ אֶל סוֹד מְשַׂנְאִים

כז עֲרוֹךְ לִימֵי קְצִירִים הַזְּרִיעָה
וְלִימֵי הַזְּקֻנִים הַנְּטִיעָה

סח בְּעִתָּהּ הַתְּמוּתָה בְּמַגּוּרִים[41]
לְךָ טוֹב, מִפְּנוֹת אֶל־יַד גְּבִירִים

---

37) ע"ד הכתוב במשלי (יא יג) ונאמן רוח מכסה דבר, וע"ר מאסר רו"ל (פס' דרך ארץ פרק ב') בעלי אמונה ומכסי רוים עליהם הכתוב אמר עיני ה' בנאמני ארץ.

38) בהוצאות בית הבחירה נוספו פה עוד החרוזים:
בְּחַר כָּרוּב וְגַם בַּג וְשָׁבַז
בְּכָל עוֹנָה יְהוּא יִהְיֶה לְךָ בַּן.
יְהִי רוֹפֵא לְכַחֲלָתְךָ וְאֵידְךָ.
וְשָׁנַי, אַל תְּשִׁי עִמְּךָ בְּסֹדְךָ.
עֲצָתְךָ לָאֲחֵרִים לֹא יַגֶּשֶׁךָ
וְהוּצַן לְךָ בַּעֲצַת יְשִׁישָׁךְ.

39) בהוצאת בית הבחירה „את".

40) שם „לאין".

41) בהוצאת בהב"ח „וְדַע כִּי הַתְּמִיתָה בְּנָטִירִים".

כט וְהִזָּהֵר בְּמֵת מִצְוָה וְלֵוֶה
אֶלָּי קָבֵר אֲבֵלִים גַּם לְוָוֶה[42]

ל שְׁמוֹר תָּמִיד חֲבֵרָךְ וַעֲמִיתָךְ[43]
וְאָז תִּיקַר בְּנַפְשׁוֹ אַהֲבָתָךְ

לא חַדַּל לָךְ מִמְּתֵי רָשַׁע לְחָבְרָה[44]
וְאַל תִּשְׁתֶּה לְךָ יַיִן לִשְׁכָּרָה[45]

*לב הַגֶּה תָּמִיד בְּתוֹרַת אֵל וְדָתוֹ
וְאַוֵּה וַחֲשׁוֹק לֵישֵׁב בְּבֵיתוֹ[46]

*לג וְאַל תַּחְמֹד לְקַנְיַנֵי אֲנָשִׁים[47]
וְאַל תִּבְחַר עֲנִיֵּי עָם וְרָשִׁים

*לד שָׂאַל מֵאֵל וְלֹא מִן הָעֲשִׁירִים
וְתִיקַר נַפְשְׁךָ בֵּינוֹת זְכוּרִים[48]

---

42) ע"ד מאמרי חז"ל: כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו (ברכות יח א); דלוואי ילווניה (כתובות ע"ב א).

43) ע"ד מאמר חז"ל (סס' ד"א פ"ב) אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן באהבתו, ובאבות (פרק ב') יהי כבוד חברך עליך כשלך.

44) ע"ד מאמר רז"ל (אבות פ"א) אל תתחבר לרשע.

45) ע"ד מאמרם (ברכות כט ב) לא תרוי ולא תשתא.

46) ע"ד מאמרם (סס' ד"א זוטא פרק ו') אהוב את ביהכ"נ כדי שתבוא שכרך בכל יום. אהוב את ביהמ"ד כדי שיבואו בניך לת"ת. -- זכמאמרם בירושלמי (ברכות פ"ה) כל הלומד בביהכ"נ לא בטהרה הוא משכח.

47) כהוצאת בית הבחירה „לקניינים ונשים".

48) שם „חברים". — פי' אם לא תבקש טובה מן העשירים תיקר נפשך בעיניהם.

כה מְחוֹל נָא לַעֲמִיתָךְ חֵטְא וְחוֹבָה
וְשׁוּבָה אַל תְּהִי תָּמִיד[49] מְשׁוּבָה

כו וְלֹא תִמְרֹד[50] וְלֹא תִבְחַר מְרִידָה
וְאַל תָּאֱהַב יְמוֹתֵיךְ פְּרִידָה

כז וּמַה נָּעִיב וְטוֹב שֶׁבֶת יְדִידִים
מְחֻבָּרִים וְהָאַחִים טְרוּדִים[51]

כח וְאַל תִּבְטַח בְּנָשִׁים וַעֲבָדִים
וְגַם אַל תַּאֲמִן בָּהֶם בְּסוֹדִים

כט וְאִם תֶּחֱשַׁךְ לְנַעַר שֵׁן בְּתַאֲוָה
מְצַחֵק. יֶחֱשַׁךְ לָךְ שֵׁת וְעֶרְוָה[52]

ל עֲזֹב אַף וַעֲזֹב חֵמָה וְהֶרֶף
וּבַקְּיוֹן בְּנֵה לָךְ לֹא בְחֹרֶף

לא וְאַל תֹּאבַל לְשָׁבְעָה תּוֹךְ נְוָתָךְ
וְתִשְׁבַּח שְׁאֵלַת דַּל עַל דְּלָתָךְ[53]

---

49) בהוצאת בית הבחירה „איהב" 50) שם „ולא תבגוד".

51) החרוז הזה הוא קשה הבנה. ולדעתי במקום „והאחים טרודים" צ"ל „מהאחים פרודים" ותהיה כוונתו ע"ד הכתוב טוב שכן קרוב מאח רחוק (משלי כ"ז י').

52) בהוצאת בית הבחירה נוסף פה עוד חרוז:
וְלֹא תָבוֹא לְבוֹר גַּם לֹא לְחַבָּה
וּבֹא בַחוֹר וּבַיִת לֹא בְקִבָּה.

53) ע"ד דאיתא באדר"נ פרק ל"ח: כשתעמוד את רשב"ג ור' ישמעאל ליהרג אמר ר' ישמעאל בן אלישע לרשב"ג שמא בשהיית מיסב בסעודה באו עניים על פתחך ולא הנחם השמש. א"ל השמים אם עשיתי כן.

פב חֲשֹׁב לָךְ כָּל בְּנֵי אָדָם כְּאֶחָד
וּמִמֶּנּוּ הֱיֵה תָּמִיד בְּפַחַד

פג וְשַׁוֵּה בֶּן חֲבֵרְךָ לָךְ כְּבִנְךָ
וְאָבִיהוּ כְּאִלּוּ הוּא זְקֵנְךָ

כד וְחֶסֶד אַל תְּאַחֵר מִשְׁכֶּנְךָ
לְמָחָר, פֶּן יְהִי מָחָר וְאֵינֶךָ[54]

*פה וּמִנַּעַר בְּחַר רֵעַ אֱמָנָה
אֲשֶׁר תִּמְצָא בְכָל רָעַע וְעָנָה[55]

פו וְאַל תִּבְטַח בְּסוּגֵי לֵב וְרַקִּים
וְשֹׁאֲלִים עַל שְׁלוֹמְךָ בַּשְּׁוָקִים

פז וְיִרְאוּ בְעֵת עָשְׂרְךָ כְּאוֹהֲבִים
וְיֶהְפְּכוּ בְדַלּוּתְךָ לְאוֹיְבִים

פח הֱיֵה עֶבֶד לְאִישִׁים בֵּין יְדֵיהֶם
וְאָז תִּיקַר וְגַם תִּכָּבֵד בְּפִיהֶם

פט וְאִם תִּשְׁמַע קְלוֹן אִישׁ מֵחֲבֵרוֹ
סְתוֹר עָלָיו כְּאִלּוּ לֹא אֲמָרוֹ

צ וְלוּ חוּט שַׁעֲרָה בֵּינְךָ וּבֵינוֹ
שְׁמֹר נָא פֶּן יְהִי נִתָּק וְאֵינוֹ

---

54) ע"ד הכתוב (משלי כ"ז א') אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום.

55) פי' רֵעַ נאמן אשר יהיה עמך הן בעת טוב הן בעת רע (הערות והגהות להוצאת בהב"ח).

צא וְאַל תַּרְבֶּה לְדַבֵּר כִּי לְצָרְכֶּךָ
וְיֹשֶׁר מַהֲלָכֶךָ וְדַרְכֶּךָ[56]

צב בְּנֵי אָדָם כְּיָם גָּדוֹל רְחַב יָד
שְׁטָר נָא אַל תְּהִי בָא בוֹ וְתִטְבָּעַ

צג וְאִם יִתְרַע בְּאֵיבְךָ יְדִידֶךָ
גְּעַר בּוֹ אַל תְּבִיאֵהוּ בְסוֹדֶךָ

צד וְאַל תֹּאכַל עֲדֵי תִּתְאַו וְתִרְעַב
וְיֶטַב מַאֲכָלְךָ אָז וְיֶעֱרַב[57]

צה וְאִם אֶת שָׁבְעֶךָ תֶּאֱכַל מְאוּמָה
אָזַי תִּיטַב לְעֵינֶיךָ תְּנוּמָה

צו וְאַל תִּכְאַב[58] לְכָל דָּבָר וּמַעֲנֶה
וְאַל תַּגִּיד חֲלוֹמֶךָ לְשׂוֹנֵא[59]

צז מְבַקֵּשׁ מִמְּךָ רִיב אַל תְּרִינוֹ
וּבָיִם אַל תְּהִי בָא עֵת שְׁאוֹנוֹ

צח הִשָּׁמֶר לְךָ מֵרִיב דְּבָרִים
וְדַע כִּי כֵן יְרִיבוּךָ כְּזָרִים

---

56) בהוצאת בית הבחירה נוסף פה עוד חרוז:
וְאַל תִּדְרוֹךְ לַךְ כִּי אִם לְצָרְכֶּךָ
וְתָנֵם אַל תַּצְנֵעַ אֶת יְדֵיכֶךָ.

57 ע"ד הכתוב (משלי כ"ו ו') נפש שבעה תבוס נופת ונפש רעבה כל מר מתוק.

58) בהוצאת בית הבחירה „התאו".

59) כי כל החלומות הולכים אחר הפה.

*צט וְאַל תִּדְרוֹךְ בְּנִי לַיְלָה יְחִידִי
וְאַל תַּאֲמֵן לְךָ אֶת כָּל יְהוּדִי[60]

ק וְדַע כִּי בָם מִתֵּי עֹשֶׁק וְסָרָה
וְכִסְדוֹם מַעֲשֵׂיהֶם וַעֲמוֹרָה

קא לְשׁוֹנָךְ שִׂים בְּפִיךְ נֶאֱסָרָה
וְכָאִלֵּם הֱיֵה בֵּין הַחֲבוּרָה[61]

קב וְאַל תַּרְפֶּה אֲרִי אָסוּר בְּחֶבְלָךְ[62]
וְאִם אֹתוֹ תְּשַׁלַּח וַאֲבָלָךְ

קג וְאַל תַּבִּיט אֱלֵי אֵשֶׁת עֲמִיתָךְ
וְשִׂיחָה נָא פְּנִימָה רַעְיָתָךְ[63]

קד כְּבוֹד נָשִׁים וְהָדָר לַאֲנָשִׁים
לְבַל תִּפְתַּחֲנָה עַיִן בְּאִישִׁים

קה וְשָׁתָפוּת לְבַל תַּעַשׂ לְעֶזְרָה
וְלֹא עִם כָּל קְרוֹבֶיךָ סְחוֹרָה

קו וְלָעַד אַל תְּהִי שׁוֹכֵן בְּנָהָר
וְסוֹרָה מִפְּנֵי גֶּשֶׁם אֱלֵי הָר

---

60) בהוצאת בהב"ח „אל כל גדודי".
61) ע"ד מאטר חז"ל (חולין פט א') מה אוכינתו של אדם בעולם הזה יעשה עצמו כאלם. וכמאמרם באבות כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה.
62) בהוצאת בית הבחירה „בבבלך".
63) ע"ד הכתוב (תהלים מ"ה י"ד) כל כבודה בת מלך פנימה.

קו זֶרַע טוֹבָה תְּהִי קוֹצֵר נְעִימָה
וּמַשְׂכֻּרְתָּךְ תְּהִי מֵאֵל שְׁלֵמָה

קח הֱיֵה תָּמִים וָעָשָׂר עִם אֱלֹהִים
וְאַל תִּדְרוֹשׁ לְךָ מַה בִּגְבוֹהִים"

קט וּמְשׁוֹטָה וְחֵרֵשׁ גַּם נֶקְבָה
שְׁטֵה, אַל תַּעֲשֶׂה עִמָּם מְרִיבָה[65]

קי וְאִם חָכְמָה וְשֵׂכֶל לֹא לְמַדְתָּם
שְׁבָה אֵצֶל פְּלִילֵי עָם בְּשִׂבְתָּם

קיא וְאַל תֵּבוֹשׁ לְךָ לִלְמֹד וְלִדְרֹשׁ
הֱיֵה זָנָב לְחָכָם אָז תְּהִי רֹאשׁ

קיב בְּחָכְמָה תִּדְרוֹךְ דַּרְכֵי אֱמוּנָה
וְיִרְאַת אֵל וְסוּר מֵרַע תְּבוּנָה[66]

קיג הֱיֵה אֵצֶל פְּלִילֵי עָם וְדַיָּן
וְשֶׁתִּקָּנֶה קִנְיָנוֹ לָךְ בְּקִנְיָן

קיד וּבְמַאֲכָךְ בְּחַר עֲדִים כְּשֵׁרִים
יְנִיחוּךְ אֲזַי מֵרִיב דְּבָרִים[67]

---

65) ע"ד מאמר בן סירא הובא בהגיגה (י"ג א') בסופלא מסך אל תדרוש ובכסופה מסך אל תחקור.

66) ע"ד מאמרם חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה.

66) ע"ד הכתוב (איוב כח כח) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה.

67) בהוצאת בית הבחירה נוסף פה עוד חרוז:
וְלַעַד אַל תְּהִי עָבֵר לְעָבֵר
וְאַל יְהִיֶה לְךָ עַד־דַּע וְשָׁבַר.

קטו וְטוֹב לָבֹא וְלָצֵאת אֶל אֲבֵלִים
לְךָ. טְבוֹא בְּבֵית שִׂמְחָה וְגִילִים[68]

קטז וְלֹא תֶחֱשׁוֹף לְשִׂנְאָ מַה בְּלִבֶּךָ
וְשִׂנְאָתוֹ סְתוֹר אִם לֹא תְהִי בָךְ

קיז חֲקוֹר חוֹלִים וּבַקֵּר אֶת מְזוֹרִים
וְדַבֵּר עַל לֵב נוֹאָשִׁים וּמָרִים[69]

קיח וְסוֹר מִדִּין[70] וּמְמָדוֹן בְּרָחָה
וְאַל תַּעֲמוֹד עֲלֵי תוֹף בּוֹר וְשׁוּחָה[71]

קיט וְכַבֵּד אֶת אֲבוֹתֶיךָ וְעַמָּם
קְרוֹבֶיךָ, וְכָל דּוֹרֵשׁ שְׁלוֹמָם

קכ וְאִם תָּבֹא בְּצֵל מֶלֶךְ וְתִקָּרֵב
דְּעֵה כִּי עַל אֲרִי תַּעֲמוֹד וְתִקָּרֵב[72]

קכא וְאָז יִרְאַת אֲנָשִׁים לְךָ יִתְּרָה
וְלֵב פַּחְדְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא

---

68) ע"ד הכתוב (קהלת ז' ב') טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה.

69) בהוצאת בית הבחירה „אישים מרוריס".

70) שם „מריב".

71) ע"ד מאמר חז"ל (שבת לב א') לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה.

72) בהוצאת בית הבחירה „ותרכב". —
כוונתו שאם המלך יסך בצלו על האדם לא יחת מפני כל וגם היראה מפני האנשים הוא לטובתו ואדרבה פחדו יהיה גדול על אחרים (הוצאת אחיאסף).
וע"ד הכתוב בכשלי (כ' ב') נהם ככפיר אימת מלך.

קכב וְשׁוּר עָז עַל תְּהִי אוֹחֵז קְרָנָיו
וְאַרְיֵה עַל תְּהִי תּוֹמֵךְ רְצוֹנָיו[73]

קכג וְיֵשׁ בַּת שֶׁתְּהִי מִבֵּן יָקָרָה
וְטוֹבָה לַאֲבוֹתֶיהָ וּבָרָה

קכד וְכָל דָּבָר אֲשֶׁר מֵאֵל יְהִי בָּא
רְצֵה בוֹ וֶאֱמוֹר גַּם זֹאת[74] לְטוֹבָה

קכה וְטוֹב שֶׁבְּתְךָ הָבִיא לְקֶבֶר
בְּתוּלָה, מִלְּהִתְחַתֵּן בְּגֶבֶר[75]

קכו(*) [חָסַר לֵבָב, וְלוֹ תִּהְיֶה חֲבֵרַת
הֲתִתֵּן אֶל אֲרִי בַּת נֶאֱסֶרֶת]

קכז קְנֵה דִּירָה לְךָ בֵּינוֹת יְשָׁרִים
וְסוֹרָה מִנְּוֹת חֹמְדִים וְצָרִים

---

73) בהוצאת בית הבחירה נמצא „אוֹתוֹ רָצָיו" וגם נוסף סה הרוז :
וְאַל תְּכַאֵב לְבַת אִם תַּעֲלֶה לָךְ
בָּשַׁח בָּאֵל וְתִשְׂמַח בְּהֶבְלֵךְ .

74) בהוצאת בהב"ח „זה" .

75) שם „מלהתרנן לגבר" .

(*) הנה בכאן יראה בהשקפה מועטת כי אין לדברים כאשר המה פה מובן כלל , ובלי ספק יחסר חרוז שלם ; אך מי יחדור משכיות לבב המשורר , למלאות החסרון כאשר בלבבו ? ולהניח כמו שהוא , אחטא המטרה אשר שמתי לי לפאר את המחברת הזאת בנקותי אותה מכל כבשול לפני הקורא האהוב , על כן הוספתי החרוז המוסגר במשקלו הוה . והוא מיוסד על מאמ"ל הנותן בתו לע"ה כאלו כופתה ומניחה לפני הארי (פסחים מ"ט :) .

המלה"ד בהדפסה רמצוצה .

קכח הֱיֵה קָרוֹב בְּמַאֲכָלָךְ וְסוּתָךְ
וְלַוֵּה דָּל וְלֹא תַחְמֹד עֲמִיתָךְ[76]

*קכט וְכָל[77] גֶּבֶר בְּפִי שִׂכְלוֹ וְדַעְתּוֹ
וְכָל חוֹשֵׁב כְּפִי תִּקּוּן כְּלַאכְתּוֹ

*קל וְנִדְבַּת לֵב יָקָרָה הִיא וְנַאֲוָה
וְאָחוֹת לִנְדָבָה הָעֲנָוָה

קלא תְּהִי תָמִיד בְּמוֹ סֵדֶר וְעִנְיָן
תְּפִלָּתָךְ בְּסוֹד קָהָל וּמִנְיָן

קלב הֱיֵה עוֹשֶׂה נְכוֹחָה עִם שָׂבְחָה
וּמֵאֲנָשֵׁי בְלִיַּעַל בְּרָחָה

קלג הֱיֵה נָא לָאֲרִי זָנָב וְתַעַל
וְתִשַּׁח אִם תְּהִי רָאשׁ לְשׁוּעָל[78]

קלד וְאִם אִישִׁים יְרִיבוּן עִם[79] אֲנָשִׁים
לְכָה מֵהֶם וְסוּר מִפַּח יְקוּשִׁים

קלה אֱהַב אֶת רֵעֲךָ תָּמִיד כְּנַפְשֶׁךָ
וְלִשְׁלוֹמוֹ פְּנַע בָּאֵל קְדוֹשֶׁךָ

---

76) ע"ד מאמרם (כד"א זוטא) הוי אוהב את הבריות כדי שלא יבואו בניך לידי אותה מדה. יהי ביתך פתוח לרווחה. הוי זהיר ברלתי ביתך שלא יהיו נעולות.

77) מלשון וכל בשליש עפר הארץ (ישעי' מ' י"ב).

78) ע"ד מאמר חז"ל (אבות פ"ד מט"ו) הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים.

79) בהוצאת בית הבחירה „בין".

קלו וְסוּרָה מִשְּׁבוּעַת שָׁוְא וְגוּרָה
לְהַשְׁבִּיעַ[80] בְּשֵׁם גָּדוֹל וְנוֹרָא

קלו וְאַל[81] תִּכְרָה לָאָדָם בּוֹר בְּסֵתֶר
לְךָ פֶּן[82] יַעֲמוֹד כּוֹרֶה וְחוֹתֵר

קלח בְּחַר צֶדֶק בְּכָל מַתָּן וּמַשָּׂא
וְחוֹן עַל דַּל וְעַל מִסְכֵּן וְחוּשָׂה

קלט וּמוֹכִיחַ לְנַפְשָׁךְ שִׁית וְיוּעִין
וְלֹא תַעֲלֶה עֲלֵי קִיר אוֹ עֲלֵי עֵין

קמ וְלָעַד אַל תַּבְגִּיא בִּגְדוֹלִים
וְאַל תַּחְמֹד לְךָ אִישׁ רַב פְּעָלִים

קמא וְעִוָּרָה מִתְּנוּמָתָךְ וְקוּמָה
קָרָא וּדְרוֹשׁ לְהָבִין תַּעֲלוּמָה

קמב וְכָל גֶּבֶר אֲשֶׁר אֵין לוֹ תְּבוּנָה
הֲלֹא הוּא כִּבְהֵמָה בֶּאֱמוּנָה

קמג וְאַל תִּגְעַר יְמוֹתֶיךָ בְּשׁוּאָל[83]
וְרוֹצֶה נָא לְהַעֲנִיקוֹ בְּהוֹאִיל"

---

80) שם „לְהַשְׁבֵּעַ".
81) שם „וְאִם".
82) שם „בּוֹ".
83) שם „לשואל".

84) ע"ד הכתוב (משלי י"ג ח') כופר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה. פי' העשיר יוכל לפדות א"ע בצדקה אך באופן שיתבטל"י, ורש לא ישמע גערה.

קמד (י) וְדַע כִּי הַמַּעַט לָתֵת בְּלֵב טוֹב
לְךָ[85] טוֹב מִזְעוֹף פָּנִים וְקָטוֹב

קמה וּמֵחוֹסֶר אֲשֶׁר תִּתֵּן בְּכוֹשֶׁר
מְעַט טוֹב מֵאֲשֶׁר תִּתֵּן בְּעוֹשֶׁר

קמו וּבוּז גָּלוּת וְעוֹל מַלְכוּת תְּקַבֵּל
וּמוֹסַר אֵל הֱיֵה[86] נוֹשֵׂא וְסוֹבֵל

קמז וְתָמִיד נַפְשְׁךָ תִּהְיֶה נְמוּכָה
וְתֵן עַל כָּל אֲשֶׁר תֹּאכַל בָּרָכָה

קמח וְאַל תֵּשֵׁב בְּמָקוֹם צָר בְּמוֹרָא
לְאֶרֶץ רַחֲבַת יַד לֵךְ וְגוּרָה[87]

*קמט וְאַל תִּכְאַב[88] לְדָבָר סָךְ וְנָדָד
וְלֹא תֵרָדוֹף[89] סְלוֹל יָחִיד וּבָדָד[90]

---

*) החרוז הזה כל הבא אליו ועמד, יען אין בו הכפלת הענין במלות שונות, ולא דבר והפוכו; לכן ערבתי את לבי, להציג בשולי היריעה, החרוז הזה כמשקלו:

וּמַלַּב טוֹב טָעַם לָתֵת בָּלֹא טוֹב
לְךָ מָרוֹב בְּזִקְּוֹ אַף וְקָטוֹב,

והקורא אשר יראה יגיד, ואת אשר יבחר יקרב. —

המלה"ד כהפסקה רמשוטה.

85) בהוצאת בית הבחירה „לְדַל". 86) שם „תהי".

87) אולי כוונתו ע"ד מאמר רז"ל (כ"מ ע"ה ע"ב) שלשה ציעקין ואין נענין כו' דביש ליה בהאי מתא ולא אזיל למתא אחריתא.

88) בהוצאת בית הבחירה „תִּתְאָו". 89) שם „תדווך".

90) ע"ד מאמרם (אב"ת פ"ב) אל תפרוש עצמך מן הצבור. וכולל עוד מאמרם (בתובות י"א) לעולם יהי דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

קנ וְיֵשׁ דָּבָר אֲשֶׁר פּוֹ לֹא תִקָּוֶה
יְהִי חִישׁ בָּא לְךָ בַּאֲשֶׁר תְּאַוֶּה

קנא וְהַנּוֹלָד רְאֵה טֶרֶם עֲלוֹתוֹ
בְּרֵאשִׁיתוֹ דְּעֵה מָה אַחֲרִיתוֹ[91]

קנב וְסוֹרָה מֵאֱנוֹשׁ לֵבָב[92] וְעִקֵּשׁ
וְהָסֵר מִפִּיךָ מִכְשׁוֹל וּמוֹקֵשׁ

קנג וּמִפִּי אִישׁ דְּבָרָיו אֵיךְ[93] תְּחַוֶּה
וּמַאֲמַר כָּל אֱנוֹשׁ בַּאֲשֶׁר יְצַוֶּה

קנד וְאַל תַּאֲמֵן לְךָ בִּדְבַר הֲגוּתוֹ
אֲבָל כִּי אִם בְּעֵינֶיךָ רְאִיתוֹ

קנה חֱיֵה מִן הַזְּמַן יָרֵא וְחָרֵד
וְאַל תַּאֲמֵן בְּאִישׁ בּוֹגֵד וּמוֹרֵד

קנו וְאִם תִּבְנֶה בְּגֵה וּשְׁמוֹר גְּבוּלֶךָ
וְאַל תִּבְנֶה לְךָ כִּי אִם בְּשֶׁלָּךְ

קנז וְאַל תֶּאֱהַב לְשַׁוּוֹת[94] אֶת יְסוֹדֶךָ
בְּמָקוֹם שֶׁתִּהְיֶה הוֹרֵס בְּיָדֶךָ

קנח חֱיֵה עִם בַּעֲלֵי דִינֶךָ כְּאִלֵּם
וְלָמוֹ רָע בְּפִיךָ אַל תְּשַׁלֵּם

---

91) ע"ד מאמרם (תמיד ל"ב ע"א) איזהו חכם הרואה את תגולד.
92) בהוצאת בית הבחירה „קשה".
93) שם „אַך".
94) שם „ואיך האהב לשנוה"

קנט וְקוֹלְךָ אַל תְּהִי נוֹשֵׂא בְּדִינָךְ
חֲקוֹר דִּינָךְ וְהָפֵר אֶת חֲרוֹנָךְ

קס וְדַבֵּר הָאֱמֶת תִּיקַר וְתִזָּכֶה
וְאִם אַיִן תְּהִי כָּלוֹן מְחַכֶּה

קסא בְּכָל עוֹנָה יְהִי סִפְרָךְ בְּחֵיקָךְ
וְהַשֵּׂכֶל יְהִי תָּמִיד דְּבִיקָךְ

קסב וְאִם אַתָּה תְּשִׁימֵהוּ קְשׁוּרָךְ
לְמַרְפֵּא יִהְיֶה לָךְ מְזוֹנָךְ[95]

קסג דְּעֵה חָכְמָה וְאִם דַּעְתָּהּ פְּלִיאָה
דְּעֵה חֶשְׁבּוֹן וּבִין סִפְרֵי רְפוּאָה

קסד וְתֵדַע לָךְ אֲנִי מוֹלִיד לְבָנָה
וְעֵת[96] הַמּוֹעֲדִים שָׁנָה בְּשָׁנָה

קסה שְׁמוֹר נָא[97] לִבְּךָ מִכָּל זְדוֹנִים
וְתִלְבַּשׁ אֶת בְּגָדֶיךָ לְבָנִים

קסו וְאִם תִּלְוֶה לְךָ שַׁלֵּם וְאִם אֵין
לְךָ מוֹת בְּמְגִירִים אַל תְּמָאֵן

קסו וְאַל תֹּאמַר לְרֵעֲךָ שׁוּב וּמָחָר[98]
וְיֵשׁ עִמָּךְ לְתִתּוֹ אַל תְּאַחַר

---

95) ע"ד הכתוב (משלי כ"א ו') קשרם על לבך תמיד ענדם על גרגרותיך (ושם ג' ח) רפאות תהי לשרך.
96) בהוצאת בית הבחירה „ואת".
97) שם „את".
98) שם „לכתר".

קפח הֱיֵה קוֹבֵץ לְכָל חָכְמָה וְאוֹסֵף
קָנֵה בִינָה וְלֹא[99] זָהָב וְכֶסֶף[100]

קפט וְשִׁקּוּי מַחֲלָתָךְ גַּם מְזוֹרָךְ
אֲזַי תִּמְצָא לְךָ גַּם לַחֲבֵרָךְ

קע וְתִתְרַע[101] אֶת בְּעָלֶיהָ וְכוֹנֵן
אֲשׁוּרָךְ אָז בְּרָזֶיהָ תְּכוֹנֵן

קעא קְנֵה מִן הָעֲבָדִים הַצְּעִירִים
וְאַל תַּרְבֶּה נָתָן בָּהֶם מְחִירִים

קעב וְהַרְחֵק מִפָּנַי מוֹשֵׁל וְרוֹדֶה
וְאָז תִּקְנֶה לְךָ חָצֵר וְשָׂדֶה

קעג שְׁלֹשָׁה תַּעֲשֶׂה תַּחְשׁוֹב בְּשֶׂפֶר
קָנוֹת שָׂדֶה קְנוֹת רֵעַ וְסֵפֶר

קעד וְאִם תִּהְיֶה שְׂבַע יָמִים וְשָׁנִים
תְּהִי אָבֵן שְׂבַע צִירֵי יְגוֹנִים

*קעה יְאוֹ[102] אִישׁ שֶׁיְּהוֹסֵף אֶל בְּשָׂנָיו
וְהוּא יוֹסִיף עֲוֹנוֹת עַל עֲוֹנָיו

---

99) שם „ואל".

100) ע"ר הכתוב (משלי ה' ז') ובכל קניך קנה בינה; ושם (ח' י') קחו מוסרי ואל כסף.

101) בהוצאת בית הבחירה „והתרע".

102) שם „ויש".

קעו וּמַה יוֹעִיל אֲשֶׁר יִחְיֶה בְּחֶבֶל
וְחַיּוֹתוֹ בְעָמָל גַּם בְּהֶבֶל[103]

קעו וְלֹא נִבְרָא אֱנוֹשׁ כִּי אִם לְפַלֵּל
לְבוֹרְאוֹ גַּם שְׁמוֹ כָּל יוֹם לְהַלֵּל

*קעח שְׁמוֹר חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים
וְדוֹן נַפְשָׁךְ כְּמוֹ תָּדִין אֲחֵרִים

*קעט שְׁמַע תָּמִיד לְדִבְרֵי הַחֲכָמִים
וְסוֹרָה מֵאֲנָשִׁים נַעֲלָמִים

קפ וְסוֹף דָּבָר שְׁמוֹר תּוֹרָה וְחָכְמָה[104]
אֲזַי[105] תִּהְיֶה לְךָ מֵאֵל צְדָקָה[106]

תוכחה להראב"ע *)

אִם לֹא תֵּדְעִי נַפְשִׁי אַחֲרִיתֵךְ
קְחִי לָךְ מוּפֶת וְאוֹת מֵרֹאשִׁיתֵךְ
הֲבֶל יְסוֹדֵךְ וְעַל תֹּהוּ בְּנוֹתֵךְ
בּוֹאֵךְ כְּצֵאתֵךְ וְחַיֵּיךְ כְּמוֹתֵךְ

---

103) שם „לעמל גם להבל".
104) שם „חקה ותורה".
105) שם „ואז".
106) שם „שכרה".
*) יען כי מצאתי שני שירים אחד מר' אברהם בן עזרא והשני מר' משה בן עזרא ושניהם מעטי הכמות ורבי האיכות ויקרים מפנינים וגם להם נאה שם מוסר השכל ע"כ מצאתי נכון לחבר אותם

וְלָמָּה תִּרְגְּעִי וְרוּחַ שָׁוְא תִּרְעִי
פָּנַי לָךְ כִּי תִּפְעֲי כְּמוֹ אֹהֶל רוֹעִי
תְּבַקְּשִׁי וְאֵינֵךְ ׀
וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָּקְחָתְּ עֵינֵךְ׃

בְּתַאֲוָה דָּבַקְתְּ אֲשֶׁר הִיא אוֹיַבְתֵּךְ
וְלֹא הִתְבּוֹנַנְתְּ כִּי תִּקְרַב עִתֵּךְ
יֵינָהּ יוֹנֵךְ וְגַם פִּתָּהּ תִּפַּתֵּךְ
עַד יִעֲפוּ אֲנָשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ
נוֹשְׁאֵי כֵלַיִךְ יִהְיוּ עָלַיִךְ
וְשׁוֹב אֵלַיִךְ גְּמוּל מַעֲלָלַיִךְ
לְזֹאת מֵעָלַיִךְ הָסִירִי יֵינֵךְ
וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָּקְחָתְּ עֵינֵךְ׃

רַב לָךְ לִדְרוֹשׁ אֵת אֲשֶׁר הַעֲוֹבִי
אֶל טוּב יָיָ תְּנַהֲרִי אִם תֹּאבִי
אֵיךְ תַּהְפְּכוֹת בְּלִבֵּךְ תַּחְשׁוֹבִי
פְּעָמִים תְּשׁוֹבְבִי וּפַעַם תָּשׁוּבִי
אִם אַחַת לְקוֹנֵךְ וְרִבּוֹת לְרָצוֹנֵךְ
וְאֵיךְ יִתּוֹם עֲוֹנֵךְ
וְהַשָּׂטָן לְשִׂטְנֵךְ יַעֲמוֹד עַל יְמִינֵךְ
וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָּקְחָתְּ עֵינֵךְ׃

אל שירי מוסר השכל מרב האי גאון ותקותי חזקה כי יתענגו הקוראים על צוף דבש אמריהם.
המלכה"ד.

הֵחֵל זְמַן בָּךְ וּלְעָמָל נִדְחַתְּ
לִבְנוֹת וְלִקְנוֹת וְעוֹדְךָ לֹא נָחַתְּ
הַכֹּל יִכְלֶה וְעַל מַה בָּטַחְתְּ
הֲלֹא בְּתַעֲנוּגֶיךָ שְׂכָרְךָ לָקַחְתְּ.
לֵאֹל חַי לְעָבְדֵהוּ אַתְּ אָמָה
וְלָמָּה עָבַדְתְּ אֲדָמָה
שׁוּבִי וּדְעִי מָה תֹּאמְרִי לַאדוֹנֶךָ
וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָקַחְתְּ עֵינֶךָ.

מַה לָּךְ תֵּבֵל תְּסִיתֵנִי לַהֶבֶל
תֶּנִי אוֹ לִקְחִי אֲנִי עוֹד לֹא אֲקַבֵּל
אֵיךְ אֶשְׁמַח עַל זְמַן אוֹ אֶתְאַבֵּל
מְעַט אֶשְׁכְּנָה בָּךְ יֵעָשֶׂה אוֹ יֵבֵל
וְאֶעֱבוֹד אוֹ אָרִיד.
הַמָּוֶת יַפְרִיד
בֵּינִי וּבֵינֶךָ
וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָקַחְתְּ עֵינֶךָ.

*) התוכחה הזאת הנמצאת בגנזי אוקספורד, נדפסה ראשונה בהשרון לטכ"ע הכרכל שנת תר"כ 13 ג.

השתפכות הנפש לר׳ משה בן עזרא.

מַפְנֵי פַּחַד יָיָ לָבַשְׁתִּי סוּת אֵימִים
הֵקִיצוּנִי רַעְיוֹנַי וְאֵישׁוֹנַי נִרְדָּמִים
וּלְקוֹל קוֹרֵא פָּנַי נָפְלוּ וְהֵם נִכְלָמִים
נִצָּב לָרִיב ה׳ וְעוֹמֵד לָדִין עַמִּים.

שָׁנִיתִי וָאֶחְלְתִי מֵאֵימַת הַקּוֹרֵא
וַאֲעִתִּי אֵת שָׁמַעְתִּי: מִי הָאִישׁ הַיָּרֵא,
כִּי מָרַדְתִּי וַאֲדַתִּי וְאֵיךְ יִתְאַפֵּק מוֹרֶה
בְּזָכְרִי כִּי שָׁכַחְתִּי יוֹם לְמִשְׁפָּט אֶקָּרֵא
בְּעֵינַי נֶחֱלֵי קְדוּמִים וּמֵעַי גֶּחֱלֵי רְתָמִים.

הֲיֵדַע אִישׁ מִצְעָדָיו כָּל יְמֵי הֶבְלוֹ חֲשׁוּבִים?
וְהֵבִין כִּי מַעְבָּדָיו בְּעֵט בַּרְזֶל נִכְתָּבִים?
כִּי שׁוּפְטָיו וּמְיִדָּיו לָעֲדִי עַד נִצָּבִים
יוֹם יִבְגְּדוּ בוֹ יוֹלָדָיו וְיִכַּחֲשׁוּ בוֹ אוֹהֲבִים
שְׁבַע רֹגֶז קְצַר־יָמִים הֵם בְּעֵינַי בְּחוֹלְמִים.

אֱנוֹשׁ הֶבֶל וּמַחְשְׁבוֹתָיו כָּל יָמָיו בְּצֵל עוֹבֵר
בָּעוֹף יִהְיוּ שְׁנוֹתָיו וְעוּפוּן מִבְּלִי אֵבֶר.
כִּי כָל אֲשֶׁר בְּחַצְרוֹתָיו בְּאָפֶס יַד יִשָּׁבֵר
אַבָל יוֹשֵׁר מִפְּעֻלוֹתָיו יְלַוּוּהוּ לַקֶּבֶר
וְאָז אֵל מִכֵּס וְעָמִים יָשׁוּב לְכַפֵּא רַחֲמִים.

הערות וביאורים לשירי מוסר השכל

מאת המלבה"ד משה יחזקאל ב"ר דוד.

א ירא האל בני ראשית אמרי

פירושו לך כי רמון הקב"ה שיעבוד אותו האדם מאהבה לך בשכר קצה לבוא לידי מדרגה זו ע"כ בתחלה ירגיל א"ע בעבודה מיראה ואח"כ יבוא לידי עבודה מאהבה ע"ד שאמרו חז"ל (גזיר כ"ג) לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לידי לשמה:

ב והן על כל עבודתך, תחלה
בכל עת אל אלהיך תפלה.

באורו ע"ד מאמר (ברכות י"ד) אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל שנאמר רק לפניו יהלך והדר ויסד לדרך פעמיו ע"כ אמר והן על כל עבודתך תחלה בכל עת אל אלהיך תפלה פי' שבתחלה יתפלל ואח"כ יעשה מלאכתו וכולל עוד שקודם שיעשה היזה עסק יתפלל אל אלהים שיהיה בעזרו ועי"ז לא יפול ברשת הכפירה לאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה ויכופר עוד אחר שאמר בחרוז הקודם ירח אחל וידוע כי לריך התחכמות גדולה ביראת אלהים לבל יפול ברשת היל"ר המוקש על האדם כמאמר חז"ל (ברכות י"ז) לעולם יהא אדם ערום ביראה ואמרו עוד (בסוטה כ') חסיד שוטה הוא ממבלי העולם והיל"ר כאן רב לסמא עיני האדם שיחשוב על עבירה היותר חמורה שהיא מלוה כמאמר חז"ל (ברכות ס"ח) יל"ר דומה לזבוב ויושב על שני מפתחי הלב פי' ע"ד לב חכם

לימינו

לימינו ולב כסיל לשמאלו והילה"ר פעם בח אל האדם בדמות יה"ר ואז הוא בשמאל הלב וכשרואה כי בהופן הזה לא יוכל לפתות האדם לעשות עבירה יבוא בדמות יל"ט ויעשה מן עבירות גדולות מאוד גדולות כמו מאוה להלבין על פלוני מאוה להכותו להפך פרנסתו וכדומה מאוד רבות ובהופן הזה נקרא שהילה"ר יושב בימין הלב :

ובזה ביאר הגאון הגדול ר' משה יונק הלוי שהי' אב"ד דק"ק פאניוועז פסוק אחד בקהלת (ו' ח) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט פי' זבובי מות הוא היצה"ר יבאיש פי' בחמת יקלקל את האדם שמסיתו לעבור עבירה יביע פי' ידבר להאדם שמן רוקח פי' שהוא מאוה הגמשל לשמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט פי' העבירה הקטנה שעושה הנכבד הוא יקר אצלו מאד :

ועד"ז פי' היע"ד מהמר חז"ל (חגיגה כ"ז) פוסעי ישראל מלאים מצות כרמון ולכאורה הלא כמה פוסעים ים שאין בהם אף ריח מצוה אך כוונת חז"ל ללמד זכות על הפוסעים כי כמה עבירות עושים ע"י שהילה"ר מרמה אותם על עבירות שהם מצות ואולי לזה נקרא הילה"ר לפון כי הוא עמון ומכוסה וגרמה בדמות יל"ט :

ועד"ז יפורש ע"ד הלשה קדשי קדשים שחיטתן בלפון פי' אף האמתים אשר הם קדושים מאד בנגד ק"ק בכ"ז הם נשחטים ע"י היצה"ר בלפון פי' במלפון בעניז שהוא גרמה כמאוה ובתוכו לפון עבירה ע"כ אמר הגאון ותן על כל עבודתך תחלה בכל עת אל תלהיך תפלה פי' קודם שתעשה חיזה עבודת

הבורא

הגורס תתפלל אל תלהיך שיהיה בעזרך שלא תפול ח"ו ברשת היצר לעשות מן עבירה מצוה :

ד היה תמיד פני האל מחלה
ואז כל משאלותיך ימלא .

פירושו בהיות מלב שתהיה הן במלב העוסר הן במלב העוני תתפלל אל ה' . כשתהי' במלב העוסר תתפלל אל ה' שלא יסור ההצלחה ממך ולא תדמה בדעתך שיתמיד ההצלחתך אף אם לא תתפלל וכשתהי' במלב העוני אל תאמר גואם רק התפלל אל ד' לולי יצנה מזלך לטוב וזה נכלל במאמר התנא (אבות פ"ח) ואל תהיאם מן הפורענות פי' כשתבוא עליך פורענות אל תהיאם ע"י הפורעניות לאמר כי לעולם יהי' כן וגם כשתהי' במלב העוסר וההצלחה אל תהיאם מן הפורענות שלעולם לא יבוא עליך פורענות אלא תבקש רחמים שלא יבוא עליך פורענות וכולל עוד במה שאמר היה תמיד פני האל מחלה דהייגו אף אם התפלל אדם כמה פעמים ולא נענה בכ"ז יחזור ויתפלל כמאמר חז"ל בברכות (וכן הוא בשוח"ט) אם התפלל אדם ולא נענה יחזור ויתפלל . לא נענה יחזור ויתפלל :

ה שמור חקה ישמור מצוה ותורה
ודע כי בם תהי נפשך צרורה .

בא להוציא מלב הפלוסופים האומרים שע"י שיעמיק האדם בפלוסופיא ובחכמת הטבע ומה שאחר הטבע עי"ז יבוא לידי דוה"ק וגבואה וע"כ יש לזוה פלוסופים שהתבודדו כל ימיהם וזטקו בחכמה בחשבם שעי"ז יגיעו לדביקות אלהות אך בחמת

גללו

נללו במים לחיים והעלו בידם חרס כי לף אם יחיה לחדש חיי מחומלה ויעסוק כל ימיו בפילוספיה לא יבוא לידי דביקות לאלהות ורוה"ק ע"י עסק התוה"ק יבוא לידי רוה"ק ודביקות בה' ע"כ לחמר שמור מלוה שמור חוקה ותורה ודע כי בם תהי' נפשך לרורה פי' בם ולא ע"י פילוספיה:

תהי נא אזנך אל פי חכמים
ועינך האטוף מהם לשמים.

מה שהוסיף ועינך הוא ע"ד המבואר בכמה ספרי דרוש כי כמו שההסתכלות בפני רשע גורם היזק גדול לאדם כמו שאמרו חז"ל אסור להסתכל בפני רשע כן ההסתכלות בפני הצדיק וא"ח הוא תועלת גדול לאדם והוא מבוא גדול להשגה כמו שמליגו בדברי חז"ל (עירובין יג) האי דמחדדנא מחברתי דחזיתיה לר"מ מאחוריה ולולו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי. וכן מליגו בדברי הקבלה שהכתיב והיו עיניך רואות את מוריך (ישעיה ל') ע"כ לחמר הכא לחזק לל פי חכמים ועיניך פי' גם בעיניך תביט לל החכמים וזה תבוא להשגת אלהות. ומליצת לשמים מלשון לשם שבו ואחלמה ומליצה כזו מליגו בדברי חז"ל (ב"ב ט"ז) מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אביגו שכל חולה שהיה רואה אותה מיד נתרפא וכיון שמת אלהה בגלגל החמה ובילבו הרשעונים כוונת המאמר ע"ז הדרך דהגה בימי אברהם היו מסובבים בדעותיהם יש שאמרו כי אין דרכו של הקב"ה להשגיח רק בשמים ממעל ולא על הארץ ואחריט האמינו כי יש פועל טוב ופועל רע כי איך יאפשר במפועל אחד יגלו פעולות הפכיים לך בחמה מן החמה יש לפתור שני הדעות כי החמה מגדלת

כמה

כמה מינים פירות וכמה פעולות נכבדות יצאו מן החמה וכו"ז היה מיבשת ג"כ הטיט והרפש. גם יש בה פעולות הפכיים מיבשת המים ומתכת את החמאה והשומן. מלבנת בגדים מכבסים ומשחרת פני האדם וככל זה הלא חמה לחד יום. כן מחויבים אנו להאמין כי הכורא ית"ש מסגיא בשמים ממעל ובארץ מתחת והטוב והרע הוא מאד המקבל וזה פרצו הרשעים מאמר הכתוב וידעת היום והשבות אל לבבך כי ד' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד פי' כשתתבונן על השמש הנקרא יום תבא מזה לשתי ידיעות האחת כי ד' הוא האלהים פי' כי מדת הרחמים ומדת הדין הוא הכל מאל אחד והשנית בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד פי' כי הקב"ה מסגיא בשמים ובארץ וזהו ביאור המאמר הנ"ל מרגליות טובה היתה תלויה בצואריו של ר"ח שכל חולה הרואה אותה מיד נתרפא פי' שהוכיח לעמו בדברים יקרים כמרגליות שכל חולה הנפש מיד נתרפא מחמונתו הנפסדת שהאמין כי הקב"ה אינו מסגיא רק בשמים או שיש שתי רשויות פועל טוב ופועל רע וכשמת תברחם תלחה בגלגל חמה פי' מן גלגל חמה נוכל לבטל את שתי הדעות הכוזבות כנ"ל. וזה ג"כ מלינת חז"ל במדרש. תכניס טובות ומרגליות ירדו לישראל עם המן דהיינו ע"י המן נשרש בלב כל ישראל אמונה ובטחון והשגחה ומדת ההשתפקות אשר הם עיקרים מוכרחים ללימוד התורה והם יקרים כתכניס טובות ומרגליות. אשר ע"כ אמרו חז"ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן כי בהם נמצאו כמה מדות טובות וזה כונת המחבר במה שאמר תחסוך לשמים. וכמליצה הזאת מליצו בדברי התנא ר' אליעזר הגדול בלותתו הט אזנך ושמע דברי חכמים

ואל

ואל תהי בז לכל אדם ואל תהי בז לכל דבר כי כמה מרגליות ימצאו בחפרקבותו של עני :

ח וקנא בם בכל שבהך ונורך
בכיסך אל תקנא בחברך .

פירושו לך כי הקנאה הוא מן הדברים המוציאים את האדם מן העולם וכמו שכתוב ורקב עלמות קנאה כ"ז הוא בעניני עוה"ז לך בעניני תורה וירחה מזוה לקנאות . עד"ז למדנו (כ"ב כ"ח) קנאת סופרים תרבה חכמה :

ועד"ז פירשו הכתוב בכמים ממעל ועל הארץ מתחת פי' בעניני התורה והיראה אשר הם עניני שמים יביט האדם תמיד למעלה וימלא תמיד לבבו גדולים ועוזים ממנו ויתאמל להיות גם הוא כמותם ולאשר יתהדל יגיע מדרגתם ובעניני עוה"ז לאשר הם עניני ארץ יביט תמיד למטה ואז לך שם יהי' ח"ו במלב רע ימלא לבבים אשר גורלם רע ומר יותר ממנו ואז יהיה שמח בחלקו :

ט במלח פת אכול ורעה עשבים
ואל תשאל אנורה מנדיבים .

אחר שהזהיר תחלה שידבק אל הכמים ויעסוק בתורה וידוע כי בקשת המותרות ורדיפה אחר התאוה הוא מוצא גדול לעסק התורה ע"ד שאמרו חז"ל (ברכות כ"ג) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה שיבטל ממנו כל התאות כאדם שמת ועוד אמרו הרואה שיחתו [פי' שיהיה לדיק שקרוי חי] ימות [פי' יבטל ממנו כל התאות כמה] והרואה שימות [פי' שיהא רבע הנחבב

כמה

כמס] יחיה [פי' ירדוף אחר התאוה] ועוד אמרו (תבוא פ"ו) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ואמרו עוד מין חלב יוציא חמאה כמי אחה מוצא חמאה של תורה כמי שמקיא חלב שיגק משדי אמו עליה ושלמה המלך ע"ה אומר לתאוה יבקש נפרך פי' מי שהוא רודף אחר התאוה נפרך מן התורה ע"כ אמר במלח פת תאכל ורעה עצמים ואמר עוד ואל תשאל תורה מנדיבים לכלול עוד שאם יחיה חיי השתפקות אל יעטרך לבקש עזר מנדיבים כי בלי ספק יזמין לו ה' פרנסתו: ובלשון הזה מצינו בגוראת התנא ר"ח הגדול נוהה ל"ע בני הוי זהיר לאכול את העצמים ואל תשאל מבני אדם וכלשון הזה מצינו בדברי חז"ל (פסחים קי"ג) אמר רבב"ח בשם ר"י ב"ר אלעזי אכול בָּצֵל ושב בְּצֵל פי' אם השתפק עלמך באכילה בלילה אכול ושב בגל קורתך ואל תעטרך לילך על פתחי נדיבים גם לא תעטרך להטמן מן בעלי חובות:

• בחר מות והשמן בקברך
ואל תלך לבקש משארך •

פירושן שמא יאמר האדם מה לי לסגף עלמי ולמנוע את נפשי מטוב בעת האכר ים לאל ידי לעשות בדמן נפשי ואם יחסר לי הלא ים לי קרובים עשירים והמה יעזרוני בלר לי ע"ז אמר לא שהדמה בנפשך כי דבר נקל הוא לבקש עזרה מקרובים בכ"ו כשתגיע לכך יוכל היות שתבחר מות לנפשך מלבקש מקרוביך כמו שאמרו חז"ל (בילה ל"ב) כל המלפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו וגם אמרו (ברכות ו') כיון שנעטרך אדם לבריות כאלו נידון בחם ובמים. וכלשון הזה מצינו בגוראת התנא

התגל כ"ח הגדול לומה מ' בני הבחר מחנק לנפשך ואל תלטרך לבריות :

יא ולמה התהי שואל לשואל
שאל מאל הלא הבל ביד אל .

פירושן לף אם ההברח שתלטרך לבקש הלח טוב לבקש מלהים ולח מחדם לאבר הוח בעלמו טוחל מלהים ולף אם תבקש עזר מחדם תמים עיקר בקבתך אל תלהים רק החדם יהיה הבלית :

יב ואל תישן והבט אל נמלה
ואל נא רגלך תהיה עצלה .

פירושן . לחר שחמר שחל מהל יחמר החדם לטמין ידי בלחת ולחבב בחבוק ידים ולגרה עלמי בשנה לף בחמת מבוחר בספרי ובדרכהיך יכול יהח יושב ובטל ח"ל בכל לאבר תעשה כי החדם לריך לעסוק בחיזה סבה ע"כ חמר ולחל תיטן והבט חל נמלה ותלמוד מדת הזריזות בעניני העוה"ז ומה גם בעניני עוה"ב :

יג ומבית אח שמר רגל והוקר

לחר שהזהיר בתחלה שלח יבקש עזר מגדיבים גם לח יבקש מקרוביו הזהיר עתה שלח יסטן גם כן על לחיו לף שהוח קרוב יותר כמו שחמר לחד ע"ד הלחות ולח לגרה יולד פי' שלע"ע לח נמלח בעולם סיעזור לחחיו בעת לרה לף לולי יולד :

וסור מבעלי כוב ושקר

כמחמרס ז"ל (סנהדרין ק"ג) ד' כתות חין מקבלים פני בכינה כת סקרנים וכו' :

ולח

יח ואל תעמוד בפתחי רגדולים
ואל תחאו למשמן מאכלים.

אחר בהזהיר תחלה על מדת הסתפקות תמר עלה לזה ואל תעמוד בפתחי הגדולים וממילא ואל התחזה למבמן מאכלים כי לין יה"ר בולט תלת במה בעיניו רוחות:

יט ואל השמח ליום נורא ואיום
לאדם, פן יבואך בעוד יום.
כ ואל תדרוש ליום אידו ותבחר
התרע מה לך יהיה למחר.

לבאורה הוא בפל לפון לך בלמת הוא שני ענינים נפרדים כי נמלאו חנפים הסמחים בתקלת חביריהם לף כי לין להם פוס הועלת בזה לך לף יסהדלו בזה סיבות תקלה על חביריהם כנגדם תמר ואל תסמח ליום נורא ואיום לאדם פן יבואך וים חנפים חסר לף יסמחו בתקלת חביריהם בלין להם הועלה מזה לך לעומת זה בנוגע להם יסתדלו להביא תקלה על חביריהם בחסבם כי ע"י ירידת חביריהם מטה יעלו הם למעלה כמו שמליגו חיזה פעמים בעלי חומנות לחת סיסתדל החחד להוריד חביריו חרלה בחסבו שמחורבנו של חביריו יתמלא הוא ע"כ כנגד לזו החנפים תמר ואל תדרוש ליום לידו ותבחר התדע מה לך יהיה למחר:

כב ויטיך אהב אשת נעוריים
ורודיה בלבך שים קשורים.

ע"ד שחמרו הו"ל (סנהדרין כב) המגרש חשתו רחשונה חפילו מזבח

מזבח מוריד עליו דמעות וכלכון הזה מניחו במקלי (ס' י"ח) יסי
מקורך ברוך ושמח מחבת נעוריך :

כג ועפאשת עמיתך אל תרבר
ואל תהיה ללצים את וחבר .

בדאיתא (בתענות פ"ח) אל תרבה שיחה עם האשה בשתהו חמרו
ק"ו לאחת חברו ומס (פ"ג) שחוק וקלות רחם מרגילים
את האדם לעבירה ע"כ אמר אם הרגלה שלא הדבר עם אחת
מביניך אל תתחבר לנלים כי אם תתחבר להם הבוא
לידי עבירות :

כד ומזרה תהי עינך רחוקה
ונבריה אמרים החליקה .

אחר שהזהיר התלה שלא לדבר עם אשת איש אמר כאן בדרך
לצ זו אף זו כי גם מפנויה יתרחק ולא זו שלא ידבר עמה
אלא שלא יסתכל בה :

כה ואימתך בלבה תן ופחדך
והוכחתך, ואל תדע בסידך .

אחר שהזהיר התלה שיתהב האדם את אשתו וכן אמרו חז"ל
(יבמות ס"ב) האוהב את אשתו כגופו וכו' עליו הכתוב
אומר וידעת כי שלום אהלך בכ"ז יטיל אימה עליה וכן מדברי חז"ל
(ניטין ו') שהביאו ג' מאמרים וכולם נקטו אל יטיל אדם אימה
יתירה בתוך ביתו דמשמע הא להטיל אימה רשאי. ומ"ש ואל תדע
בסידך

כסודך הוא כפי שמלינו בלוחות ר"ח הגדול נוהה ל"ח בני אל תגלה סודך לאשתך :

ל מלאכתך תהי באמת נכונה
ומאזניך בצדק ואמונה .

ע"ד שכתוב כמצלי רחם עושה כך רמיה פי' הכף רמי' עושה את האדם שיהי' עני ונאמר מחזקי מרמה תועבת ה' וכדאיתא במס' ד"ח פ"ב מקטיני ליפה ומגדילי השקל ומלוי בריבית עהכ"ח (עמוס ח') נשבע ד' בימין יעקב וגו' :

לא והון חשם יהי למס ומרמס
ותם לריק בכל משא ומעמס .

פירושו לך אם תרצה שאסף את הון רב ע"י תרמית הדע בעת שיתמעט ההון ויבוזו זרים יגיעו . ואמר עוד והם לריק בכל משא ומעמס פי' לך אם תתאדל בכל מאמצי כאך שיתקיים ההון בידך בכ"ז יתום ויכלה וכדאיתא בד"ח פ"ז אם נטלת שלינו שלך את שלך יטלו ממך :

לב בחר שבת ימי גשם בנופש
ואל תבא בטיט יון ורפש .

החרוז הזה מפליא כל רואיו מאי קמ"ל בזה הלא אין המוני ג"כ יכול להזהיר ע"ז גם אין מוסר יש בזה ע"כ נראה לפע"ד כוונתו על כל הדוחק ע"ד שכתוב בס' ערכי הכינוים להגאון בעל כלי הדורות כי ימי הגשם כינוי לימי הזקנה וידוע כי מדרך האנשים הלהוטים אחר עניני העוה"ז אשר בעת זקנתם

זקנתם נ"כ לא ינוחו ולא יבקשו וילכו אחר ההבל ויהבלו ע"כ אמר כי לך חס בימי עלומיו לא נתן מנוח לנפשו לחשוב חשבונו של עולם ותמיד כל היום היה עסוק להסוק הין בכדי למלאות תאוותו ועי"ז נתלכלך בחטאים המכוסה בספרי קודם בשם טיט היון אשר בחמת לריך האדם לעשוב בחשובה בימי עלומיו כאמור חז"ל אשרי האיש ירא את ה' אשרי מי שירא את ה' כשהוא חיים ובזוה"ק איתא מפני שיבה תקום פי' שתקום בזריזות לעשות השובה קודם שתגיע לימי השיבה אך לכל הפחות בימי הזקנה שהוא מכוסה ימי הנשם אז יגוע מעט מעשקיו כדי ליתן חשבון לנפשו ולהכין לידה לדרכו ואל יתלכלך אז בעוונות:

לו ואל תפתח לשטן פה ואשר
דבר רע פן לך ירע ויסר.

כן למדו חז"ל מדכתיב ישעיה ח' כאשר כשדוש היינו לעמורה דמינו מאי אהדר להו נביא שמעו דבר ד' קציני סדום:

לז ולא תרים עלי מושל לשונך
בקולך פן יהי פוקד עונך.

לדעתי מלת מושל קאי על היצה"ר כמו שפירשו חז"ל (בנדרים לב) על המקרא עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא מלך גדול וסבב אותה ומצאו חז"ל מלך גדול זה יצה"ר וגם מה שכתוב אם רוח המושל תעלה עליך פירשו ג"כ המושל זה יצה"ר והיצה"ר הוא השטן ואמרו חז"ל (בקידושין דף פ"ח) שלא יקלל האדם את השטן ולא יאמר דין גירה בעינא דשטנא כי עי"ז יקלוף היצה"ר מאד על האדם ויקטרג עליו ויתהדל להחטיאו ע"כ אחר שהזהיר

החלב

תהלה בלא יפתח אדם פיו לשטן אמר כאן עוד אזהרה נגד השטן שלא יריס אדם קולו על המוסל הוא השטן שלא יקללו ולא יחרפו רק יאמר הרחמן הוא ילילני מן יה"ר :

לח ומה תיגע עשות חיל בבחך
וחנן יוצרך או הוא יניחך .

ע"ד הכתוב (תהלים קכז) שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת תוכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנא כי בחמת האדם מחויב להאמין כי לא השבה תפרנס אותו רק הקב"ה זן ומפרנס אותו ויוכל לפרנס בלא שום שבה ע"י מן ושליו כמו שפרנס את דור המדבר לך מה שהאדם עוסק בחיזה שבה הוא מחמת הקללה בזעת אפך תאכל לחם ח"כ אין לאדם לעשות מלאכתו עיקר רק נחוץ לעשות לחיזה שעות ביום במלאכה ויהיה תורתו קבע ומלאכתו ערלי כמו שעבו דורות רלשונים וזה וזה נתקיימו בם . ולדעתי זה כונת הכתוב ולא נאמר עוד תלהיגו למעשה ידיגו פי' לא נאמר כי מעשה ידיגו הוא העיקר ותלהיגו הוא ג"כ לעזר כי אם העיקר הוא תלהיגו וגם מעשה ידיגו הוא לעזר מלד גזרת המקום :

לט לשואל על שלומך כל פעמים
אמור שלום תהי מוצא שלומים .

ע"ד מאמר חז"ל (ברכות ו') היודע בחבדו שיתן לו שלום יקדים לו שלום לאפוקי אם אין חבירו רגיל להת לו שלום אין להקדים לו שלום שמא לא ישיבנו ויגרום לו עבירה שהוא בכלל גזלת העני ע"כ אמר כאן לשואל על שלומך כל פעמים דהייגו

[illegible]

מרגיל להקדים לך שלום למור לו שלום. ומה שסיים תהי מונח שלומים בלשון רבים הוא ע"ד המבואר דהמציב שלום לריך שיכפול ע"ז לומר הם תקדים שלום לחבירך הרויח שהבירך יזיכך שני פעמים שלום. ומדי דברי בענין כפילת שלום תלמוד מה שנלע"ד לייסב קושית שו"ת בחר שבע על הא דהיתה בסיף המזקין דכשבואלין שלום לה"ח כופלין שלום הא קיי"ל תוך כדי דבור כדי שתילת תלמיד לרב הוא שלום עליך רבי ומורי והם היתה דכופלין שלום לה"ח נמלה תוך כדי דבור הוא ביטור שמה תיבות ובלמה הוא רק ביטור ד' תיבות לך לדעתי נרלה דהא דהיתה בגמרא ומנלן דכפליגן לין שכוגה דחייב לכפול שלום כי בלמת שהקרא לא מוכח על חיוב רק שכוגה מנלן דמותר לכפול שלום דבלמת שם לא מנאו חז"ל רלוה שהקרא דבועז וגדעון דמותר לשלול בשלום חבירו הי' לשבור כי שלום הוא שמו של הקב"ה ולשבור להזכיר שם שמים לבטלה לך חז"ל למדו מבועז שלמר לקוליים ה' עמכם ומן גדעון שלמר לו המלאך ה' עמך גבור החיל גם מנאו שמך מן המקרא עת לעשות לה' הפרו תורתך ח"כ מלד הסברא די בפעם לחד ע"ז פריך הגמרא מנלן דמותר לכבוד ת"ח לכפול שלום ומביא הכתוב ורוח לבשה את עמסי שלמר שלום שני פעמים נמלא דחיוב אין כאן לכפול שלום והנה הא דקיי"ל תוך כדי דבור הוא כדי שתילת תלמיד לרב ביאר הר"ן דהטעם הוא משום הקון העולם שמא יעשה איזה משא ומתן ובתוך כך יפגע בו רבו ולריך להפסיק מן העסק ולהם שלום לרבו ובטילה את"כ לחזור לא יוכל ע"כ הקנו שבתוך שיעור שתילת שלום יוכל לחזור וא"כ די בשיפסיק בשיעור החיוב והחיוב הוא רק לומר שלום עליך רבי ומורי. עוד נרלה לי לייסב מה שהקשו

על הא דאיתא בסוף היה קורא אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפי' עכו"ס בשוק והקפו הלא איתא בסוף הנזקין ואין כופלין שלום לעכו"ס ר"ח מקדים להו שלמא ופי' הר"ן דלהכי הקדים להו שלום כדי שלא יצטרך לכפול שלום כשיבוא לעכו"ס וא"כ מאי אפי' הלא הדין הוא כן דלריך להקדים שלום לעכו"ס אך בחמת ניחא דהלא איתא בהנזקין ר"ת אמר להו שלמא למר ומובא בבאר שבע דגרסת רש"י הי' שלמא למר שלמא למר והיה קשה לרש"י הלא אסור לכפול שלום לעכו"ס ע"כ פי' רש"י בלבו היה על ד' וא"כ גם ר' יוחנן בן זכאי היה יכול להמתין עד שיאמר העכו"ס בשלומו מאי אמרת שילטרך לכפול לו שלום הלא יכול לאמר שלמא למר שלמא למר אך מלד עצמו הקדים הוא לעכו"ס שלום :

כט ואם תקנה נכסים או דאגה
תהי קונה ולא נחת ופוגה .

פירושו כי האדם ישתדל לקנות הרבה נכסים בחשבו שעי"ז יפיג דאגתו ויחיה חיי שלוה אך בחמת לא כן הוא כי זה יקנה לעלמו דאגה ע"ד הכתוב מהוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו ליתן וכן איתא בחגיגה

מרבה נכסים מרבה דאגה

ל ולמד נא לבניך מלאכה
תהי להם ליום מחר ערובה .

אחר שדיבר התלה בעניין מסחר הזהיר כאן על לימוד המלאכה כי לא די זה שילמד לבנו מסחר כי פעמים שלא יהיה לו

במה

כמה לעבוד מסחר וילמדם את הסברות והכי ליתא בהדיא בקידושין. ע"כ לריך ללמד את בנו מלאכה למען תהי' ערוכה ובמורה בידו ליום מחר כלומר לא יהי' לו כמה לסחור. ואמר עוד ולימים ובניס נסיכה כלפעונים ולעתים הפכה פי' כי יזדמנו לפעמים שניס רעות אשר אין כל המסחרים הס בדיוטא התחתונה וכל הסחורות הס כאבן שאין לה הופכים גם ולעתים הפיכה פי' העתים מתהפכות כמה פעמים מטוב לרע ע"כ לעתים הללו יהי' שמור בידו המלאכה כי הבעל מלאכה לעולם לא יגוע ברעב כמאמר הגמרא (סנהדרין כ"ט) שב שני הוה כפנא ותבבא חומנא לא חליף:

נח ועולם זה בזה נוצר ונברא
ועת רצון ועת חרון ועברה.

תחלה דבר כנגד העני והזהירו שיכבד את העשיר וידבר אתו

תחנונים עתה דבר כנגד העשיר שלא יקפון ידו מלתת לעני ולא יאמר מה לי לתת מחלקי לאיש זר אשר לא עמל בו. לך באמת האדם לא נברא בשביל עלמו לבדו כי גם בשביל חבירו ולכן נקרא האדם מדיני וזה מוכר האדם מן הבהמה כי הבהמה טובתה לבד היא דורשת והאדם ידאג גם בשביל חבירו. העשיר יקן מהונו לעני והעני יגיל את העשיר מדינה של גיהנם כמאמר חז"ל (ב"ב י') שאל טוליוסקופוס הרשע את ר"ע אם אלהיכם אוהב עניים למה אינו מפרנסם. אמר לו ר"ע כדי שיגללו העשירים מדינה של גיהנם ואמרו חז"ל יותר ממה שהעשיר עושה עם העני העני עושה עם בעל בית כי העשיר נותן להעני חיי העוה"ז והעני נותן לעשה"ב חיי עוה"ב ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז וכן האיש ההמוני מחזיק לא"ח במעטן כסף ובזכות זה ים לו

חלק

חלק בלמוד תת"ח נמצא שניהם עמלים זה בשביל זה וכן היה עניו ישמכר עם זבולון כי זבולון עסה מסחר וקנין והשפיק ליששכר שעסק בתורה ובחופן זה ברח הקב"ה העולם שיהיו מנסים בבחינת ישמכר ומנסים בבחינת זבולון מי שפסר לעולם בלא זבולון ומי שפסר לעולם בלי ישמכר ע"כ אמר ועולם זה בזה נברח פי' זה בשביל זה העשיר בשביל העני והעני בשביל העשיר. עוד טעם יש אסר בשביל זה לריך העשיר לתת לדקה · כי ידוע כי לא לעולם חוסן וכן דרשו חז"ל בגלל הדבר הזה גלגל החוזר בעולם. וכן יורנו הנסיון כי כמה עשירים ירדו מנכסיהם ונעשו עניים ח"כ על העשיר לפזר מהונו על לדקה למען יתקיים עשרו בידו כאמור חז"ל (כתובות ס"ו) מלח ממון חסד פי' הרולה שיתקיים ממונו יעשה חסד ואם ירד מנכסיו ח"ו ירחמו עליו ג"כ כאשר רחס הוא בעת עשרו לזה אמר ועת רלון ועת חרון וזעברה פי' על העשיר להתבונן כי כמו שים עת רלון כן ים ג"כ עת חרון כ"כ יתן לדקה למען יגלל מעת חרון וגם אם יבוא עליו ח"ו עת חרון ירחמו עליו:

נז עשה חסד גאל ופדה והצל
ורע כי כל ימותינו כמו צל .

פירוש לא יאמר האדם בתחלה אשתדל להשיג הון רב ואח"כ אעשה לדקה וגמ"ח אמת בעת שיגיע להון רב ימות ע"ד שאמרו חז"ל (אבות פ"ב) ולא תאמר לכשאפנה אשנה אמת לא תפנה וכן אמרו חז"ל (שבת קנ"ח) עשה עד שאתה מולא ומלוי לך ועודך בידך ע"כ אמר עשה חסד וכו' ולא תמתין עד שתאסוף הון רב למה ודע כי כל ימיכו כלל:

ומכלה

ס טבלא דלה יושבים בחשך
וכספך אל תהי נותן בנשך.

לבאורה הם צריך להזהיר על נשך הלא הוא מקרא מלא הת כספך לא תתן לו בנשך גם איזה קצר וחיבור יש להזהרת הנשך עם דבריו הקודמים שאמר ומכלה דלה יובשים בחשך ע"כ נראה דהכי פירושו לפי שהזהיר תחלה על פדיון שבויים כמו שאמר ומכלה דלה יובשים בחשך ופדיון שבויים הוא מצוה רבה כדאיתא בברכות בהרח ע"כ חולי יאמר החדש תתן את כספך בנשך ואף שהוא עון פלילי לך נגד זה תקייס פדיון שבויים בממוני ויבוא בספק הפדיון ויכפר על כספך הנשך לך באמת לא כן הדברים כי אין הקב"ה מחליף מצות על עבירות כמו שנאמר הלא הגדול וכו' אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד ואיזה שוחד שייך אצל הקב"ה אלא כונת הכתוב שאין הקב"ה לוקח שוחד מצוה בעד עבירה שלא יאמר החדש אעשה עבירה ואשכיל זה תתן להקב"ה מצוה ע"כ אמר כי אין הקב"ה לוקח שוחד מצוה אלא בעד עבירה גותנין עונש ובעד המצוה שכר. ומפי לחד הגדולים שמעתי כי זה גופא מרומז בקרא דכתר לא יקח שוחד כהיב עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. דהנה יש כמה מנשים עוברים על כל המצות שבין אדם למקום אך נגד זה הם מקיימים המצות שבין אדם לחבירו על זה היותר טוב דהייגו שמפרנסים יתומים ואלמנות ואוהבים את הגר וחושבים שבשביל זה לא יענשם ה' על העבירות שבין אדם למקום ע"ז אמר שכתוב לא יקח הקב"ה לשוחד את זה שהוא עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. וכן דרכו במדרש משלי על הפסוק יד ליד לא ינקה רע אם בידו אחת יגנוב ויגזול ובידו השניה

הסניה יעשה לדקה לא יקבה מדינה של גיהנם הנקרא רע . וכן אמר הכתוב כי אני ה' שונא גזל בעולה . ועד"ז פירשו הדרשנים ע"ד לאחות את מאמר שהע"ה טוב אשר לא הדור מאחדור ולא תשלם . פי' כי יש אנשים לויים ואינם משלמים מקיפים בחנות ואינם פורעים ועובים עושק ותרמית אך נגד זה הם בעלי לדקה ונמ"ח וגוררים נדרים ונדבות בבתי כנסיות ע"ז אמר טוב אשר לא תדור מאחדור ולא תשלם לנושיך ע"כ אחר שהזהיר תחלה ומכלל דלה יוסיים בחשך אמר אח"כ בכ"ז וכספך לא תתן בנשך :

סד ואם תאהב ענות שיר בנדיבים
דעה כי אז תהי עונה כובים .

לדעתי כוונתו כי מי שאוהב לשבח את הנדיב ולספר לדקת פרזונו ברבים יקפלו עליו אנשים הרבה ובסיות כי אין לאל ידו להעניק לכולם וגם לא ידע מי לרחק ומי לקרב וע"כ יקפון ידו מליתן ומה יאמרו הבריות על המספר בשבחו כי הוא עונה כזבים ועד"ז יפורש הכתוב מבדך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב פי' המבדך ומשבח לרעהו בלדקותיו ובחסדיו הרבים ועי"ז יקפלו עליו אנשים הרבה וברוחותו כי כן ימנע מליתן ת"כ קללה תהשב לו למבדך פי' יקללו אותו בחמרם כי רמה אותם :

סו ושנאת רעך רבה תהי אם
יהי נר ממך אל סוד משנאים .

פירושו שני מיני שונאים יש . יש אשר הוא שונא מתחלתו ויש אשר היה אוהב ופתאום נהפך לאויב והנה מן השונא הראשון קל להזהר ממנו כי השונא לא ידע מסתריו ומלפוניו . גם אחר שידע

ידע כי הוא שוגה וזהר ממנו לך מן הבני קצה להזהר כי לפניו גגלו כל מעלומותיו גם לא יעלה על דעתו להזהר ממנו כי יחשבהו לאוהב . ועד"ז נוכל לפרש הכתוב בתהלים כי לא חויב יחכפני ואשא פי' ואוכל לסבול לא משגחי עלי הגדיל ואסתר ממנו פי' שאוכל להסתר ממנו לך ואתה תנום כערכי חלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד אם כן אין דבר נעלם ממך וזה קצה מאד . ועד"ז פירשו הדרשנים ה' לי בעוזרי ואני ארחה בשונאי פי' עיקר בקשתי הוא שיעזרני ה' מן עוזרי אלו התנשים שהיו מתחלה עוזרי ואח"כ נהפכו לשונאים אשר מהם קצה מאד להזהר ואני ארחה בשונאי פי' בשונאים הגלויים אשר המה מעולם שונאי אני בעצמי ארחה נקמתי . וזה כונת המחבר כאן ושגאת רעך רבה תהי פי' תהי גדולה מאד אם יהי נד ממך אל סוד משגחים פי' אם יתרחק מאהבך ויתחבר אל שונאיך ;

עב הגה תמיד בתורת אל ודתו
ואוה וחשוק לישב בביתו .

בתחלה דבר כנגד התנשים אשר ים להם יד ושם בתורה ע"כ אמר הגה בתורת אל ודתו אח"כ דבר נגד אלים ההמוני אשר לא חלק לו ה' מחכמת התולה ע"כ אמר ואוה וחשוק לישב בביתו כי גם היושבה בביהמ"ד הוא מלוה כמאמר התנא גדולת הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו וכולל עוד כי העוסק בתורה לא יאמר אלמוד בביתי רק יאוה ויחשוק ליושב בביתו פי' בילמוד בביהמ"ד דאיתא בירושלמי דמגלה ומובא ביו"ד בריש כרובה כל הלומד בביהמ"ד לא במהרה הוא שוכח וכעין זה פי' במד"ש מאמר חז"ל (בתהלים פ"ח) יהי ביתך בית ועד לחכמים פי'

עיקר

פיקר דירתך יהי בכית ועד לחכמים הוא סכיהמ"ד . גם כסילמוד בכיהמ"ד יסמע לזה הלכה מחודסת כי לין בית מדרש בלא מידום ולזה לאמרו רז"ל (סבת פ"ג) לעולם לל ימנע לדס מן בית המדרש לפילו סעה לחת :

עג ואל תחטוד לקניני אנשים
ואל הבוז עניי עם ורשים .

אחר סלמר התלה בישגה תמיד בתורה לולי יאמר התדס מתי לעסה לביתי לעסות עוסר והון רב ע"כ לומר ולל תחמוד לקניני לנסיס רק הסתפק במה שתגיע ה' וכן לאמרו חז"ל (בתבות פ"ו) ולל תהלוה לסולחנס של מלכיס פי' עוסר והון רב סשולחנך גדול משולחנס פי' שולחנך שולחן התורה גדול משולחן של עוסר וכבוד כי התורה היא חיי נלחיס והעוסר הוא חיי סעה :

עד שאל מאל ולא מן העשירים
ותיקר נפשך בינות זכורים .

פירושו אס תשקוד על דלתי התורה ובכ"ז לזה יהי' לך די מחיקך ותלטרך לבקש עזר תבקש מאל ולא מן העשירים ואס תעשה כן תיקר נפשך בינות זכוריס פי' יהי נפשך יקר בין הלדיקים הנקראים זכוריס על שס שנזכרים :

עה מחול נא לעמיתך חטא וחובה
ושובה אל ההי התמיד משובה .

פירושו אס תמחול לחבירך מה שחטא נגדך תרויח מזה כי גס הקב"ה יחחול לך על עונך כמלמרס ז"ל (יומל כ"ג)

כל

כל המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו ובודאי ע"י תשובה קאמר דאל"כ מי שמעביר על מדותיו יעשה מה שלבו חפץ והקב"ה ימחול לו לזה אמר כאן אם תמחול לחבירך יהי התועלת ושובה אל תהי משובה פי' כשתשוב אל תהי משובה ימחק העבירה הנקרא משובה :

עו ולא תמרוד ולא תבחר מרידה
ואל האהב יסותיך פרידה .

פירושו לא תמרוד אתה בעצמך ולא תבחר ולא תחשוק שיהי מרידה בעולם גם כל ימיך אל תאהב פרידה פי' להיות נפרד מן בני אדם רק יהי' לך ההתבדות עם הנעשים :

פה ומנוער בחר רע אמונה
אשר תמצא בכל רגע ועונה .

פירושו מנעוריך תבחר את האמונה לחבר נאמן כי האמונה הוא יסוד התורה והילוה וכן אמרו במדרש כל מה שיתרחל חוכלין בעולם הזה חיו אלא בשביל האמונה וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים ל"ו) שכן ארץ ורעה אמונה פי' התחבר עם האמונה ואמר כל מלותיך אמונה ע"כ אמר כאן בחר לרע וחבר את האמונה כי הוא חבר אבר תמלא בכל רגע ועונה לא כן חבר אחר יוכל היות כי בעת אשר תצטרך לו לא תמלאהו . עוד ים לפרש כוונתו שיבחר האדם רע אשר ידע לותו לאיש נאמן בכל דרכיו והתועלת מזה שימלא לותו בכל קרלו אליו ועוד שיאהבו בכל עת הן בעת עשרו הן בעת דלותו וזה אמרו ומנוער בחר רע אמונה פי' רע נאמן אשר תמלא בכל רגע ועוד בכל

עונה

טוגה ולזה אמר אח"ז ואל תבטח בסוגי לב ורקים ובואליס על בלומך בסוקים וילאו בעת עשרך כאוהביס ויהפכו בדלותך לאויבים:

צה ואם את שבעך תקל מאומה
אזי תיטב לעיניך הנומה.

פירושן כשתאכל פחות מכדי שבעך קודם השינה אז יערב לך השינה ולא תאכל כדי שבעך. וכולל עוד שלא ילך אדם ליטן תיכף אחר האכילה כי האכילה יכביד על האדם רק כאשר יקל מעליו מעט משא האכילה אז ייטן ויערב לו שנתו:

צו ואל תדרוך בני לילה יחידי
ואל תאמן לך את כל יהודי.

הנה מפני שלשה טעמים אל ילך אדם יחידי בלילה מפני החשד על זנות ומפני הגזלנים ומפני המזיקים כי בלילה הוא שליטת המזיקים ושמא יאמר האדם כי רק יחידי אסור לילך לך כשיזדמן לו אחד לנותנו לין לו לבדוק מי הוא ע"כ אחר שאמר ואל תלך בני יחידי הזהיר ואמר ואל תאמן לך את כל יהודי כי לטעם החשד שמא הים הזה יוליך החשד ולטעם השני מפני הגזלנים שמא הים יקוס עליו בדרך ורלחו נפש ולטעם השלישי מפני המזיקים לף שבשנים לין חשש מזיקים מ"מ שמא האחר הוא רשע אשר כבר נגזר עליו ליפול בידי המזיקים וכיון שנתנה רשות למשחית לין מבחין בין לדיק לרשע:

קו זרע טובה תהי קוצר נעימה
ומשברתך תהי מאל שלמה.

ידוע כי גמ"ח הוא מדברים שאדם לוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן

זהקרן קימה לעוה"ב ע"כ אמר זרע טיבה תהי קולר נעימה פי' בעוה"ז ע"ד שאמר הכתוב זרעו לצדקה וקלרו לפי חסד ומצוותיך תהי מאל שלמה פי' בעוה"ב :

קח היה תמים וישר עם אלהים
ואל תדריש לך מה בגבוהים .

אחר שאמר מחלה כי בשכר גמ"ח יהי לו טוב בעוה"ז חולי ברחוק שהדם כי טוסק בגמ"ח ובכ"ז לא יהן לו הקב"ה שכרו בעוה"ז יבוא מזה ליזי כפירה או להרהר אחר מדותיו של הקב"ה לא כך אמת הלוך תמים פעלו כי כל דרכיו משפט ואין עול ומה שלא יהן לו הקב"ה שכרו חולי הוא ע"ד יסורים של אהבה להרבות לו שכרו בעוה"ב וחולי הוא לנסיון או חולי עצה חיזה עבירות אשר בשבילם חיגו רחוי לקבל שכר בעוה"ז או לחיזה מעט אחר כי מי יוכל לבוא עד חקר אלוה רק העיקר ביהי' החים תמים עם אלהיו וזה אמרו היה תמים ויבר עם אלהים ואל תדרוש לך מה בגבוהים . ועד"ז פי' רבינו יונה בשערי תשובה הפסוקים במשלי כבד את ה' מהונך ומרחשית כל תבואתך וימלאו אסמיך כר ותירש יקביך יפרצו מוסר ד' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו ופי' כן אחר שהבטיח שאם יכבד את ד' מהונו יזכה לרוב דגן ותירוש אמר אח"כ חולי לא יתקייים הבטחתי תדע שהוא מוסר אלהים ואל תמאס ואל תקוץ כי בלי ספק לטובתך הוא :

קיב בחכמה תדרוך דרכי אמונה
ויראת אל וסור מרע תבינה .

פירושו כשתדרוך בדרכי אמונה תדרוך בחכמה ולא כפתי יאמין לכל

לכל דבר כי אם לא יגרף החכמה להמונתו יוכל היות כי מחמונתו יבוא לידי כפירה לדוגמת ברלוותו בתורה כי הכתוב מיחס להקב"ה חברי הגוף ידים ורגלים וחזיס יחסין אחר שכתוב בתורה כך בלי ספק הוא דברים כפשטן ולא לשבר חזן וא"כ יחסין שהקב"ה הוא בעל גוף והוא כופר בעיקר לדעת הרמב"ם. ואמר עוד וירחת אל וסור מרע תבונה פי' לירחת אלהים לריך רב תבונה והתחכמות כמאמר חז"ל (ברכות י"ז) לעולם יהא אדם ערום בירחה כי הילה"ר כאו רב לסמא עיני חכמים ולעשות מעבידות חמורות מלות גדולות גם מבואר בדברי חז"ל (סוטה כ') כי יש הסיד שוטה אשר הוא ממבלי עולם:

קיד ובמארך בחר עדים כשרים
יניחוך אזי מריב דברים.

פירושו ע"ד שמליגו (ב"מ דף ע"ה) אמר ר"י אמר רב כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם בלא עדים עובר משום לפני עור לא תתן מכשול פי' דהוא גורם שיכפור הלוי במזיד אחר שאין עדים ור"ל אמר גורם קללה לעלמו שכשיכפור הלוה יקללו להמלוה ויאמרו שהוא חובעו בחנם והמחבר תפס טעם ר"ל לעיקר ע"כ אמר יניחוך מריב דברים פי' מקללות והא דתפס דעת ר"ל לעיקר י"ל דדעתו דלא לאפלוגי אתא ר"ל אדרב אלא לאוסופי כי לפי הטעם של רב עיקר הטעם הוא שמא יכפור במזיד וא"כ אם הלוה הוא איש נדיק שלא יכפור במזיד יוכל להלוותו בלא עדים ואתא ר"ל לאוסופי באפי' הלוה הוא איש נדיק ג"כ לא ילוונו בלא עדים שמא יכפור מחמת שכחה ויגרום המלוה קללה לעלמו ע"כ תפס המחבר טעם דר"ל שהוא כולל כל האנשים וגם

רביעית

רבינא דהוה בתרה ס"ל כר"ל כדמוכח בגמרא (סס) דרב אחי
סלח לרבינא בילוה לו מצות ובלח לו רבינא ביבית עדים ויכתוב
בטר בלח לו רב אחי אגא נמי בלח לו רבינא כ"ם מר דעריד
בגרסא ומסתלי ואגרוס קללה לעלמי ומדלא אמר טעם דלפני
עור מכמע דלא ס"ל. לך יש לדחוק דלא רלה לומר על ר"ח לפני
עור לך בחמת לולא פי' רש"י היה נראה לומר דלא חיישינן שמא
יכפור במזיד דא"כ מה בלע בילוה בעדים הלא יכול לכפור ולומר
פרעתי דקיי"ל המלוה את חבירו בעדים א"צ לפורעו בעדים אבל
מחמת בכחה חיישינן שמא יכפיר ויעמוד על דעתו לאמר
לא לויתי לכן בילוה בעדים אף בשיבכח לא יעמוד על דעתו נגד
המלוה וא"כ דחיישינן בבכחה גם על ר"ח יוכל לאמר לפני עור
ומדלא אמר רבינא טעם דלפ"ע ס"מ לא סבירא ליה והטעם
דלא סבירא ליה י"ל כמ"ם הפלפולא חריפתא דלא שייך לפ"ע
אלא כגון מוסיב כום יין לגזיר דהשכבול הוא היכף ומיד אבל
הכא בשעה שמלוה עדיין אין מכבול. ובעיקר מחלוקת רב
יהודה ור"ל מלאתי בס' עיר בגימין דר"י סבר מנה לי בידך והלה
אמר איני יודע אם הלויתני חייב א"כ לא שייך לומר גורס קללה
לעלמו דבשיכפור הלוה וזה הוכיחו יקללו להמלוה דמאי חזית
דה"אמת עם הלוה דילמא ה"אמת עם המלוה הלא אין ללוה סוס
מינו ור"ל ס"ל מנה לי בידך והלה אומר איני יודע פטור ע"כ
בפיר אמר גורס קללה לעלמו דבשיכפור הלוה יקללו להמלוה
דהכל יאמינו להלוה דאית ליה מינו דאי בעי אמר איני יודע
וא"כ אחר דהלכה פסוקה מנה לי בידך והלה אומר איני יודע
פטור ע"כ הפס המחבר טעם דגורס קללה לעלמו:
וכל

קכט ובל גבר כפי שכ ו ודעתו
וכל חושב בפי התון מלאכתו .

פירושו כי יזדמן שיהיו שני לגביים במדרגה אחת בתורה ובהשגת אלהות וכ"ז זה יענם וזה יסיג שכר הרבה והטעם כי הרחמן ים לו שכל אחד ולפי שכלו הי' לפל ידו להשיג מדרגה יותר גדולה לפך עלותו גרמה לו שיפאר במדרגה קטנה ע"כ יענם יענם והשני הוא גם השכל מאד לפך ברוב יגיעה והשתלות בא למדרגה זו ע"כ נוטל שכר הרבה וזה לאמרו וכל גבר כפי שכלו ודעתו גם לפל בעלי לומנות יזדמן כי כלי שעשה זה הלומן עשה חבירו ג"כ ובנופס על שכרם זה יטול שכר הרבה וזה מעט כי זה עשה את הכלי בתכלית וזה לא השתדל רק שיהי כלי מגרעת והשלימי גם ע"ז לא השגיח . כן ג"כ במעשי המלות יזדמן שמלוה שעשה זה עשה ג"כ חבירו וכ"ז לא יבוו בשכרם כי זה עשה המלוה בתכלית ההידור וזה עשה כלי הידור והשלימי לא עשה כתיקונה וזה לאמרו וכל חוסך פי' בעל מלאכה יקולס כפי תקון מלאכתו :

קל ונדבת לב יקרה היא ונאוה
ואחית לנדבה הענוה .

פירושו לנדבה לריך לגרף גם הענוה כי הלדקה שנותן להתייהר לינו נחשב לכלום כמאמר חז"ל (ב"ב י') חסד לאומים חטאת חסד שאומות העולם עושים חטאת הוא להם שאינם עושים אלא להתייהר . עוד יש לפרש כוונתו כי הנדיבות והענוה אינם שם והא בפ"ו הליט כי מ' שהוא בעל גאוה לא יהי' נדבן כי הוא חוסך בדעתו שהוא גדול מכולם ולא יספיל כבודו להשגיח על שפל ערך :

וסורה

קלו וסירה משבועת שוא וגורה
להשביע בשם גדול ונורא .

כולל שהי להזהרות שלא ישבע החדש לבוא ולא ישביע לחבירו כי כשם שנפרעים מן הנשבעים כך נפרעים מן המשביע :

קלח בחר צדק בכל מהן ומשא
וחון על דל ועל מסכן וחוסה .

נראה כוונתו דהנה ים הנשים גוזלים וחומסים ואין משלמים מה שלוים ומפזרים הרבה על צדקה וידמו בנפשם כי לצדקה תכפר על הגזל והחמס לך בחמת לימת במדרש משלי יד ליד לא ינקה לע פי' אם ביד אחד יגזול ויחמוס וביד הב' יעשה לצדקה לא ינקה מדינה של גהנם הנקרא רע ע"כ אמר בחר לצדק בכל מאה ומתן ואז חון על דל ויהי' לצדקתך מקובלת ועד"ז יפורש מאמר חז"ל (ב"ב י') גדולה לצדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר שמרו משפט ועשו לצדקה כי קרובה ישועתי לבוא ולצדקתי להגלות ולכאורה איך מוכיח מהאי קרא כי לצדקה מקרבת הגאולה הלא הכתוב מזכיר שני דברים משפט ולצדקה לך לדבריו ניחא דכונת הכתוב שמרו משפט פי' שלא הגזלו ואז יעשו לצדקה ויהי' הצדקה מממון שלכם ואז קרובה ישועתי לבוא ולצדקתי להגלות ע"י הצדקה :

קמט ואל תבאב לדבר פה ונדר
ולא תרדוף סלול יחיד וברד .

כוונתו שלא ילטער אדם על עניני טוה"ז שהוא כלה וגפסד וכולל עוד שלא ילטער על מה שעבר . ע"ד אמרם הלועק לשעבר

לבעבר ה"ז הפלת שוח (ברכות ס') ויזכור התדס כי לא חוח לבדו בים התלחות כמחמר חז"ל (כתובות ח') רבים שמו רבים יבחו. ואמרו על חלכסנדר מוקדון שלוה לחמו כי ביוס מותו תקבץ חליה כל שרי המדינות ויהיה זה היום יוס משתה ושמחה ולוה שתחמר לקרואים שלא יבנס למשתה זה שוס אחד שקרה לו מקרה רעה או תלחה למען לא יהי' לבל בשמחה כלל ושוס רעדה בגילה הפך מבחר אבלי ב"א שסס בדחגה ויגון ואמנס שהי' זאת השמחה שלמה מבלי מחשבה ולער כלל ויהי היוס שנודע לה יוס מותו עשתה אס חלכסנדר כל מה שלוה בנה וזמנה והכינה כל מה שלריך לבית המשתה ולותה לקרוח לכל חגבי המלכות לבח אל המשתה אשר עשתה להס ויהי ביוס המועד והנה לא בח גס אחד מהס ותחמר אס חלכסנדר מדוע לא בח העש אל המשתה אשר עשיתי להס ויחמרו לה מפני שחת לויח שלא יבוח אל המשתה מי שעבר עליו תלחה וכל ב"א עברו עליהס לרוח ותלחות אין נמלט מהס אחד וע"כ לא בחו. אז הרימה קולה ואמרה חלכסנדר בני הלא חכמת ברחשיתך לאחריתך ואתה חפלת לנחמני נחמה שלמה להרחות כי אין בתלחות חדום ואין תלחה מיוחדת לאיש מב"א תלא הכל שוין בה ואין אחד שלא עבר עליו רוח קנחה דחגה ויגון:

קעה יאו איש שיהוסף אל בשניו
והוא יוסיף עונות על עוניו.
קעו ומה יועיל אשר יחיה בתבל
והיותו בעמל גם בהבל.

פירושו כשיבקש אדם מד' על אריכת ימים לא יהי' מגמתו למען

התענג בדמן נפשו כי אם למען יוכל לעבוד את ד' ולעסוק בתורה כי העולם הזה הוא עולם המעשה ועולם הבא הוא עולם הגמול והיום לעשותם ולא למחר לעשותם והאנשים המבקשים חיים רק בשביל התאות עוה"ז קורא אותם בספר הזהר בשם כלבים כי הכלבים הם בעלי תאוה מאד ע"ד הכתוב והכלבים לא ידעו שבעה ואחז"ל לית דעתי מכלבא ע"כ היתה בזהר לומין ככלבא הב לן חיים הב לן מזוני וזה שאמרו חומרים בר"ה וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים פי' שיהיה רק למענך שנוכל לעבוד אותך:

קעח שמור חקים ומשפטים ישרים
ודון נפשך כמו הדין אחרים.

פירושו ע"ד אמרם (נגעים פ"ב) כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עלמו פי' יש אנשים אשר אם רואים בחבירם איזה דבר טוב מקטינים אותו ואומרים כי דבר נקל הוא וכשרואים מחבירם איזה מעשה רע מגדילים על אחת שבע ואף שהוא באמת כאשר שערה אומרים בהוא בעצות העגלה וכשהם עושים איזה חטא אבר הוא כאר אומרים חפיס אגו מפשע ולא עון לנו ולהפך כשעושים איזה מצוה אף שהוא דבר קטן מאד מהפלרים מאד ואומרים כי דבר גדול עשו ע"כ אמר ודון נפשך כמו הדין אחרים:

קעט שטע תמיד לדברי החכמים
ובורח מאנשים נעלמים.

פירושו הנמר מאנשים המעלימים מעשיהם הרעים ומתימים מטוה הירחה על פניהם כמו שאמר ינאי המלך להשתו

אל תהירהי לה מן הפרוסים ולה מן הנדוקים אלה מן הנשועים שדומין לפרוסים עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס וכדאיתה בתדר"ב פכ"ה נוח לאדם להלך על כל העולם כלו מליבד עם ב"ה המתעטפים בסדינין ופי' המפרשים הכונה דנוח לאדם להיות נע ונד בכל העולם אף שהוא קשה מאד מלהתחבר עם ב"ה המתעטפים בסדינין פי' שמתעטפים בלבוש הירהה ובפנימיותם מלאים כל דבר רע :

קפ שמור מצוה שמור תורה וחקה
או תהיה לך מאל צדקה :

לדעתי הכונה דידוע דמה שהקב"ה נותן שכר הוא ע"ל החסד וזה כונת התנא בתחבות שתמר מתן שכרה והטעם שהיו מגיע לאדם שכר ע"פ דין הוא כדאיתה בתו"ר פ' לתור מי הקדימני ואשלם מי עשה לי מעקה עד שלא נתתי לו גג כו' ועוד דזה גופה מה שהקב"ה מצוה לאדם שיעשה רצונו זה הוא השכר כי בתמת לוא יזדמן שיבוא מלך בשר ודם ויבקש מעבדיו לזה שירות בלי ספק כ"ש שהדל בכל מאמצי כחו להיות מהזוכים לשרת את המלך ומי כמוהו יבקש את"כ מהמלך שיתן לו שכר בעד השירות הלא אין גמול גדול יותר מזה שזכה לשרת את המלך ת"כ עתכו"כ כשזוכה האדם לשרת את מש"ה הקב"ה הלא אין שכר גדול מזה וזה כונת התנא בתחבות שכר מצוה מצוה פי' המצוה עצמה הוא השכר וזה כונת הקרא ולך תהדי החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו פי' מה שאתה נותן שכר הוא רק מצד חסד וזה כונת הנשון כשימור האדם את המצות והחקים אז יתן לו ד' שכר אך לא מצד הדין רק ע"ד לדקה .

דברים ישרים

ברכות דף ו' ע"א תניא אבא בנימן אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני הטזיקין, אמר אביי אינהו נפישי מינן וקיימי עלן כי כסלא לאיגיא, אמר רב הונא כל חד וחד מינן אלפא משמאליה ורכבתא מימיניה [שנא' יפול מצדך אלף ורבבה מימינך]. אמר רבא האי דוחקא דהוי בבלה מינייהו הוי, הני ברכי דשלהי מינייהו, הני מאני דרבנן דכלו מהופיה דידהו, הני כרעי דמנקפי מינייהו:

הנה כל המאמר סובב על מליחות השדים והנה לך כי אין להכחיש מליחות השדים כמזכר בכמה מקומות בש"ס ובפרט בספרי קבלה בכ"ז נוכל להעתיק עוד כונה במאמר הנוכחי. כי ידוע כי עיקר תכלית בריאת האדם לעבוד השם ית' הוא ללחום מלחמת היצר למען לא יחכל נהמת דכסופא בבוא על שכרו כי מאן דאכיל דלאו דיליה בהים לאסתכולי ביה וז"ש (תהלים י"ז) אני בצדק אחזה פניך ועיקר מלחמת היצר הוא בבוא לאדם איזה נסיון וידוע כי ים שני מיני נסיונות לאדם נסיון העוני ונסיון העושר ונסיון העושר גדול מנסיון העוני בכמות ובאיכות בחיכות הוא מקרא מפורש (במדבר ל') שהתפלל שלמה אל אלהים רים ועושר אל תתן

לי

לי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי אלהי ופן אורם וגנבתי ותפשתי שם אלהי וידוע כי חטא הגונב ונשבע לשקר קטן מחטא הכפירה בעיקר. הרי שנסיון העושר גדול מנסיון העוני בהיכות. ובכמות ג"כ גדול נסיון העושר כי ע"י נסיון העוני יבוא לידי גזל ותרמית וזה לא יכול לעשות בכל רגע ועוגה כי כמה מכשולים ומחתחים לפניו המונעים אותו מלגנוב לא כן ע"י נסיון העושר יבא לידי כפירה אשר בזה אין סוף מוגע ומפריע כי מי ימשול ברוחו ובכל זמן ובכל מקום יוכל להיות כופר בכל. והנה ידוע כי זכות ועונה מכונה בשם ימין והרע מכונה בשם שמאל גם ידוע כי אין מזיק גדול יותר מהעבירה עלמה כי ידוע כי מכל עבירה נברת מחבל וזה אומרם (חגיגה פ"ג) השתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה פי' לידי המשחית הנברת מן העבירה. ועד"ז פי' הגאון ר"ח מוולאזין כוונת אומרם אנשו נפשין מינן פי' מה שהמזיקין נפשין הוא מינן פי' ע"י מעשינו. וזה כוונת אומרם (ע"ז ה') העושה עבירה אחת מלפפתו והולכת עמו פי' המלאך הנברת מן העבירה מלפפתו וזה כוונת הכתוב (תהלים ל"ד) ממותת רשע רעה וזה כוונת חז"ל באומרם הגלד לפניהו שבאו להזכיר את השדם שבאיזה מלד שיהי' הן במלד העוני הן במלד העושר יפניח מאד בעיניו פקיחה שלא יפול ח"ו ברשת היל"ר וזה אומרם כל חד מיכן אלפא מסמאליה פי' כשהוא במלד העוני המכונה בשם שמאל יוכל לבוא לידי אלף עבירות הנקראים מזיקים וכשבתא מימיניה פי' כשהוא במלד העושר המכונה ימין יוכל לבוא לידי רבוא עבירות. וזה כוונתם ג"כ במה שאמרו הני כרעי דמנקפי פי' השבשים שהם חלושים בירכתם כשדם החלוש והרכבותיה דא לדא נקטן מינייהו פי' ע"י הנסיונות הם חלושים. הני כרכי

דמלבי פי' אם הרואה חייב להסיח אסור אם שלמים עם ה' ותורתו וכ"ז נלמד חייב פעמים מצות מצת הירואה ועבדו על חייב ל"ת אז ביטלו מ"ע מיניהו הוי פי' תדע שבא לידם חייב נסיונות ולא יוכלו לעמוד בנסיונם הני מילי דרבנן דכלו פי' אם הרואה אלל ת"ח חייב מדות נפחתות כי המדות נקראים לבוש ע"ם מדו בד ובאמת הת"ח צריך להיות מוכתר בכל מדות טובות כי אם אין לה"ח מדות טובות הוא בזוי התורה כמאמר חז"ל (יומא פו) מה הבריות אומרים פלוני שלמד תורה כמה מקולקלים דרכיו כמה מכוערים מעשיו מיניהו הוי פי' ע"י הנסיונות בהו לידי מדה נפחתה כי קשה מאד לעמוד בנסיון כמו שהנו מתפללים בכל יום ואל תביאנו לידי נסיון. ועד"ז יפורש ג"כ מאמרם האי דוחקא דהוי בכלה פי' אם הרואה חייב להסיח שבאים לשמוע הדרשה הנקרא כלה וכ"ז אין ירחתם שלמה ועובדים את ה' רק על דרך שאדם דוחק את חבירו לעשות חייב דבר מיניהו פי' ע"י הנסיונות:

שם דף י"ד ע"ב **ההוא** דנחית קמיה דרבה שמעיה רבה דאמר אמת אמת תרי זימני אמר רבה כל אמת אמת תפסיה להאי [פירש"י, ריהטא של אמת תפסתו לזה].

ובפי הנראה פי' כל לשון לעקה ע"ד שאמרו חז"ל (ב"ב ה') עיזה בעלמא להו לאכלוי בעי. ולפע"ד י"ל כונת חז"ל הכי כל אמת אמת תפסיה להאי פי' מי שאומר אמת בכי פעמים צריך להופסו על כך כמו שאמרו האומר שמע שמע מודים מודים משתקין אותו ולשון תפיסה מלינו לקמן גבי ברכת המזון והנקדנין תופסין אותו על כך:

שבת דף ל' ע"ב כי הא דרבה מקמי דפתח להו לרבנן
אומר מלתא דבדיחותא ובדחי רבנן
לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתתא:

לדעתי אין הכוונה במילי דבדיחותא דבכי שחוק וסיחול רק הכוונה דודאי בהלמידים שלמדו לפני רבה גמלאו כמה תלמידים אשר השליכו נפשם מנגד למען לימוד התורה ועזבו את גשמם ובני ביתם בלי משען לחם וידוע כי מי שלבו מלא דאגות לא יוכל לכון לבו בלימודו כמו שאמרו על דרך משל שזהו כוונת רז"ל תורתו של דואג מן השפה ולחוץ ע"כ קודם שפתח ההלכה לפני התלמידים היה משמח אותם בדברי תנחומים וחזק את נפשם בד' כי בזכות התורה ישלח להם ד' עזרו מקודש וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיים מעושר וח"כ למד עמהם ההלכה וזהו ג"כ כוונת רז"ל (ברכות ו') כל הנהנה מסעודת חבן ואינו משמחו עובר בב' קולות דאין הכוונה על המחולות והריקודים רק הכוונה דידוע כי כמה חתנים הם עלבים מאד בעת חופתם בידעם כי לוקחים רחמים על לוחרם ומי יודע אם יזמין להם ד' פרנסתם ע"כ החיוב לשמח את החתן בדברים ולחזק תקותו ובטחונו בד':

שם דף ס"ה ע"א דרש ר' סמאי בשעה שהקדימו ישראל
נעשה לנשמע באו ששים רבוא
של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו
שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע:

והנה ממאמר הזה משמע דעיקר הגני כתרים הוא רק בשביל הקדימה ואלו לאמרו נשמע ונעשה לא היה מגיע להם הכתרים

הכתבים ולכאורה איך תליא הכתבים בהקדמה וי"ל דהנה יש
מחלוקת בין הקדמונים אם יעבוד האדם את ד' ע"ד מחקר
דהיינו שיחקור האדם בשכלו על כל מלוה מה טעם יש בה ומה
תכליתה או שיעבוד את ד' כלי שום חקירה רק בתמימות והנה
בשתי הדרכים יש מעלה וחסרון בדרך החקירה יש מעלה כי
כשידע טעם המלוה תערב עליו מאד ויעשנה בתמימות ובחשק
ממרן אך לעומת זה יש חסרון פן יפול ח"ו בחקירות כוזבות כי
האדם עלול לטעות וגם כשלא יבוא עד חקר תכליתה לא יעשה
המלוה כל עיקר ובדרך התמימות יש מעלה כי לעולם לא יזוז זיז
כל שהוא מדרך התורה והמלוה אך לעומת זה יש חסרון שיעשה
המלות בעצלות ובקירות לחר שאין שום טעם ועריכות בדבר
והלחרונים עשו פשר שמתחלה יעבוד האדם את ד' בתמימות בלי
שום חקירה וכשיהיה נשרש מאד בעבדות הבורא אז יוכל לחקור
בשכלו ולא יכשל והנה לשון שמיעה נופל ג"כ על הבנה כמו שכתוב
(בראשית מ"ב) והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המלין ביניהם.
והשתא יפורש המאמר לוח למדו נשמע ונעשה אז שם הייגו
מפרשים שמע לשון הבנה פי' שמתחלה נבין בשכלנו טעם המלוה
ואח"כ נעשה הלא הוא דרך מכוכן מאד ולא היה מגיע להם לשם
כתר אחד ושם נפרש נשמע לשון שמיעת אזן פי' שנשמע בחזיונו
מה שיאמר ד' לנו ונעשה הלא אין מגיע להם אלא כתר אחד כי
השמיעה אינה רק הבנה לעשיה לא כן עתה שהקדימו נעשה לנשמע
ע"כ ונשמע לשון הבנה וכוונתם בתחלה נעשה כלי חקירה ואח"כ
כשנהיה מוסרשים בעבודת הבורא אז ונשמע פי' נבין בשכלנו
טעמי המלות וא"כ זה וזה יתקיים בידם וזהו כוונת הבורא ע"כ
קשרו להם שני כתרים. ובזה יתבאר מדרש תמוה שהה היה להם

ליטרחל

ליסראל לומר נעשה ונשמע שמח היה נתה להם לומר אלה אלהיך יסראל ולדבריהו יהבאר היטיב דהנה מבואר בספרי הדרום דעניין חטא העגל היה כך כי משה הבטיח להם לעשות איזה פעולה להוריד השראת השכינה בזה העולם ולאחר חשבו שמשה מת כמו שהראה להם השטן דמות מטתו התחילו לחקור בשכלם באיזה אופן יורידו השכינה למטה ועלה בדעתם לעשות דמות עגל בחשבם שעי"ז יורידו השכינה למטה כמלת שע"י הקדמתם לעלות על במתי החקירה נפלו ונכשלו וזהו כונת המדרש נתה היה להם לומר נעשה ונשמע אלא היה להם לומר נשמע ונעשה אלא ע"כ כונתם בתחלה נעשה ואח"כ כשנהיה מוכרחים היטיב בעבודת הבורא אח"כ ונשמע פי' נחקור בשכלנו וא"כ עתה שהיה תיקף אחר מתן תורה אלא היו עדין מוכרחים בעבודת הבורא אשר היה נתה להם להלך אחרי חקירתם אלא היה להם להמתין עד כוח להם דבר ה' וזה ממרס שמח נתה היה להם לומר אלה אלהיך יסראל:

שם דף קיח ע"א אמר ר' יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים.

וצריך להבין מה מדה כנגד מדה הוא וגלע"ד דהנה כל התומות שבתים יום אחד בשבוע אך לא כמלת שום תומה שיחשבות ביום השבת והטעם לזה הובא בספרי הדרום ובראשית היע"ד לפי שהתומות עומדים תחת ממשלת המזלות ובשבת שולט מזל שבתאי שהוא מורה על העדר וכליון ולכן הם עליבים ביום השבת אבל אנחנו בני מאמינים כי אנו תחת השגחת ד' ואנחנו למעלה מן

המזל

המזל ע"כ אלו בוכתים ביום הסבת ומעניש לאומו והטעם שהאומות עובדים למזלות כי הם חושבים כי אין כבודו של הקב"ה להשגיח רק בשמים אבל שם ברפים ואופנים וחיות הקדם אך בעולם הזה אבר הוא עולם השפל עולם הכלה ונפסד אין כבודו להשגיח ע"כ מסר הנהגת עוה"ז למערכת השמים ע"כ ים מן האומות שעובדים לחמה וים עובדים ללבנה ולכוכב נבח השמים נמצא האומות עובים גבול להשגחת הבורא והומרים עד פה הבא ולא תוסיף לא כן אנחנו מאמינים כי גם בשמים אין כבודו להשגיח וכב"ז הוא משגיח בשמים וה"כ משגיח ג"כ בארץ נמצא שהשגחת הש"י הוא בלתי גבול וזה כונת המאמר כל המעגב את הסבת נמצא מאמין כי אין להמזלות שום ממשלה בעולם והכל ביד ד' ואין גבול להשגחת הבורא ע"כ מדה כנגד מדה נותנים לו נחלה בלי מלריס :

בגילה דף ג' ע"א אמר רבינא ש"מ האי מאן דמיבעית אע"ג דאיהו לא הזי מוליה חזי מאי הקנהיה לקרי ק"ש ואי קאי במקום הטנופת לנשוף מדוכתיה ארבע גרמידי ואי לא ליתא הכי עיוא דבי טבחי שמינא מינאי .

לדעתי כונת המאמר האי מאן דמבעית פי' שהוא דואג ומפחד מעניני עוה"ז מאי הקנהיה לקרי ק"ש אבר שם בכוב בכל נפשך אפי' הוא נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל מדה שהוא מודד לך כין מדה טובה וכין מדת פורעניות הוי מודה לו ואי לא לנכוף מדוכתיה ארבע גרמידי פי' יזכור כי חיי האדם הוא הבל ובכל יום הוא הולך למות וזה סוף כל האדם ומה יתרון לאדם

לאדם בכל עמלו ואם יעשיר ויגבור כעפר כסף הלא לא יקח עמו כלום ובהגיע עתו למות נותנים לו ד' אמות לקברו כמו שני שבעניים ובזה יכיר מעליו כל הדאגות ואי לא לימת הכי עיזת דבי טבחא שמינת מינאי פי' דהנה ידוע דתכלית בריאת האדם בעוה"ז הוא רק לעבוד את הבורא ולעסוק בתורה ומצות ולא להתעגג בדבר נפסד לאכול ולשתות ואף כי אין לריך רחים ע"ז כי מי לא יבין את זאת בכל זאת המס"י הביא רחיה לזה כי אם נאמר שתכלית האדם הוא חיי עוה"ז יגרע חלק האדם מן הבהמה כי הבהמה אוכלת ושותה ויפגה ואין לה שום דאגה ועבר לחמה נתן ומימיה נאמנים והיא דפגה ורעננה והאדם אבר הוא מבחר היצורים אין רגע בלי פגע ואין אים בתבל אבר יעבור עליו כל ימיו בלי פגע לזה דאגת פרנסה ולזה לעבר גדול בניס אם כן יהיה עול בחיקו יתברך ע"כ לריכין אנו לומר דתכלית בריאת האדם הוא לעבוד את ה' וזה עיזת דבי טבחא שמינת מינאי פי' יאמר לנפשו הלא עיזת דבי טבחא שמינת מינאי וא"כ אם העיקר הוא חיי עוה"ז הלא טוב לבהמה ממני וזה דבר שאין מתקבל על השכל הלא וודאי עיקר תכלית האדם הוא חיי עוה"ב ובעולם הזה הוא רק כמלון וכמו האים הגוסע לא יקפיד כ"כ בבואו למלון כמו בביתו בידעו כי הוא דירת עראי כן לא יתפעל האדם מעניני עוה"ז כי הוא ג"כ דירת עראי :

כתובות דף פב ע"ב אזיל [רבי] איעסיק ליה לבריה בי ר' יוסי בן זימרא פסקו ליה הרתי סרי שנין למיזל בבי רב . אחלפוה קמיה , אמר להו ניהוו שית שנין . אחלפוה קמיה אמר להו איכנים והדר איזיל הוה

הוה קא מבסיף מאבוה א"ל בני דעת קונך יש בך מעיקרא כתיב (שמות טו) הביאמו ותטעמו ולבסוף כתיב (שם כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם:

לבאורה המאמר מחוסר הבנה. וגראה דהנה בקידושין יש מחלוקת אם יכול לקדש לאשה וחכ"א ילמוד תורה תחלה ולחכ"א יכול לקדש תורה ומסיק הגמ' דמי שיהיו לו רחיים בלוחכו ילמוד תורה ולחכ"א יכול לאשה ומי שלא יהיו לו רחיים בלוחכו יכול לאשה וחכ"א ילמוד תורה כדי שילמוד בטהרה. נמצא זה כונת הגמרא דמתחלה פסקו לו שילך שניס עשר שביהמ"ד וחכ"א יכול לאשה פן יהיו לו רחיים בלוחכו וחכ"א כשהחליפוה קמיה הכיר בתכונת נפשה כי טובת המוג היא והיא לא תפריע תורתו מלימודו ותולי דבר עמה לתודות זה. חכ"א כשהחליפוה עוד פעם אחת הכיר עוד יותר את תכונת נפשה וטוב מוגה כי היא לא תפריע תורתו מלימוד ולא יהיו לו רחיים בלוחכו ע"כ טוב יותר שיעשה הגסותין קודם וחכ"א ילמוד תורה כדי שילמוד בטהרה:

שם דף ע"ו ע"ב ריב"ל מיכרך בהו [בבעלי ראתן] ועסיק בתורה אמר (משלי ה') אילת אהבים ויעלת חן אם חן מעלה על לומדיה אגוני לא מגנא, כי הוה שביב א"ל למלאך המות ויל עביד ליה רעותיה אול איתחזי ליה אמר ליה אחוי לי דוכתאי אמר ליה לחיי אמר ליה הב לי סבינך דלמא מבעתת לי באורחא יהבה ניהליה כי מטא להתם דלייה קא מחוי ליה שוור נפל להחוא גיסא

נקטיה

נקטינה בקרנא דגלימיה א"ל בשבועתא דלא אתינא
אמר קודשא בריך הוא אי איתשיל אשבועתא ניהדר
אי לא לא ניהדר אמר ליה הב לי סבינאי לא הזה
קא יהיב ליה נפקא בת קלא ואמרה ליה הב ניהליה
דמיתבעא לברייתא:

לדעתי כוונת המאמר כך דריב"ל בקש לרחות מקומו ומזה ידע
אם הניע למדריגה גדולה ואם לא יבקש מאתו שיקח לו
עוד זמן לתקן מעשיו כדמליגו בר' חנינא בר פפא שאמר למלאך
המות תימהני עד דאסרך תלמודאי ובקיאי. והנה ידוע דהמ
ה"ה הוא היצה"ר הוא המלאך המות יורד ומסית עולה ומקטרג
נגד רצון ונגד נפשו ע"כ מה שמסית האדם לחטוא מכונה
בשם סכין וידוע מאמר חז"ל (ע"ז י"ז) יש קונה עולמו בשעה
אחת ויש מאבד עולמו בשעה אחת ע"כ אמר הב לי סכינך דילמא
מבעתת לי בתורתך פי' בקש לבטל מאתו כח ההסתה אשר לו
למען לא יחטיאהו. יהב ליה. אה"כ כשראה גודל תשוקת השוה"ב אשר
כל התשוקים שבעולם שיוכל האדם לצייר בנפשו כאין וכאפס נחשב
נגד תשוקת עוה"ב ע"כ אמר בשבועתך דלא אתינא וע"כ כשביקש
ממנו להחזיר לו הסכין לא נתן לו פי' שרצה לבטל לגמרי את
היצה"ר כי ע"י עצת היצר יפסיד האדם את השוה"ב אשר הוא
תשוקו נלחי לך בחמת תכליות בריאת האדם בזה העולם הוא
רק ללחוש מלחמת היצר כי בחמת הנסתה עובדת את ד' גם
קודם בואה לעוה"ז לך היא בנדר מלאך אחר שאין לה יצה"ר
ע"כ שכרה היא בנדר מתנה ואיתא בירושלמי מאן דאכיל דלאו
דיליה בהית לאתחזולי בחפיס ע"כ הוריד הקב"ה הנסתה בזה
העולם ואלבישה בגוף ונעש בו יצה"ר וכאשר יגבור על היצה"ר

וילחמו:

ויגלחו לו יכול על סכרו כנדר נהנה מיניעו ע"כ נפק קלח הב ליה דמהבעי לבריית :

נדרים דף נ' ע"ב רבי עבד ליה הלולא לר"ש בריה בתב על בית ננגא עשרין וארבע אלפין רבואין דינרין נפק על בית ננגא דין ולא אומניה לבר קפרא [פירש"י לפי שהיה א"ש ברחן ומתירא שמא יעשה שום דבר שישחוק] אמר ליה אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה אומניה אמר לעושי רצונו בעוה"ז כך לעוה"ב על אחת כמה וכמה :

הבאאר הזה מבליח כל רואיו ואומר דרשני ומלאתי בשו"ת שבות יעקב כיאור נחמד ע"ז ואות דאיתא באו"ח סימן תק"ס לאסור לאדם למלאות שחוק פיו בשוה"ז וכתב הע"ז דבגוסחת הטור כאוב בגלות הזה וגלפע"ד שיש חילוק דודאי לעמוד שמחה בהיגה על מלוה לאסור גם בזמן הבית לכל שמחה על מלוה היה מותר לכל בזמן הגלות לפילו שמחה על מלוה כגון חתונה או פורים ג"כ לאסור עכ"ל . והגה רבי היה לאחר החורבן וכדמשמע ברש"י כולין דף ז' ד"ה רבי החיר לא בית שלן ואיתא בשוף מס' מכות וכבר היו מהלכין ר' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור"ג ור"ע מהלך אחרם שמעו קול המולה מפלטיה של רומי התחילו הם בוכים ור"ע מלחק לאמרו למה לאתה מלחק לאמר לא לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על לא חז כאה וכאה ומ"כ זה היה פילפול של רבי זבר קפרא שרבי היה מתירא להזמין בר קפרא שמא יביאנו לידי שחוק וסבירא ליה בזמן הגלות לאסור לשחוק לפי שחוק של

מלוה למר ליה בר קפרא אם לעובדי דלוגו כך לעובדי דלוגו על אחת כמה וכמה והוא ממש כסברת ר"ש ע"כ מותר לעשות פחות פחות אל מלוה וכשמע רבי כך הודה לדברי בר קפרא ותזמניה :

שם דף ס"ו ע"ב ההוא דאמר לה לרביתהו קונם שאי את נהנית לי עד שתטעימי תבשילך לרבי יהודה ולרבי שמעון . רבי יהודה טעים אמר ק"ו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים המאררים בפק אני על אחת כמה וכמה . ר"ש לא טעים אמר ימותו כל בני אלמנה ואל יוו שמעון ממקומו ועוד כי היכי דלא לתרגלי למינדר :

ולכאורה נראה כי ר"ש הי' ס"ו גאונן ודבר זה לא יקובל אל הכלל ועוד מה הי' יסוד פלוגתתם . ונראה דהנה בגדר הטעם יש שני דעות כת אחת סוברים דגדר הטעם שיגמור האדם בדעתו שהוא כאין ואפס ואין בו ממש מעלה כמו שנאמר ונחנו מה וכת השני סוברת כי האדם יכול לידע כי הוא בעל מעלות ובעל מדות ויש לו במה להתפאר ובכל זאת לא יתגאה וידוע דטעם דת"ח יכול למחול כבוד התורה משום דתורה דיליה דכתיב ובתורתו יהגה יומם ולילה וזהו דוקא בת"ח גדול אבל ת"ח שאינו גדול כ"כ בתורה לא יוכל למחול כבוד התורה כי לאינו שלו כמאמר חז"ל (ע"ז י"ט) כתיב בתורת ד' תמימה וכתיב ובתורתו יהגה בתחלה בתורת ד' ואח"כ ובתורתו וזהו פלוגתתם דר"י סבר דגדר הטעם שילע בנפשו מה הוא ובכל זאת לא יתגאה

יתגלה ח"כ ידע שהוא ה"ח גדול ויכול למחול על כבוד תורתו לך ר"ם סבר כביטה הגנית דגדר העגוה שיסיס עלמו כחין ח"כ החזיק עלמו במדרגה קטנה מאד והתורה לימו שלו ומן הדין לימו רכאי למחול:

נישין דף ז' ע"א מאי זאת לא זאת דרש רב עוירא זימנין אמר לה משמיה דרב אמי וזימנין אמר לה משמיה דרב אמי בשעה שאמר הקב"ה לישראל הסר המצנפת והרם העטרה אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם זאת להן לישראל שהקרימו לפניך בסיני נעשה לנשמע אמר להן לא זאת להן לישראל שהשפילו את הגבוה והגביהו את השפל והעמידו צלם בהיכל.

ולכאורה אין מובן מאי כונו רז"ל בזה שאמרו הגביהו השפל והגבוה השפילו ולפע"ד נראה דהנה ידוע דעיקר מעות העובדים לעבת השמים הוא מחמת שמוברים כי מלכותה דרקיע כעין מלכותה דארעא. כמו מלכותה דאר עת הדבר הקטן נמסר לסופטים והדבר הגדול יביאון לפני המלך כן אנל הקב"ה ב"ב כי אחר שהקב"ה גדול מאד אין כבודו להתערב בעניני עוה"ז אשר הוא עולם השפל ע"כ מסר עניני עוה"ז ביד מערכת השמים אבל בשמים אשר שם מבחן שרפים ואופנים שם כבודו של הקב"ה ושם הוא בעלמו משגיח נמנה לפי דעתם הם מרוממים את ד' אך בחמת הם משפילים כבוד ד' בזה כי לפי דעתם ים גבול לגדולת ד' ובחמת אין חקר ואין תכלית לגדולתו וכמו שהחדש כאפס וכאין נגד המלאכים כן המלאכים כאפס וכאין נגד גדולת

הקב"ה

הקב"ה וכ"ז הוא מצניע בשמים ח"כ הוא מצניע ג"כ בארץ.
וזה ביאורו הרחשונים הפסוקים (תהלים קיג) רם על כל גויים
ד' על השמים כבודו מי כד' אלהינו המגביהי לשבת המשפילי
לראות בשמים ובארץ דהנה הנ"מ בין גדול לרם גדול יותר על
דבר הנבוה מן הארץ עד למעלה חיזה חמותה כמו עמוד גבוה
התקוע בארץ ורם יותר על דבר שהוא עומד למעלה ואינו מגיע
לארץ וזה כוונת הכתוב רם על כל גויים ה' פי' שאלמלא הוא
בבחינת רם אחר שאומרים כי השגחתו רק בשמים ומפני מה
אומרים כן על השמים כבודו פי' על השמים כבודו להצניח ולא
בארץ מי כד' אלהינו פי' איך אנו אומרים המגביהי לשבת המשפילי
לראות פי' אף על השמים הוא שפלות אצלו להצניח ח"כ בשמים
ובארץ וזה כוונת הכתוב ד' בציון גדול ד' אצל ישראל שהם עם
מצוין נחשב ד' בבחינת גדול ורם הוא פי' הוא בחינת רם על
כל העמים וזה כוונת המאמר ע"י שהשפילו הגבוה הייט הקב"ה
והגביהו השפל הייט המלאכים שהם שפלים מאד נגד הקב"ה
עי"ז העמידו אלם בהיכל:

קידושין דף כה ע"א אבי דנוניא לא אתו לפירקיה דרב
חסדא אמר ליה לרב המנונא
זיל צנעינהו אזל אמר להו מאי טעמא לא אתו רבנן
לפירקא אמרו ליה אמאי ניתי דבעינן מיניה מילתא
ולא פשט לן אמר להו מי בעיתו מינאי מידי ולא
פשיטנא לכו, בעו מיניה עבד שטרסו רבו בבציס
מהו כמום שבגלוי דמי או לא, לא הוה בידיה אמרו
לו מה שמך אמר להו המנונא אמרו לי' לאו המנונא
אלא

אלא קרנונא [פירש"י יושב קרנות אתה ולא בעל תורה. הוספות. ור"ח פירש אתה אומר המנונא היינו חם נונא דג חם ואין כן אלא קר נונא דג שהוא קר] •

לכאורה דברי ר"ת הוא כספר החכוס לך לפע"ד נראה דהנה הגיגה לעתים ביאר המאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים פחים תאר סותר למאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וביאר דשני המאמרים תחד הם דידוע כי כאשר יבוא ליד האדם מצוה לעשות צריך לעשות בחמימות ובהתלהבות וממהה וע"ז פירשו תלה המצות תאר יעשה האדם ותי בהם וכשיבוא לאדם תיזה עבירה צריך להיות קר ועל ולא יעשה לך הבחירה ביד האדם לעשות להפך להיות קר למצוה ותם לעבירה וזה כונת המאמר הכל בידי שמים חוץ מיראים פחים פי' להיות קר לעבירה ותם למצוה הוא בידי האדם וגם מובא בספרי הראשונים כי לכל בעל תי ים כח מיוחד לזה כח הגבורה ולזה כח התאוריות ולזה כח התמלה וכל הכחות תאר נקבלו תלל כל הברואים נמלא תלל האדם ובזה גדל האדם מכל הבע"ח ועוד גדל האדם כי הבע"ח מוכרח בטבעי כי הבע"ח תאר לו כח התאוריות מוכרח להיות תאוריי ותאר לו כח התמלה מוכרח להיות רתמן לא כן האדם לו נתן הקב"ה הכח והממבלה על כל הכחות תל כל תאר יתפון יעס. גם מובא בדברי הגאון מלבים כי כשתגו תפיים לדבר על כח הגבורה שבאדם נוכל לאמר האדי שבאדם כי הגבורה מיוחס לאדי וכן בכל הכחות ותיתא באדרש למה נמשלו ישראל לדגים לומר לך מה דגים לקח שהם תמיד במים וכ"ז כשיורד גשם פותחים את פיהם לקבל כל טפה וטפה כך האדם לקח שעוסק תמיד בתורה כ"ז יתבוך לשמוע עוד תורה נמלא מן כח הדג יבוא האדם

לידי

לידי סקידה התורה ומי שעוסה כן ובוקד על דלתי התורה נוכל לומר עליו כי כח הדג חס חלילו ומי שחיינו שוקד על דלתי התורה בתמידות הוא לנות כי כח הדג שבו נתקרר חלילו. ע"כ כשחלילו לרב המנוגח דבר הלכה ולח ידע. שפטו מזה כי חיינו שוקד על התורה כיאות ע"כ לומרו לו דרך מליצה כי כח הדג חיינו חס חלילו רק נתקרר:

קידושין דף פ' ע"ב אמר רב המנונא אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה שנאמר (משלי יז) פותר מים ראשית מדון:

הקושיא מפורסמת הלח בשבת דף ל' חיתח להפך בשעה שמכניסים חת החדם לדין חומרים לו בשחת ונתת בחמונה וחח"כ חומרים לו קבעת עתים לתורה והתוספות תירלו דכשחולין שולין תחלה על משח ומתן בחמונה וכשדנין דנין תחלה על קביעות עתים לתורה וחח"כ על שחר דברים ועוד כמה תירוצים יש ע"ז. ולדעתי יש לפרש ע"ד לחות כך דהנה ידוע דחדם לריך לעשות תורתו קבע ומלחכתו ערעי וכדחליגו בדברי חז"ל (ברכות ל"ה) דורות הרחשונים עשו תורתם קבע ומלחכתם ערעי זו וזו נתקיים בידם לך לכל הפחות יעשה חדם מלחכתו קבע ותורתו ערעי הייגו שיקבע חיזה שעות ביום על לימוד התורה לך בחמת נמלחו חנכים חשר גם זה לח יעשו והגורם לזה הוא חסרון חמונה שחינם מחמינים בה' שיזמין להם פרנסתם לף חם לח יעסקו כל היום בסחרם ויקבעו עתים לתורה והנה מי שחיינו מחמין בד' ובחנשים ג"כ הייגו מחמין חין טוענו גדול כ"כ לך מי שמחמין לחנשים ובד' חייגו מחמין טוענו יותר גדול כמחמר חז"ל

בכבח

(בבבא קמא ע"ט) מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן זה הפסה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא הפסה כבוד עבד לכבוד קונו והנה ידוע דכל עיקר מצה ומתן הוא בהקפה נועל בהקפה ונותן בהקפה כמאמר חז"ל (תענית פ"ג) החנות פתוחה והחנוני מקיף והם הלדם רוצה שמחמיצים לו ומוציא לו בחורה בהקפה למה לא יחמין ג"כ בד' ומה גם אם הוא נותן בהקפה ויחמין להלדם ח"כ על אחת כמה וכמה צריך להחמין בד' פ"כ שואלים להלדם נצלת ונתת בחמוצה פי' בהקפה ח"כ החמיצוך והחמנת להחריס חח"כ שואלים חומו קבעת עתים לתורה ואז אין לו סוס תירוץ וזה תמרס בלשון צלילה אין תחלת דינו של הלדם חלה על דברי תורה פי' לף כי לפי הסקפה רחבונה נראה כי תחלת דינו הוא על מצה ומתן בחמוצה לך בחמת אין תחלת דינו חלה על ד"ת פי' בשביל ד"ת :

בבא קמא דף פ' ע"א מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים

ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח משחרית לשחרית והביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה והיה יונק ממנה משחרית לשחרית. לימים נכנסו חבריו לבקרו כיון שראו אותה העז קשורה בכרעי המטה חזרו לאחוריהם ואמרו לסטים מזוין [פירש"י. רועה בשדות אחרים וגוזל את הרבים] בביתו של זה ואנו נכנסים אצלו. ישבו וברקו ולא מצאו בו אלא אותו עין של אותה העז ואף הוא בשעה מיהתו אמר יודע

אני

אני שאין בי עון אלא עון אותה העז שעברתי על דברי חבירי:

ולכאורה קשה מאי קאמר בדקו ולא מצאו אלא אותה עון של אותה העז הלא אי אפשר לאדם לדעת עוונות חבירו אף הנגלות ומה גם הנסתרות ועוד קשה על החסיד איך התפלר שאין בו אלא אותו חטא האם יכול האדם לדעת את כל עוונותיו אשר עשה כל ימי חייו ועוד הוא גאוה ועוד למה מסיים שעברתי על דברי חבירי. ט"כ נראה להגיה חכמים אסרו לגדל בהמה דקה אמאי תרעה בשדות לחרים נמצא אם הבהמה רועה בשדות לחרים יש לבעל הבהמה שתי עוונות עון גזל ועון שעבר על דברי חכמים ואם הבהמה אינה רועה בשדות לחרים יש לו רק עון אחד שעבר על דברי חכמים והשתא אתי שפיר שבדקו אם העז היתה רועה בשדות לחרים ולא מצאו אלא עון של אותה העז ולא עון שדות לחרים ואף הוא אמר קודם מיתתו להגדיק נפשו לקיים והייתם נקיים מה' ומישראל גלוי וידוע לפני שאין בי אלא עון שעברתי ע"ד חבירי ולא עון גזל:

סנהדרין דף ז' ע"ב רב כי דזה אתי לבי דינא אמר הכי ברעוה נפשיה לקטלא נפיק וצבי ביתיה לית הוא עביד וריקן לביתיה עיל ולואי שהא ביאה כיציאה.

ולכאורה מאי נעי רב זה וגראה דכל מה שהחסיד יותר נדיק יותר נחשב בעיניו כחוטא כי הוא מכיר את גדולת ה' ע"כ הוא מתירא שמא לפי גדולת הבורא חטא נגדו. ועד"ז פירשו מה שנאמר בתכות כ' שמעון בן נתנאל ירא חטא ולכאורה מה שבח

שבח

שכח הוא זה הלא לפ"ז יכול להיות ירא חטא כי לא נאמר רק לא ע"ה חסיד אבל ירא חטא יכול להיות ע"כ פירשו דתרי ירא חטא יש האחד שהוא מתירא לחטוא וזה לפ"ז יכול להיות ויש ירא חטא שהוא תמיד מתירא שמא חטא וזהו מדרגה גבוהה מאד וכ"ג לגודל מעלתו היה ירא שמא יכשל בעוות הדין והגה שלשה דברים גורמים לעוות הדין האחד מפני מורא בעל דין קשה והשני מפני תקות שוחד או הנאה אחרת והשלישי מפני שהאדם עלול לשגיאות ע"כ טרח יאב על כשא המשפט הברים בלבו את הדברים האלו ברעות נפשי לקטלא נפיק כלומר הנני מוכן ומזומן למות ואני מקבל על עצמי המיתה בנפש חפילה גם לבי ביתי לית הוא עביד וריקן לביתיה לזיל פי' אני מקבל על עצמי בנפש חפילה לבל לבביתי ריקם בלא כסף ואין אני דואג בעד ביתי וגגד הסבה השלישית התפלל ואמר ולותי שתהא ביתה כילותה:

אבות פרק קנין תורה משנה ד' כך היא דרכה של תורה
פת במלח תאכל ומים
במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה
ובתורה אתה עמל אם אתה עושה כן אשריך וטוב
לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב.

ודקדקו המפרשים לשון קורת על חיי לעבר כזה תאכיל בעוה"ז. ונראה דהכונה כך הוי מקבל על עצמך ללמוד תורה לפ"ז אם תאכל פת במלח וחיי לעבר תחיה ואם תעשה כן יהיה הסוף שיהיה לאשריך בעוה"ז ג"כ ע"ד שאמרו כל המקיים את התורה מעוני סופו לקייס מעושר:

בני

זבחים דף ס"ב ע"ב בני אחתיה דרבי טרפון הוו יתבי קמיה דר"ט (פרש"י ה"ג הוו יתבי קמיה דרבי טרפון ולא אמרי מידי פתח ואמר כדי שידברו) פתח ואמר ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה יוחני. א"ל קטורה כתיב. קרי עליהם בני קטורה:

והמאמר לריך ביאור. וגראה דר"ט רלה לנסותם אם שתיקתם הוא מפני שלבם לטוס מהבין אז מפני הבושה ע"כ אמר ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה יוחני תחת אשר היה לו לומר קטורה ובזה יודע אם שתיקתם מפני שלבם לטוס מהבין ע"כ בזה לא יסתקו כי לזה אין לריך תבונה ואם שתיקתם הוא מפני הבושה גם בזה יסתקו ע"כ כשאמרו קטורה כתיב הבין ששתיקתם הוא מפני שאין להם לב להבין ע"כ קרא עליהם בני קטורה פי' שלבם קטור:

חולין דף ק"ה ע"א אמר מר עוקבא אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא דאלו אבא כי הוה אביל בשרא האידנא לא הוה אכיל גבינה עד למחר עד השתא ואילו אנא בהאי סעודתא הוא דלא אבילנא בסעודתא אחריתא אבילנא.

ולכאורה מי הפליעו מלעשות כאביו אך י"ל דכמו בעניני עוה"ז לריך האדם לילך ממדרגה אל מדרגה ולא יקפוץ תיכף על מדרגה העליונה פן יכשל ויפול. כן בעניני יראת שמים לריך האדם לילך בהדרגה ממדרגה אל מדרגה ואם יעפיל לעלות תיכף על המדרגה העליונה יכשל ח"ו וכן גראה ממאמר

ר'

ר' פנחס בן יאיר בסדר המדרגות ואמר (ע"ז כ') תורה מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות זריזות מביאה לידי נקיות וכו' וכלי ספק כיון בסדר ר' פנחס בן יאיר כך כלי ספק לי לפסר בטבול יום ות"כ יכול להיות שהרגיש מר עוקבא בנפשו כי עדיין לא הגיע למדרגה גבוה כ"כ להיות זהיר בזהירות כזה ע"כ התחזק כי הוא חלש בר חמרא:

שם אמר שמואל אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגביה אבא דאלו אבא הוה סיר נבסיה תרי זמנא ביומא ואנא לא סיירנא לנבסי אלא חדא זמנא ש"מ לטעמיה דאמר שמואל מאן דסיר נכסאה כל יומא משכח איסתרא.

והנה המאמר הזה קשה ההכנה מאד למה לו להתחזק על זה הלא גם בידו לעשות כן בלי מפריע. וי"ל דהנה ידוע מי שמחשבותיו שקוע בעניני עוה"ז לא יוכל להיות מחשבתו ורעיונו שקוע בעיון תורה ועבודת הבורא כמו שאמרו חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת כדי שיכונו לבם למקום פי' שהיו שוהים בעה ובתוכה שעה היו מסירים מלבם את מחשבות עניני עוה"ז ולהפך מי שטקוע רעיונותיו בתורה לא יוכל בעת הזה לעסוק בעניני עוה"ז לך מי שמדרגתו גדול מאד יכול להתעסק בעניני עוה"ז וכ"ז כל מעיינו יהיה בתורה. וזה פירשתי מאמר הכתוב בהעלתך את נרות פירוש הדלקת המנורה שיהיו שבעה הנרות אל מול פני המנורה כתיב ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה פי' רש"י להגיד שבחו של אהרן שלא שינה ולא שהה מה שבח הוא לאהרן שלא שינה למה יצטרך שיזכה תמוש יש כאן.

לך

לך ידוע דבהלקת הגרות היו כמה סודות וכמה הקונים בעולמות העליונים ובעת שהליק להרן לת הגרות היה מחשבתו לכוון כל הכוונות וכל הסודות ות"כ היה קשה מאד לפנות לבו להשגיח על הלקת הגרות שילירו אל מול פני המנורה וזהו שכתו על להרן שהיה כתו גדול כל כך שהיה יכול לקייס שתיהס לכוון כל הכוונות וכל"ז להשגיח על הגרות שילירו אל פני המנורה. [לחר כך מלאתי בספר לחד מן הגדולים שבחכירים שפירש כן]. וזה שהלוזן שמואל כי לחביו היה במדרגה גדולה מאד כי לף שסייר נכסיו שתי פעמים ביוס בכ"ז לא בטל מלימוד התורה כי כתו גדול כ"כ שבעת שהשגיח על הנכסים בכ"ז למד תורה ג"כ בעת הזה לאל שמואל הרגיש בנפשו כי אין כתו גדול שישגיח על הנכסים ובכ"ז יוכל ג"כ ללמוד אלא יהיה מוכרח לבטל מלימודו בעת הזה ט"כ לא יוכל להשגיח על הנכסים רק פעם לחת ביוס:

בבורות דף ח' ע"ב אמרי ליה [סבי דבי אתונא לר' יהושע בן חנניה] אימא לן מילי דבדיאי [דבדיבי] אמר להו הוה ההוא כודנייתא דילידא והוה הלי ליה פיתקא וכהב ביה דמסיק בבי אבא מאה אלפא זוזי אמרו ליה וכודנייתא מי ילדה אמר להו הי ניהו מילי דבדיאי.

והמאמר פלאי. בתחלה בקשו מילי דכדיבי ותח"כ שאלו והלא שקר הוא ולאיזה ענין בקשו מילי דכדיבי. לך הענין הוא כי לף כשעים גמורים המכחישים כל התורה בכ"ז יודו כי החמת היא מדה יקרה עד מאד וזולתה ימותו כל מוסדי תרץ שהם

שלא יהגו עם רעהו בחדת הבקר יהי' כל היום עול וריב. למען מפני שכל מנחתם הוא רק הלחם טובות נופניות לבד מהועד בעיניהם הבקר שלפנר לדמות כי הוא לחמת מפני שבקר כזה מרכה עול וחמס בין הבריות למען הבקר בדברים הנמנעים שהי לפנר לחדם לדמות בלבו בהוא לחמת היגו נחשב לולם לפחיחות מפני שהי לפנר להמשך ממנו הפסד לכל החנשים המכירים בסוד נשמת החדם לשר מקורה הוא הלחמת יספיקו בעין שכלם שכל דבר היולא ממרכז הלחמת נחשב להועבה גדולה וכלל בוא ובקר יחשב כי הוא יתפיל ויחשיך לור נשמת החדם וימנע לוהה לבוב לל מקורה הלחסון הוא ה' הלהים לחמת וזה נרמז בדברי רז"ל הגה שבי דבי לחוגה שלו לריב"ח לימה לן מילי דבדיבי ר"ל לחמור לנו מהות ונדר הבקר ברלוי להתרחק ממנו לחמר להו הוה לן כודנייהה דילידת זה הוא בכלל בקר שרלוי להתרחק ממנו לחמרו ליה וכודנייהה מי קא ילדה ר"ל בדבר זה הוא מן הגמנעות ולין להסהעף מזה בוש הפסד לעוכת הכלל ולין יבנם דבר זה בנדר בקר לחמר להו לי שוביס בי ניהו מילי דבדיבי ר"ל שלף זה נבנם בנדר בקר הרלוי להתרחק מהם כי לף שהוא לינו מביא הפסד גורם רעה לנפש ומונע לוהה מלעוד לל מקור החמת הוא ה' יתברך [הרחנ"ח]:

בפשנה פוף עוקצין אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות.

והנה כל המבהרים חתרו לדעת טעם מספר ש"י ולני דקדקתי מלי לשון לכל צדיק ולדיק ונרלה דלישנא בהוריות (ז' ע"ב) דרב נחמן בר חסדא לחמר לחבריהם לנדיקים שמניע להם כמעבה

הרשעים

הרמבים על טוה"ב בטוה"ז פי' שרע להם בטוה"ז אמר רבא לטו לדיקי לי לכלו חרי עלמא מיסבי להו חלא אסריהם לגדיקים שמגיע להם כמעשה הרמבים על טוה"ז בטוה"ז פי' שטוב לגדיקים בטוה"ז ג"כ וזה כונת ריב"ל במה שאמר לכל לדיק פי' בין לגדיק שטוב לו בטוה"ז בין לגדיק שרע לו בטוה"ז כדעת רבא ולא כדעת רב נחמן בר חסדא:

תוספתא פס' ברכות כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל עד שיתירו לו כל המצות.

ונלאו המבארים למלא פתרונו. ונראה דהנהנה בלא ברכה הוא לאחת משתי סבות או שהוא כופר בה' ואומר כי לא יד ה' עשתה כל אלה רק יד הטבע או שהוא מאמין כי יד ה' עשתה את כל הנמלאים רק שהוא כפוי טובה וזה ג"כ מביא לידי כפירה כאמור המדרש על ויקץ מלך חדש אשר לא ידע את יוסף היום לא ידע את יוסף ולאחר הוא אומר הוא לא ידעתי את ה' פי' לאחר שהוא כפוי טובה כ"כ ושוכח עלמו כלא ידע את יוסף יבא מזה שיכפור ג"כ בד' ויאמר לא ידעתי את ד' וזה כונת המאמר מעל כ"כ עד שלסוף יוסרו לו כל המלות פי' שיעבור על כלה מלות ונעשה לו כהיתר וזהו מתאים לדברי רז"ל שאמרו (ברכות לה) כל הנהנה מעוה"ז בלא ברכה כו' אבר הוא לירבעם בן נבט:

ירושלמי כלאים פרק ט' רבי מאיר אידמך ליה באסיא אמר אימורין לבני ארעא דיש אל הא טשיחכון דידכון אפי' כן אמר לון יהבי ערסא על.

על ניף ימא דכהיב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה :

והנה מה שאמר הח מביחכון דידכון אין לו שום מובן ומלחתי ביאור נכון ע"ז בס' אמרי שם להגאון ר' דוד טעביל אפרתי בשם גדול אחד מסלאבאדקא והוא דבב"ב דף ג"ו מחולק ר"מ וחכמים אם אמירה הוא א"י או ח"ל דר"מ ס"ל דאמירה הוא ח"ל ובני מחלקותו ס"ל דאמירה הוא א"י וזה שאמר להם הח מביחכון דידכון פי' לפי שיטתכם אמירה הוא א"י ח"כ מוכלו לקבור אותי באמירה אפי' הכי בקש מהם שיקברו אותו על חוף הים שהוא בוודאי א"י ופי' מביחכון כמו מדבריכם :

בדרש רבה בי השא פרשה מ"ו ר' יהודא בר נחמן בשם ר"ש בן לקיש אומר
עד שהיה כותב בקולמוס נשתייר קמעא והעבירו על ראשו וממנו נעשה לו קרני ההוד :

על המאמר הזה נשתפך כמה דיו וכמה קולמסים נשתברו לבאר אותו . ולדעתי נראה דהנה קיבון אור פנים של משה מחמת חכמת התורה אבר היה גו מה שאין כשום בן אדם כמאמר הכתוב חכמת אדם תאיר פניו ועיקר הבדל משה רבינו מן שאר נביאים הוא רק מחמת שיש בני תורות תורה שבכתב ושבע"פ ומשו תורה שבע"פ מה שנמסר למשה רבינו בהר סיני פי' על המלות שבתירה שבכתב ומה שנלמד בי"ג מדות וזהו פילפול התורה אבר נתנה למרע"ה בלבד והוא נתן ליהושע אבל אם היה הכל בכתב היה נקל לכל אדם לבוא לידי השגת התירה וזהו מליצת המדרש כי בשעה שעלה משה הקולמוס לכתוב את התורה היה בדעתו ביהיה

שיהיה הכל בכתב ונעל דיו הרבה ולוח היה כן לא היה מספה מניע לקיום פניה לך כאשר אמר לו ה' שלח יהי' הכל בכתב ח"כ נשתייר דיו בקולמוס היינו הדיו שהיה מוכן לכתוב תורה בשע"פ ח"כ מזה זכה מרע"ה לקיום פניה כי עיקר גדולתו מחמת תורה שבע"פ:

שם פ' נצבים פרשה ח' אם האמרו שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתי לכם אלא לטובתכם שמלאכי השרת נתאוו לה.

והקושיא מבואר וברור כוונתו דהנה ידע הנביא הקומריס דהתורה לא נתנה רק לזרוף את האדם ולטהרם ממנו המדות הנחותות על כן אומריס כי רק ליועלי מלריס ולטהר דורות הראשונים אשר היו רחוקים מהשכלה והיו חנניס בעלי מדות רעות ע"כ היה נחון להם התורה לך עתה בדורות האחרונים אשר החנניס בעלי מדות טובות למה להם התורה וזה כונת המאמר במה תאמר לרעתכם נתתי לכם את התורה פי' רק בשביל רעתכם שאתם חנניס רעיס ע"כ נתתי לכם את התורה לזרף אתכם מן הרעות לא נתתי לכם שלא לטובתכם בשביל שאתם חנניס טובים שהרי המלאכיס נתאוו והמלאכיס אין להם שום חסרון:

מדרש פליאה הובא בפ' כתב סופר על התורה אמרי נא אחותי את מכאן

ששוחטין לחולה בשבת?

לדעתי כוונתו דהנה הראשונים הקשו למה התירו לשחוט בשבת בעד

בעד החולה שהוא חסור סקילה הלא טוב יותר להתכילו נגלה שהוא חיסור לחו ותירלו דחס יהכל נגלה יעבור על כל כזית וכזית והס ישחטו יעבו עבירה רק פעם אחת וגס כאן אגל אברהס הקבו דאמה אמר אברהס לברה אמרי גא אחותי אה מפני שהיה מתירא בחס ידעו שהיא אשתו ואה ירגו לעבור על חיסור אשת איש ע"כ יהרגו אותו וקבה דכמו שאה ירגו לעבור על חיסור אשת איש אשר הס מצוים כן אה יעברו על שפיכת דמים ותירלו דכשיקחו אותה בחסור ח"ה יעברו על כל שעילה וכעילה וכשיהרגו אותו אה יעברו רק פעם אחת ע"כ יותר טוב שיהרגו אותו שהיא שבירה יותר חמורה מלעבור על חיסור אשת איש. גמלא מוכח מכאן דשוחטין לחולה בשבת ולא מהכילין אותו נגלה:

כדרש שליאה הובא בס' דברי שאול להגאון רששבה"ג מהו'
ר' יוסף שאול נאשינואהן בישעה שאמר הקב"ה אנכי
ולא יהיה לך פתח
משה רבינו ואמר ברוך אתה ה' שלא עשני גוי.

ונראה כוונתו דהנה בגוסחת שלא עשני גוי ים גורסין שעשני ישראל וביאורו המפרשים וכמדומה לי בהקדמת הר"מ מיגש דזה הלשון אס נוח לו לאדם שנברא או נוח לו שלא נברא דאס נוח לו שלא נברא אז ים לומר שלא עשני גוי ואס גח לו שנברא אז ים לומר שעשני ישראל והנה על הא דכתיב אגכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים הקשו הרשבוגים למה לא אמר אשר בראתיך ותירלו מבוש דנוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וזהו כוונת המאמר בשעה שאמר הקב"ה אגכי ולא יהיה לך מוכח דנוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא ע"כ פתח משה ואמר

שלח עבני גוי דזהו ג"כ משום דגוח לו לאדם שלח נברח:

תרגום יונתן בן עוזיאל פ' שלח כך חמא משה ענותנותא
דיהושע התפלל

ואמר יה יושיעך מעצת המרגלים.

על המאמר הזה רבו המבארים ובמוכח גם הגאון בעל חוך
אדם אשר ביארו כיד חריפותו הגדולה ולדעתי הדבר פשוט
כי האדם הוא כלול מן כל הבחות הנמצאים בכל הברואים כי
ים ברייה אשר לו כח החמלה ויש אשר לו כח האכזריות ים שמח
ויש עלב וכל ברייה הוא מוכרח להתנהג כפי כחו כל ימי לבלו
ואין יכול לשנות את דרכו בשום אופן כי הוא מוכרח בטבעו לא
כן האדם הוא מלך על כל הבחות הנטועות בו ולו נתן הקב"ה
חכמה ודעת לדעת איך ואיה יתנהג בהם למשל האכזריות הוא
אדם מצוה מאד בכל זאת יזדמן שמלוה להתאכזר כגון על מסית
שאמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו ואין מרחמין בדין וכן
הנקימה והנטירה הוא אדם מצוה מאד בכ"ז אמר חז"ל (יומא כ"ג)
כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח וזה כונת מאמר חז"ל
(ברכות נ"ד) בכל לבבך בשני יצריך שלריך לעבוד גם ביצר הרע
הייגו עם המדות רעות וכן הגאוה היא אדם מצוה מאד עד
שאמרו מאד מאד הוה שפל רוח בכ"ז יזדמן כמה פעמים שאין
לאדם להחזק במדת עניה כמו שמציגו ענותנותו של י' זכריה בן
אבקולוס החריבה את ביתנו ובזה פירשתי מאמר חז"ל (שבת קי"ד)
אזהו ת"ח כו' כל שמקפיד על חלוקו להופכו הייגו שאינו משתמש
כל ימיו במדה אחת רק יהפוך מדותיו פעם כה ופעם כה לפי
שעת והצטין וחלוקו הוא רמז על המדות כי מדות הוא מלשון

מדו

מדו בד וזהו כונת המחמר כשרצה מסה רבינו כי עצותיהו של יהושע גדלה מאד פחד מאד שמא יפול ח"ו ברשת עצה מזויפת ויבטל דעתו מפני דעת המרגלים המרובים ממנו ויאמר בלבו הלא הני כתשעה וכאין ואיך אתריס בנפשי עוז לחלוק על תשעה רבים אשר הם גדולים ומובים ממני ע"כ התפלל מרע"ה שיושיעו ד' מעצת המרגלים :

השמטה להערות ובאורים לשירי מוסר השכל .

מ"א ואם הקל לעבדוהו לאם לו
ושלם חיש שבירתו ופעלו .

נבון להעתיק כאן תגדה אחת המובא בבילור מגחה בלולה על התורה וז"ל רב המנונא סבא כד הוה הוה תניר מסתלק מעבידתיה הוה יתיב ליה תגריה ואמר ליה טול נפשך דתפקדת בידאי ואפי' לי הוה אמר תגרי יהא בידך לא הוה בעי אמר פקדונא דנופך לא תתחזי לתפקדת בידי כ"ם פקדונא דנפשא דכתיב ביה והלזו הוה נושא את נפשו דהא פקדונא דנפשא לא תתיהיב אלא לקב"ה דכתיב בידך אפקיד רוחי :

כדי שלא להוציא הנייר חלק אמרתי להביא בזה ביאור אגדתא אשר שמעתי בשם הגר"א מווילנא זצ"ל :

ברכות יד ע"א ואמר ר' יונה אמר רבי זירא כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע שנאמר (משלי י"ט) ושבע ילין בל יפקד רע אל תקרא וְשָׂבֵעַ אלא וְשָׂבַע :

ולכאורה המאמר מחוסר הבנה מה פסעו ומה חטאתו בזביל שעברו עליו שבע ימים בלי חלום החס הוא דכר התלוי בבחירתו של אדם אם לחלום או לחדול. ושמעתי ביאור נכון ע"ז בשם הגר"ח זצ"ל דהנה ידוע דעולם הזה עם כל תענוגיו הוא רק כחלום וכהבל וכמו שכתוב בקהלת הבל הבלים הכל הבל והנה אם ימים האדם אל לבו כי כל ימי חייו בעוה"ז הוא רק חלום אז בלי ספק יעשה התורה ועבודת ד' לעיקר ומלאכתו ערלי אך האדם שוכח כי העולם הזה רק כחלום יעוף וע"כ כל ימיו שקוע בהבלי עוה"ז והנה כל ימי השבוע האדם טרוד בפרנסתו ואין לו פנאי לחשוב לחודות העולם אם הוא חלום או לא ע"כ אין להתעסיקו ע"ז אך ביום השבת שאז האדם פנוי מכל עסקים אם גם אז לא יתן האדם אל לבו כי ימי חייו רק חלום הוא בלי ספק לעולם יחשב והנה אין שבע ימים בלא שבת וזה כוונת המאמר כל הלן שבעת ימים פי' שעברו שבעת ימים האסר בתוכם גם יום השבת. בלא חלום פי' בלא נתן אל לבו כי העולם הזה הוא רק חלום. נקרא רע. ע"כ צריך האדם לעשות חשבון הנפש לכל הפחות ביום השבת ומתוך כך יבוא לידי סור מרע ועשה טוב :

LIBRARY
MAR 23 1976
UNIVERSITY OF TORONTO

PURCHASED FOR THE

University of Toronto Library

FROM THE

Joseph and Gertie Schwartz
Memorial Library Fund

FOR THE SUPPORT OF

Jewish Studies

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00998199 4

Hai ben Sherira, gaon
Shire musar haskel

PJ
5050
H27A17
1895